БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

УЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР КОМИТЕТЛАРИ, МЕҲНАТКАШЛАР ДЕПУТАТЛАРИ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР СОВЕТЛАРИНИНГ ОРГАНИ

9-ЙИЛ ЧИҚИШИ
№ 46 (2079).
6 МАРТ
СЕШАНБА
1962 ЙИЛ
БАҲОСИ 3 ТИЙИН

Марказий Комитетнинг бу Пленуми ишига партиямиз алоҳида аҳамият беради, бу Пленум қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилашнинг конкрет тадбирларини ишлаб чиқиши лозим, бу тадбирларнинг амалга оширилиши қишлоқ хўжалик маҳсулотларини мўл-кўл қилиш соҳасида партия XXII съезди қўйган вазифани қисқа муддатларда ҳал қилишимизга ёрдам беради.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

1962 йил 5 мартда Катта Кремль саройида КПСС Марказий Комитетининг Пленуми очилди.

Пленумнинг кун тартибида партиянинг қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш соҳасидаги вазифалари тўғрисидаги масала турибди.

КПСС Марказий Комитетининг Биринчи секретари, СССР Министрлар Советининг Раиси ўртоқ Н. С. Хрушчев «Коммунистик қурилишнинг ҳозирги босқичи ва партиянинг қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш соҳасидаги вазифалари» тўғрисида доклад қилди.

Область партия комитетларининг Марказий Комитет составига кирмаган биринчи секретарлари, иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетларининг, ўлка ва область партия комитетларининг қишлоқ хўжалиги масалалари билан шуғулланувчи секретарлари, автоном республикалар Министрлар Советларининг, меҳнаткашлар депутатлари ўлка ва область Советлари ижроия комитетларининг раислари, қишлоқ хўжалиги, тайёрлаш, совхозлар министрлари, иттифоқчи ва автоном республикалар «Сельхозтехника» бирлашмаларининг раислари, ўлка, область қишлоқ хўжалик, тайёрлаш ва совхозлар бошқармаларининг бошлиқлари, «Сельхозтехника» область бирлашмаларининг раислари, баъзи илмий тадқиқот институтларининг раҳбарлари, министрликлар ва марказий бошқармаларнинг раҳбар ходимлари, марказий газеталар ва журналларнинг редакторлари, КПСС Марказий Комитети аппаратининг ва СССР Министрлар Советининг масъул ходимлари Марказий Комитет Пленумининг ишида қатнашишга таклиф этилган.

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини давом эттирмоқда.

КОММУНИСТИК ҚУРИЛИШНИНГ ҲОЗИРГИ БОСҚИЧИ ВА ПАРТИЯНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИГА РАҲБАРЛИКНИ ЯХШИЛАШ СОҲАСИДАГИ ВАЗИФАЛАРИ

КПСС Марказий Комитетининг Пленумида 1962 йил 5 мартда ўртоқ Н. С. ХРУШЧЕВ доклади

Ўртоқлар! XXII съезд партиянинг янги Программасини — коммунистик қурилиш программасини қабул қилган кундан бери тўрт ой ўтди. Биз тўла асос билан шуни айта оламизки, бизнинг Программамиз, коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш, коммунистик ижтимоий муносабатларни шакллантириш, янги кишини тарбиялаш юзасидан бу Программада баён қилинган планлар бутун жаҳондаги миллионларча кишиларда жуда кучли таассурот қолдирди.

Программага жуда катта қизиқиш билан қаралаётганлигига сабаб шуки, у, жаҳон тараққиёти учун, инсониятнинг тақдири учун буюк аҳамиятга эгадир. Халқлар бу ҳужжатни табрикламоқдалар, улар бу ҳужжатда замонамизнинг туб масалаларига тўғри жавоб топмоқдалар. Бизнинг дўстларимиз бу Программани эксплуататорлик тузумини тугатиш учун, тинчлик ва халқлар бахт-саодати учун курашда мазлум ва жафокаш кишилар йўлини ёритувчи машъал деб билмоқдалар. Жаҳон ишчилар ҳаракати, миллий-озодлик ҳаракатининг кучлари СССРдаги коммунизм қурилишини ҳақли суратда илҳомбахш намуна деб, капиталистик ва мустамлакачилик зулмига қарши олиб бораётган курашларида тарихий аҳамиятга эга бўлган буюк мадад, деб ҳисобламоқдалар. КПСС Программасининг буюк идеялари империалистик давлатларнинг ҳукмрон доираларини даҳшатга солмоқда. Улар партиямизнинг бош йўли — СССРда коммунизм қуриш йўлини империализм ҳукмронлиги учун асосий хавф деб билмоқдалар.

КПСС ПРОГРАММАСИ — КОММУНИЗМ ҒАЛАБАСИ УЧУН КУРАШДА БИЗНИНГ БАЙРОҒИМИЗ

Бизнинг Программамиз коммунистик жамият қурилишининг илмий коммунизм назарияси асосида ишлаб чиқилган ҳар томонлама кенг планини баён қилиб беради. Партия коммунизм қурмоқ учун: жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучларини узлуксиз ривожлантириш, халқнинг фаровонлигини ошириш, ишлаб чиқариш муносабатларини такомиллаштириш, мамлакатимиздаги барча гражданларнинг онглилиги ва ғоявий-сиёсий савиясини ўстириш зарур, деган фикрга асосланади. Бу шарт-шароитларнинг ҳаммаси бир-бири билан чамбарчас боғлангандир, бу шарт-шароитлардан бирортасини эътиборга олмаслик ёки менсимаслик — ишимизга путур етказиш, коммунистик қурилиш суръатларини сусайтириш демакдир.

Совет халқи Коммунистик партиянинг янги Программасини ўзининг туб манфаатларини ифода этувчи Программа деб ғоят баланд руҳ билан қизғин маъқуллади. Барча совет кишилари коммунизм қурилишини ўзларининг жонажон ишлари, деб билмоқдалар.

Ҳозирги вақтда партия ва халқнинг бутун куч-ғайрати асосий иқтисодий вазифани — коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш вазифасини амалга оширишга қаратилган. Шунинг учун Марказий Комитетнинг бу Пленуми ҳам партиянинг янги Программаси ва партия XXII съездининг қарорлари илгари сурган энг муҳим масалалардан бири сифатида қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш масаласини муҳокама қилмоқда.

КПССнинг янги Программаси тўғрисида чет элларда баён қилинган кўп фикрлар орасида Программада халқ учун моддий неъматлар ишлаб чиқаришга алоҳида зўр эътибор берилганлиги тўғримикин, деб шубҳа билан қарашларни ҳам учратиш мумкин. Партиямизнинг Программасини танқид қилувчи айрим кишилар совет коммунистларини коммунизмни ноз-неъматлар билан тўлиб-тошган дастурхон деб тасаввур этишга мойил кишилар қилиб кўрсатишга уринмоқдалар.

Коммунистлар шаънига, марксчи-ленинчилар шаънига қилинаётган бу хилдаги таъналар янгилик эмас. Идеалистик позицияларда турган ва илмий коммунизмга душман бўлган кишилар марксчи-ленинчиларнинг халқнинг энг ҳаётий манфаатларини, халқнинг моддий эҳтиёжларини қондиришга оқилона ва реалистик қарашларини масхара қилиш, қоралаш учун ҳамиша уриниб келдилар. Бизнинг душманларимиз коммунистларнинг кишилар бахт-саодати тўғрисидаги ғамхўрлигини вульгар равишда, жуда ҳам бузиб кўрсатишга уриниб келдилар ва уринмоқдалар.

Марксчи-ленинчилар коммунизмга қилинган бундай ҳуружларни доим фош қилиб, бундай туҳматларга қарши қатъий курашиб келдилар.

Партиямизнинг коммунистик жамият қурилишини моддий ва маданий неъматлар мўл-кўллигига эришиш билан боғлаётганлигига сабаб нима? Биз коммунизмни мўл-кўлчилик деб, бу мўл-кўлчиликдан ҳамма баҳраманд бўлади, ўзининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўла қондира олади, деб тасаввур қилганимизда, бу билан коммунистик онглилик, ғоявийликнинг ролини камситган бўлмаймизми?

Биз, барча марксчи-ленинчилар, коммунистик жамият деганимизда, жамиятнинг барча аъзолари учун тўла социал тенгликни ҳам, барча гражданларнинг юксак онглилиги, ғоявийлигини ҳам, моддий ва маънавий неъматларнинг мўл-кўллигини ҳам, барча меҳнаткашларнинг бахтли ва тўкис ҳаёт кечиришини ҳам таъминловчи жамият, деб биламиз. Тенг ҳуқуқлиликни турмуш даражаси паст бўлган ва аскетизм ҳукм сурган ибтидоий христиан жамоалари руҳида тарғиб этиш илмий коммунизмга ётдир. Коммунизмни «юксак даражада онгли» ва «тамомила тенг ҳуқуқли» кишилар атрофида ўтирган қуруқ дастурхон деб, тасаввур этиш ярамайди. Ана шунақа «коммунизм»га даъват этиш кишиларни сутни бигиз билан ялашга таклиф этиш демакдир. Бу коммунизмни масхаралаш бўлур эди.

Илмий коммунизмнинг асосчилари Маркс, Энгельс, Ленин келажакдаги коммунистик жамиятнинг асосий принципларини баён қилиб бердилар. Коммунизмнинг буюк назариётчиси К. Маркс коммунизмни қандай тасаввур этганлигини кўриб чиқайлик. К. Маркснинг коммунистик жамиятнинг юқори фазасида «...индивидлар ҳар томонлама ривожланиши билан бирга, ишлаб чиқарувчи кучлар ҳам ўсади ва ижтимоий бойликнинг барча чашмалари тўлиб-тошади...», деган классик формуласи ҳаммага маълум. Ана шу вақтдагина «ҳар кимдан қобилиятига яраша, ҳар кимга эҳтиёжига яраша» деган принципни амалга ошириш мумкин бўлиб қолади.

Ф. Энгельс «Коммунизм принциплари»да айтган эдики, янги жамият «ўзининг барча аъзоларининг эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган тақсимотни уюштириш учун етарли миқдорда маҳсулот ишлаб чиқаради».

Владимир Ильич Ленин таъкидлаб айтган эдики, «жамиятнинг барча аъзоларининг тўла фаровонлигини ва ҳар томонлама эркин ривожланишини таъмин этиш мақсадида» (Асарлар, 6 том, 13—14 бетлар) капиталистик жамият ўрнига социалистик жамият барпо қилинади.

Коммунизм ҳақидаги марксча-ленинча ана шу тушунча КПСС Программасига асос қилиб олинди. КПСС Программасида партия ишининг мақсади халқнинг ўсиб бораётган моддий ва маънавий эҳтиёжларини тобора тўлароқ қондиришдан иборат, дейилади. Буни эсдан чиқариш — масалани материалистик тарзда қўйишдан четга чиқиш, жамият тараққиётининг қонуниятларини тушунмаслик, субъективчилик, идеалистик позицияларга оғиб кетиш демакдир.

КПСС Программаси коммунизмни камбағаллар тенглиги ўрнатиладиган жамият деб эмас, балки устозларимизнинг фикрларига тамомила мувофиқ суратда жамиятнинг барча аъзолари учун моддий ва маънавий неъматлар мўл-кўллигига эришадиган, инсон шахсининг ҳар томонлама ривожланиши таъминланадиган жамият, деб талқин қилади. КПСС Программаси коммунизмнинг юксак ва олижаноб идеали — ҳамма нарса инсон учун, инсон бахт-саодати учун, деган идеал билан суғорилгандир.

Ишчилар синфи, меҳнаткашлар капитализмни штурм қилдилар ва социализм ҳамда коммунизмни ўз курашларининг байроғи қилиб олдилар, чунки бу байроқда улуғ мақсад — меҳнаткашларни эксплуатация қиладиган ва асоратда сақлаб турадиган тузумни тугатиш, ҳамма чинакам озод ва тенг бўладиган, тинчлик, барча меҳнат аҳлининг эркинлиги ва бахти ҳукмрон бўладиган жамиятни вужудга келтириш мақсади ёзиб қўйилган эди.

Россия мисолини олиб кўрайлик. Шафқатсиз эксплуатация ва жабр-зулм ишчилар синфини, барча меҳнаткашларни революцион кураш йўлига ўтишга отлантирди. Россиянинг барча ишчилари ва деҳқонлари революцияга отланган пайтда илмий коммунизм назариясидан хабардор эдилар, деб бўлмайди. Илғор кишилар — революционерларгина бу назарияни чуқур билар эдилар. Кенг халқ оммаси эса, революционерларга шунинг учун ҳам эргашиб бордики, халқнинг моддий турмуш шароити капиталистларга ва помешчикларга қарши кураш йўлига ундар эди.

«Чапаев» фильмининг бир жойи жуда яхши берилган. Чапаевдан сен қайси интернационал тарафдорисан, иккинчи интернационал тарафдоримисан ёки учинчи интернационал тарафдоримисан, деб сўраганларида, у, Ленин қайси интернационал тарафдори бўлса, мен ҳам шунинг тарафдориман, деб жавоб қайтарган. Дарҳақиқат, қизил аскарлар каби деҳқонларнинг кўпчилиги ҳам ўша вақтларда большевизм назариясидан бехабар эдилар. Лекин шунга қарамай, уларнинг ғоят кўпчилиги большевиклар тарафдори бўлдилар. Улар большевикларнинг сулҳ учун, империалистик урушга қарши чиққанликларини, капиталистларга ва помешчикларга қарши эканликларини, ерни деҳқонларга бепул бериш, завод ва фабрикаларни эса ишчиларга топшириш учун, бутун меҳнат аҳлининг яхши ҳаёт кечириши учун курашганликларини билар эдилар. Ишчи ва деҳқонлар капиталистик тузумни ағдариб ташлаш учун социалистик революцияга отландилар. Капиталистик тузум халқ оммаси учун оғир сиёсий, иқтисодий ва миллий зулм, асорат тузуми эди.

Ленин партияси, ишчилар синфи ва унинг иттифоқчилари инсоннинг муносиб ҳаёт кечиришини таъминлаш учун курашдилар. Эндиликда улар коммунистик жамият қуриш учун курашмоқдалар. Коммунистик жамиятда «ҳар кимдан қобилиятига яраша, ҳар кимга эҳтиёжига яраша» деган буюк принцип амалга оширилади.

Коммунизм ишламай кайфисафо қилиб юришдан иборатдир, деган тасаввурни марксчи-ленинчиларга тўнкашдан ҳам кўра хатороқ фикр йўқ, албатта. КПСС Программасида, XXII съезднинг материалларида зўр куч ва қатъият билан таъкидлаб ўтилганидек, коммунизм ва меҳнат бир-биридан ажралмасдир, жамият барча аъзоларининг фидокорона онгли меҳнати коммунистик қурилишнинг асосидир, коммунизмнинг улуғ идеаллари ана шу олижаноб меҳнатнинг илҳомбахш манбаидир. Коммунистик жамиятни вужудга келтириш жараёнида юксак коммунистик онг ва ахлоққа эга бўлган киши шаклланиб бормоқда ва камол топмоқда.

Маркс ва Энгельс бундай деган эдилар:

«Ўзларининг моддий ишлаб чиқаришларини ва ўзларининг моддий алоқаларини ривожлантираётган кишилар ўзларининг мана шу воқеликлари билан бирга ўзларининг тафаккурларини ҳам ва ўз тафаккурларининг маҳсулини ҳам ўзгартирадилар. Онг турмушни белгиламайди, балки турмуш онгни белгилайди». (Асарлар, 3-том, 25-бет).

Халқ учун моддий ва маънавий неъмат мўл-кўллигини таъминлайдиган асосий шарт — коммунизмнинг моддий-техника базасини яратишдир. Бусиз социалистик тақсимотдан коммунистик тақсимотга ўтиш мумкин эмас. Биз Программада ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш, коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш масалаларига катта эътибор бериб, тўғри иш қилаяпмизми?

Биз бу саволга ҳеч иккиланмасдан шундай жавоб қайтарамиз: Бизнинг партиямиз коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш юзасидан батафсил ишлаб чиқилган перспектив планни ўз Программасига киритиб, мутлақо тўғри иш қилди, ленинчасига, илмий асосда иш кўрди. Марксизм-ленинизм асосчилари социализм фанга айланганидан кейин, унга фан деб қараш кераклигини ҳақли суратда таъкидлаган эдилар. Бизнинг Программамиз коммунизмнинг моддий-техника базасини яратишни коммунистик жамият қуришнинг асоси, деб ҳисобламаганида, партиянинг илмий программаси сифатида ҳеч нарсага арзимаган бўлур эди.

Биз партиянинг Программасини ишлаб чиқиш вақтида Ленин васиятларига амал қилдик. Бир тарихий мисолни эслатиб ўтаман. В. И. Ленин ГОЭЛРО планини таърифлаб бундай деган эди: «Менингча, бу партиямизнинг иккинчи программасидир... Партиямизнинг программаси фақат партия программасигина бўлиб қолиши мумкин эмас. У. хўжалик қурилишимизнинг программасига айлантирилиши лозим, акс ҳолда, у, партия программаси сифатида ҳам ярокçиз бўлиб қолади. У, партиянинг иккинчи программаси билан, бутун халқ хўжалигини қайта вужудга келтириш ва уни ҳозирги замон техникаси даражасига етказиш ишлари плани билан тўлдирилиши лозим». Ленин айтган эдики, «Электрлаштириш Россиянинг қиёфасини бутунлай ўзгартириб юборади. Совет тузуми замирида электрлаштириш бизнинг мамлакатимизда коммунизм асосларининг узил-кесил ғалаба қилишига олиб келади» (Асарлар, 30-том, 343-бет).

Тарих тажрибаси улуғ устозимиз нақадар ҳақли эканлигини кўрсатди. Совет мамлакатида ГОЭЛРО планини, индустрлаштириш планини ва ленинча кооператив планини амалга ошириш негизида социалистик ишлаб чиқариш муносабатлари қарор топди.

Бизнинг партиямиз КПССнинг янги Программасида коммунизмнинг моддий-техника базасини қуришни ўзининг асосий иқтисодий вазифаси, деб белгилаш билан ленинча йўл тутди.

Марксистлар, ишчилар синфи ҳокимиятни қўлга олганидан кейин ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантириш тўғрисида ҳар томонлама ғамхўрлик қилиши керак, деб ҳамиша ҳисоблаб келдилар. Бу йўлдан бормаслик — қашшоқликни тугатиш вазифасидан воз кечиш демакдир. Маркс ва Энгельс бу хусусда айтган эдиларки, ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланиши «яна шунинг учун ҳам мутлақо зарур практик шартдирки, бундай ривожланиш бўлмаса, умумий **камбағалчилик** авж олиб кетади, холос» (Асарлар, 3-том, 33-бет). Биз учун шу нарса равшанки, ишлаб чиқарувчи кучларни зўр бериб ривожлантирмай туриб, халқ фаровонлигининг энг юксак даражада бўлишини таъминлашдан иборат буюк вазифани ҳал этиш мумкин эмас.

Коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш жуда муҳим халқаро аҳамиятга эгадир. Икки ижтимоий системанинг мусобақаси ва кураши давом этаётган ҳозирги шароитда ҳаётнинг барча соҳаларида — иқтисодий, сиёсий, фан-техника соҳасида империализм устидан тезроқ ғалабага эришиш ва бу ғалабани мустаҳкамлаш учун социализмнинг моддий кучларини узлуксиз кўпайтира бориш зарур. Ана шу йўлдан ҳар қандай чекиниш империализм кучларига нисбатан устунликни қўлдан бой беришга олиб келган бўлур эди ва бу билан социалистик лагерга, бутун жаҳондаги революцион ва озодлик кучларига жуда катта путур етказилган бўлур эди. Биз ишлаб чиқарувчи кучларнинг шундай қудратли юксалишига, социалистик мамлакатларнинг иқтисодий ва мудофаа қувватини шундай мустаҳкамлашга эришмоғимиз керакки, социализм кучлари империалистик агрессиядан тобора мустаҳкам равишда ва тўла-тўкис ҳимоя қилинган бўлсин.

Совет Иттифоқи ва бутун социалистик система ишлаб чиқарувчи кучларининг кенг миқёсда ривожланаётганлиги натижасида ҳозирги замон империализми жаҳон социалистик лагери билан, социализмнинг реал қудрати билан ҳисоблашишга мажбурдир. Жаҳондаги бутун прогрессив жамоатчиликнинг эътироф қилишича, Совет Иттифоқи ва бошқа социалистик мамлакатларнинг ана шу қудрати империалистик агрессиянинг бошланишига, янги жаҳон урушининг бошланишига йўл қўймаётган асосий ғовдир. Империализмга қарши муваффақиятли кураш олиб бормоқ учун шиорларнинг ўзигина кифоя қилмайди, бу курашни ғолибона олиб бориш учун реал имкониятларга эга бўлиш керак. Бу имкониятлар орасида ғалаба қилган социализмнинг моддий кучлари ҳал қилувчи ва тобора ўсиб борувчи роль ўйнайди.

(Давоми иккинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Боши биринчи бетда)

Мамлакатимизда коммунизм қуриш — жаҳондаги барча революцион кучлар олдида интернационал бурчни бажариш демакдир. Биз ленинча йўлдан бормоқдамиз ва жаҳон коммунистик ҳаракати, бутун прогрессив инсоният бу йўлни қўллаб-қувватламоқда.

Социализмдан коммунизмга ўтиш йўли — астойдил меҳнат қилиш ва қийинчиликларни енгиш, ҳормай-толмай кураш олиб бориш, зўр ижодий ташаббус кўрсатиш йўлидир. Аммо, шу билан бирга, коммунизм йўлидаги ҳаракатни фақат доим қурбон беришни ва машаққат кўришни талаб этадиган йўл, деб талқин қилиш нотўғридир. Маълумки, революцион ғайрат-шижоатга тўлиб-тошган бизнинг халқимиз Октябрь революциясида ва гражданлар уруши йилларида катта қурбонлар берди. Бизнинг халқимиз революция ғалабаси учун деб, меҳнаткашларнинг озодлиги ва яхши ҳаёти учун деб қурбонлар берди. Совет кишилари Улуғ Ватан уруши йилларида қандай оғир қурбонлар берганлиги ҳам маълум. Улар революция ғалабаларини, социалистик Ватанимизнинг озодлиги ва мустақиллигини ҳимоя қилиш учун, бутун инсониятни фашизм асоратидан халос қилиш учун қурбон бердилар.

Бинобарин, вазият талаб этар экан, бизнинг халқимиз қийинчиликлар ва машаққатлар билан ҳисоблашиб турмайди. Бизнинг халқимиз улуғ мақсад йўлида Ватанимизнинг қудратини янада оширмоқ учун фидокорона меҳнат қилади. Социализм қанча ривож топса халққа шу қадар кўп моддий ва маданий неъматлар бера олади ва бериши керак. Бунинг маъноси шуки, социалистик тузумнинг афзалликлари шу қадар кучли, кенг ва яққол намоён бўлмоқда, социализм капиталистик дунёдаги неча миллионларча меҳнаткашларнинг меҳр-муҳаббатини ўзига жазб этмоқда.

Ҳозирги замон шароитида реал социалистик жамият барпо қилинмоқда ва ҳозирнинг ўзидаёқ барпо қилинди. Эндиликда синфий онгга таъсир кўрсатайлик, деган революцион чақириқларгина эмас, балки, аввало, социализм мамлакатлари кенг халқ оммаси моддий турмуш даражасининг тез ўсиб бораётганлиги ҳам капиталистик мамлакатлар меҳнаткашларига тобора кўпроқ таъсир кўрсатмоқда. Капиталистик мамлакатлардаги меҳнаткашларнинг анча қисми ҳали ҳам буржуа ва реформистик идеология таъсири остида қолиб келмоқда. Социалистик дунёда капитализмдагига нисбатан юксакроқ турмуш даражасига эришилганлиги носоциалистик мамлакатлардаги миллионларча кишиларга социализмнинг афзалликларини яна бир марта яққол кўрсатади ва капитализмга бериладиган янги қудратли зарба бўлади.

КПСС Программаси коммунистик мўл-кўлчиликни вужудга келтириш вазифасини қўйганлиги туфайли, АҚШ империалистлари жуда ҳам безовта бўлиб қолганликлари бежиз эмас. Улар шу нарсани албатта яхши биладиларки, Совет Иттифоқи ва бошқа социалистик мамлакатлар иқтисодий жиҳатдан капитализмнинг энг тараққий этган мамлакатларидан ўзиб кетган чоқда, империалистларнинг ҳеч қандай кучлари коммунистик идеяларнинг зафарли юришини тўхтата олмайди.

Социализм, коммунизмнинг намуна кучи яна шунинг учун ҳам муҳим аҳамиятга эгаки, бизнинг давримизда Осиё, Африка, Латин Америкаси мамлакатларида мустамлакачилик сиртмоғини улоқтириб ташлаган ёки улоқтириб ташлаётган юз миллионларча кишилар мустақил тараққиёт майдонига чиқдилар. Бу мамлакатларнинг халқлари олдида бундан буён қайси йўлдан бориш керак — тараққиётнинг капиталистик йўлидан бориш керакми ёки нокапиталистик йўлидан бориш керакми, деган проблема кўндаланг бўлиб турибди.

Социализм миллий мустақилликни курашиб қўлга киритган халқларга планли социалистик экономиканинг — юксалаётган ва равнақ топаётган экономиканинг афзалликларини конкрет мисоллар билан кўрсатиб бермоқда. Фақат социализмгина қолоқ мамлакатни тарихан энг қисқа вақт ичида индустриал мамлакатга айлантиришга, ишсизликни ва омманинг қашшоқлигини тугатишга, маданият ва билим неъматларидан барча гражданларни баҳраманд қилишга қодирдир. Мамлакатимиз, барча социалистик мамлакатлар экономика ва маданиятни ривожлантиришда, ўз халқларининг турмуш даражасини оширишда нечоғлик кўп муваффақиятларга эришсалар, ёш миллий давлатлар халқларининг социализмни танлаб олишлари шу қадар осон бўлади.

Бинобарин, очиқ кўриниб турибдики, хўжаликни ривожлантиришда, халқнинг турмуш даражасини оширишда реал муваффақиятларга эришаётган ҳар бир социалистик мамлакат марксизм-ленинизм идеялари тантанаси ишига ўзининг интернационал ҳиссасини қўшмоқда ва бу билан коммунизмнинг жаҳон миқёсидаги ғалабасини яқинлаштирмоқда.

Ленинча моддий манфаатдорлик принципи коммунистик қурилиш иши учун жуда катта аҳамиятга эга эканлигини яна бир марта таъкидлаб ўтишни истар эдим. Бу принципни буржуа идеологиясига қандайдир «ён бериш», деб ўйлаш бутунлай нотўғри бўлур эди. Социализмнинг ана шу принципи капиталистларнинг фойда кетидан қувишларига тамомила зиддир. Меҳнатга қараб социалистик тақсимлаш билан буржуа молпарастлиги ўртасида, капиталистларнинг фойда кетидан қувишлари билан самаралироқ меҳнат учун кўпроқ ҳақ тўлашни кўзда тутувчи социалистик принцип ўртасида ер билан осмонча фарқ бор.

Моддий стимулларни маънавий стимулларга, моддий манфаатдорликни ғоявий-тарбиявий ишга қарама-қарши қўйиш ҳам худди шунингдек мутлақо нотўғридир. В. И. Ленин таълим бериб айтадики, «Бевосита ғайратнинг ўзи билангина эмас, балки улуғ революция вужудга келтирган ғайратнинг ёрдами билан, шахсий қизиқиш, шахсий манфаатдорлик асосида, хўжалик ҳисоби асосида» (Асарлар 33 том, 36-бет) социализм қуриш, ўн миллионларча кишиларни коммунизм йўлига солиб юбориш мумкин.

Социалистик қурилишнинг бутун тарихий тажрибаси улуғ устозимизнинг ана шу кўрсатмалари тўғри эканлигини тўла тасдиқлади. Бу кўрсатмаларга амал қилмаслик — социализм ишига жуда катта зарар етказиш демакдир. Омманинг революцион шижоати —буюк ижодий, яратувчи кучдир. Ленин партияси, совет халқи қирқ беш йил мобайнида социализм қурилишида фидокорона меҳнат ва қаҳрамонликнинг абадий сўнмас намуналарини кўрсатди. Бизнинг Программамиз Коммунизм қурилишида ҳам бу кучдан ҳар томонлама фойдаланиш зарур эканлигини кўрсатади. Аммо, Программа шунга асосланадики, бу куч ҳар қанча улкан бўлганида ҳам, унинг ўзигина кифоя эмас. Меҳнаткашлар оммасининг ғайрат-шижоати уларнинг жамият ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришдаги моддий манфаатдорлигидан иборат ленинча принцип билан қўшиб олиб борилиши ва шу принципга таяниши лозим.

Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, ғоявий тарбия иши, маънавий стимулларни ривожлантириш ва моддий стимулларни, моддий манфаатдорликни кучайтириш ўзаро чамбарчас боғлангандир. Маънавий стимуллар ҳам, моддий стимуллар ҳам бир-бирига мадад беради ва айни бир мақсадга қаратилгандир. Уларни ҳар қандай йўсинда бир-бирига қарама-қарши қўйиш коммунизм қурилиши ишига зиён етказиши мумкин, холос.

Партиямиз Программасининг кучи шундаки, у, коммунизмни кенг маънода, умумий тенглик ва адолатли тузум деб, кишилик жамияти тараққиётининг ишлаб чиқарувчи кучлари мислсиз ривожланган фазаси деб ҳисоблайди. Коммунистик жамиятда фан ва техника инсон қўлига табиат устидан ҳукмронлик қилишнинг мисли кўрилмаган воситаларини беради, маданият хазинаси жамият ҳар бир аъзоси турмуши ва ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб қолади. Табиийки, бу жамиятда яшовчи кишилар юксак ғоявий ва ахлоқий хислатларга эга бўладилар.

Бизнинг Программамиз ўзининг барча қоидаларининг мустаҳкам бирлиги билан, уларнинг узвий боғланганлиги ва бир мақсадни кўзда тутганлиги билан кучлидир. Бизнинг Программамиз партияни, халқни коммунистик жамият тўғрисидаги ва бу жамиятни барпо қилиш йўллари ҳақидаги тўғри илмий тушунча билан қуроллантиради.

Партия қабул қилинган Программага амал қилиб, барча совет кишиларининг куч-ғайратини халқнинг фаровонлигини ошириш манфаатлари йўлида, коммунистик жамият қуриш манфаатлари йўлида мамлакатнинг саноати ва қишлоқ хўжалигини янада кучли суратда юксалтиришга сафарбар қилмоқда.

Ўртоқлар! Биз партия XXII съездидан кейин коммунистик қурилишнинг конкрет вазифаларини муҳокама қилмоқ учун Марказий Комитетнинг Пленумини биринчи марта чақириб турибмиз. Партиянинг қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш соҳасидаги вазифалари тўғрисидаги масала Пленум кун тартибига қўйилди. Пленумга тайёргарлик кўриш жараёнида, колхоз ва совхозлардаги аҳволни чуқурроқ ўрганиш ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришимизнинг имкониятларини қидириб топиш мақсадида, қишлоқ хўжалик ходимларининг зона кенгашлари ўтказилди. Бу эса, ҳозирги вақтда қишлоқларда рўй бераётган процессларни чуқурроқ тушуниб олиш ва социалистик қишлоқ хўжалигини тағин ҳам ривожлантириш масалалари юзасидан тўғри хулосалар чиқариб олиш учун муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Партия Программасида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш соҳасидаги топшириқлар белгилаб берилди. Бу топшириқлар, бир томондан, ўзининг улуғворлиги билан бизни қувонтиради, иккинчи томондан эса, белгиланган марраларни эгаллаш учун зўр қаҳрамонлик билан меҳнат қилиш талаб этилаётганлигини кўрсатади.

Биз аввалари ҳам қишлоқ хўжалигини юксалтириш умумхалқ иши деб таъкидлаган эдик. Аммо, эндиликда, перспектив план ишлаб чиқилган ва қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда бекиёс чўққиларни эгаллаш лозим бўлган бир пайтда, партия бутун халққа яна мурожаат қилиб, ана шу чўққиларни эгаллашга, бу чўққиларни совет тузумининг бутун куч-қудрати билан эгаллашга даъват этмоқда.

Беистисно ҳар бир кишининг манфаатлари қишлоқ хўжалиги билан боғлиқдир. Халқ фаровонлиги кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалиги тараққиётининг даражаси билан белгиланади. Шу сабабли, биз қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш, озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришни умумпартия, умумхалқ иши, деб ҳисобламоғимиз керак.

Ўртоқлар, мен қишлоқ хўжалиги ҳақида гапиряпман, аммо, бундан биз саноат ишига нисбатан талабларимизни сусайтирмоқдамиз, деган маъно асло келиб чиқмайди. Бутун совет экономикасини юксалтириш учун, халқнинг фаровонлигини ошириш учун саноатни янада тараққий эттириш ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлиги ҳаммага маълум. Саноатнинг ишида гарчи кўп камчиликлар бўлса ҳам, лекин у, муваффақиятли суратда ривожланмоқда, етти йиллик планда белгиланган суръатлардан орқада қолмаётир. Бизнинг ишчилар синфимиз қўйилган вазифаларни муваффақиятли бажармоқда, деб фахрланиш мумкин. Биз етти йилликнинг ўтган уч йили мобайнида саноатни ривожлантиришда жиддий ғалабага эришдик. Баъзи маълумотларни келтириб ўтамиз (1958 йилга нисбатан процент ҳисобида):

	1959 йил	1960 йил	1961 йил
Саноат маҳсулотининг ўсиш суръатлари			
Етти йиллик мўлжаллари	107,7	117	127
Амалда	111,4	122,1	133,3

Шундай қилиб, уч йил ичида саноатнинг ялпи маҳсулоти етти йиллик планда кўзда тутилган 27 процент ўрнига 33 процент кўпайди. Ялпи маҳсулотнинг умумий ҳажми план топшириқларидан 19 миллиард сўмлик ошиб кетди. Саноат маҳсулоти ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ўсиши контроль рақамларда кўзда тутилган 8,3 процент ўрнига йилига ўрта ҳисобда 10,1 процентни ташкил этди.

Етти йиллик планнинг энг муҳим саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш юзасидан белгиланган топшириқлари ҳам анча ошириб бажарилмоқда.

	1961 йил: етти йиллик мўлжаллари	1961 йил: ҳақиқатда ишлаб чиқарилгани
Пўлат (миллион тонна)	66,6	70,7
Прокат »	51,4	55,2
Чўян »	50,1	50,9
Нефть »	161	166

Бошқа кўрсаткичларни айтиб ўтирмайман, улар ҳаммага маълум. Комил ишонч билан айтиш мумкинки, ишчилар синфи, техникларимиз, инженерларимиз, олимларимиз етти йилликда ва бундан ҳам узоқроқ даврда саноатимиз олдига қўйилган вазифаларни шараф билан бажарадилар.

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига келганда, гарчи уюшқоқлик даражаси, раҳбарлик даражаси афсуски, анча паст бўлишига қарамай, бу соҳадаги имкониятларимиз саноатдагидан кам эмас. Уюшқоқлик, раҳбарлик даражасининг пастлиги кўп қийинчиликларни туғдиради. Бу қийинчиликларни бартараф қилмоқ учун зўр куч-ғайрат сарф қилиш талаб этилади.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ—КОММУНИЗМНИНГ МОДДИЙ-ТЕХНИКА БАЗАСИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРИШНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ. ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИНИНГ ЎСИШИ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИГА БЎЛГАН ЭҲТИЁЖЛАРНИНГ КЎПАЙИШИ

Совет Иттифоқининг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ҳам жиддий ютуқлари бор. Кейинги йилларда Коммунистик партия, совет халқи қишлоқ хўжалиги соҳасида шундай чораларни амалга оширдиларки, бу чораларни тўла асосда революцион чоралар деб айтиш мумкин.

Партия бутун халқнинг ёрдами билан қўриқ ерларни ўзлаштиришни ташкил этди. Қисқа муддат ичида мамлакатда 42 миллион гектар янги ер ўзлаштирилди. Юзлаб янги совхозлар — дон ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириб берадиган йирик фабрикалар вужудга келтирилди. Эҳтимолки, бизнинг душманларимиз, коммунистлар қўриқ ерлар тўғрисида яна гапиряптилар деб айтишлари мумкин. Ҳа, биз қўриқ ерлар тўғрисида яна гапираётирмиз ва гапираверамиз. Ўзлаштирилган қўриқ ерлар халқимизнинг ифтихори ва шуҳратидир. Бу ерлар дон етиштиришни кўпайтиришнинг ҳал қилувчи воситасигина бўлиб қолмади. Қўриқ ерлар ўзлаштирилганлиги халқимизнинг баҳодирона кучларини, совет тузумининг мустаҳкамлигини, совет кишилари Лениннинг ўлмас идеялари тантана қилишига беҳад ишонганликларини, партия раҳбарлигида коммунизм ғалабаси учун ҳар қандай қаҳрамонликлар қилишга тайёр эканликларини бутун дунёга яна бир марта кўрсатди.

Машина-трактор станциялари қайта ташкил этилганлиги, колхозларга ва совхозларга моддий-техника ёрдами кучайтирилганлиги, улар ташкилотчи ва мутахассис кадрлар билан мустаҳкамланганлиги ҳам қишлоқ хўжалиги соҳасида кўрилган худди шундай революцион чора бўлди.

Шу йиллар ичида биз колхозлар ва совхозларнинг товар маҳсулот берадиган жамоат чорвачилигини аслини олганда янгидан барпо қилдик. Жамоат чорвачилиги мамлакатнинг озиқ-овқат маҳсулотларига айниқса гўштга бўлган эҳтиёжларини гарчи ҳали тўла равишда қондирмаётган бўлса-да, лекин у ҳозир товар маҳсулот етказиб берувчи ҳал қилувчи соҳа бўлиб қолди. Бу, ўртоқлар, катта ғалабаларимизнинг биридир. Маълумки, бундан ўн йилча муқаддам маҳсулот тайёрловчилар мамлакатни гўшт ва сут билан боқмоқ учун бу маҳсулотларни колхозчилар, ишчилар ва хизматчилардан солиқ тариқасида тўплар эдилар.

Эндиликда Совет мамлакатининг аҳолини гўшт, сут ва бошқа маҳсулотлар билан таъминлайдиган мустаҳкам ва барқарор базаси бор. Колхоз ва совхозларнинг жамоат чорвачилиги мана шундай базадир. 1961 йили давлат 4 миллион 400 минг тонна гўшт (сўйилган вазнда) ва 28 миллион 300 минг тонна сут харид қилди.

Харид қилинган шу гўштнинг 89 проценти, сутнинг 94 проценти колхозлар ва совхозлардан, яъни жамоат хўжаликларидан олинди.

Бу — тузумимизнинг катта ғалабасидир. Коммунистик партия сиёсатининг жиддий ютуғидир. Эндиликда колхозлар ва совхозлар яқин йиллар ичида мамлакатни барча чорвачилик маҳсулотлари билан етарли равишда, сўнгра эса мўл-кўл қилиб таъминлаб турадиган бўлишлари учун қўлга киритилган муваффақиятларни ривожлантира бориш керак.

Партия томонидан кўрилган чоралар натижасида қишлоқ хўжалигининг ҳамма тармоқлари Марказий Комитетнинг сентябрь (1953 йил) Пленумидан кейин ўтган давр ичида сезиларли ютуқларга эришди. Қишлоқ хўжалигининг ривожланишини кўрсатувчи асосий рақамларни кўрсатиб ўтаман.

Етиштирилган маҳсулот	1953 йил	1961 йил	1961 йилда 1953 йилдагига нисбатан процент ҳисобида
Дон (миллион пуд ҳисобида)	5036	8380	166
шу жумладан: буғдой	2520	4045	161
маккажўхори	226	1469	6,5 баравар
Мойли экинлар маҳсулоти	3,1	5,3	168
шу жумладан: кунгабоқар (миллион тонна ҳисобида)	2,6	4,7	179
Картошка (миллион тонна ҳисобида)	72,6	84	116
Сабзавот (миллион тонна ҳисобида)	11,4	15,6	137
Гўшт (сўйилган вазнда миллион тонна ҳисобида)	5,8	8,8	150
Сут (миллион тонна ҳисобида)	36,5	62,5	171
Мол ёғи (минг тонна ҳисобида)	497	894	180
Қанд лавлагидан олинган шакар (минг тонна ҳисобида)	3434	6085	177
Тайёрланган маҳсулотлар			
Дон (миллион пуд ҳисобида)	1899	3180	167
шу жумладан: буғдой	1171	2033	174
маккажўхори	30	300	10 баравар
қанд лавлаги (миллион тонна ҳисобида)	22,9	47,7	208
Пахта (миллион тонна ҳисобида)	3,9	4,5	117
Мойли экинлар маҳсулоти (миллион центнер ҳисобида)	20,6	32,7	159
шу жумладан: кунгабоқар	18,0	29,2	163
Картошка (миллион тонна ҳисобида)	5,4	7,0	129
Сабзавот (миллион тонна ҳисобида)	2,5	5,5	220
Мева (минг тонна ҳисобида)	1193	2271	190
Чой барги (минг тонна ҳисобида)	110	162	147
Гўшт (сўйилган вазнда минг тонна ҳисобида)	2154	4422	205
Сут (миллион тонна ҳисобида)	10,6	28,3	266
Жун (минг тонна ҳисобида)	196,8	368,6	187
Тухум (миллион дона ҳисобида)	2618	7376	282

Ниҳоят чорва молларнинг сони тўғрисидаги рақамларни келтираман. Чорва моллар сони ҳам 1953 йилдагига нисбатан кўпайди (миллион бош ҳисобида):

	1954 йилнинг 1 январида	1962 йилнинг 1 январида	кўпайиш (миллион бош ҳисобида)
Қорамоллар	55,8	82,1	плюс 26,3
Шу жумладан сигирлар	25,2	36,3	плюс 11,1
Чўчқалар	33,3	66,6	плюс 33,3
Қўйлар	115,5	144,4	плюс 28,9

Ўтган йили қора молларнинг сони 6 миллион 300 минг бош, шу жумладан сигирларнинг сони 1 миллион 500 минг бош кўпайди. Бир йил ичида чўчқаларнинг сони 7 миллион 900 минг бош ва қўйларнинг сони 4 миллион 100 минг бош кўпайди.

Лекин бунга маҳлиё бўлиш ярамайди. Шуни айтиш керакки, қорамоллар сонининг кўпайиш суръатлари бизнинг имкониятларимизга жавоб берарлик эмас. Яна бунинг устига бир қанча районларда қора моллар сўйиш тўхтатиб турилганлиги, давлатга гўшт сотиш камайтирилганлиги ҳисобидан кўпайтирилди. Натижада қора моллар сони кўпайди-ю, аммо бозорда гўшт етишмайди. Буни нормал бир ҳолат деб бўлмайди. Биз қора моллар сонининг тез ўсишини таъминлайдиган ва шу билан бирга давлатга гўшт сотишни анча кўпайтиришни таъминлайдиган ҳолатга эришмоғимиз лозим.

Бизнинг мамлакатимизда дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларни етиштириш ва тайёрлаш кейинги 7—8 йил ичида кўпайганлигини кўрсатувчи рақамларни айтиб ўтдим. Лекин шундай бўлса ҳам биз қишлоқ хўжалигидаги аҳволни кескин танқид қилмоқдамиз. Партия ва барча совет кишилари қишлоқ хўжалигининг аҳволи учун жиддий ташвишланаётганликларининг сабаби нима?

Гап шундаки, қишлоқ хўжалигига бўлган талаблар бутунлай ўзгариб кетди. Эндиликда биз дон, гўшт ёки сут етиштиришни бир неча процент кўпайтириш тўғрисида гапираётганимиз йўқ. Бизга дон проблемасини ҳал этиш тўғрисида қуруқ гап эмас, балки дон ва бошқа маҳсулотларнинг ўзи керак. Партиянинг XIX съездида Маленков дон проблемаси ҳал этилди, деган эди. Съезддан кейин эса, биласизки, Марказий Комитетга хатлар кела бошлади, одамлар: дон проблемаси ҳал этилган экан ва мамлакатда дон етарли миқдорда экан, у ҳолда нима учун омихта нон сотилади? деб савол берган эдилар. Ўша вақтда Сталин Марказий Комитет Президиумининг мажлисини чақириб, кўп ходимларни сал бўлмаса зараркунандачиликда айблаб қўрқитган ва нима учун нон етишмайди, деган саволга жавоб беришни талаб қилган эди. У, сотиладиган бошқа нарса йўқлигини билмас, сотилаётган нон эса аралаш-қуралаш нон эканлигидан бехабар эди.

Бизга дон проблемасининг ҳал этилиши ҳақида болхонадор рақамларнинг ҳожати йўқ, бизга бу ишнинг аҳволини амалда ўзгартириш, мамлакатнинг озиқ-овқат донига бўлган эҳтиёжини ҳам, емга бўлган эҳтиёжини ҳам тўла таъминлаш керак. Мана, проблемани ҳал қилишнинг йўли шу! Энг муҳим қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришни қисқа муддатлар ичида икки-уч баравар кўпайтириш зарур. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришнинг ҳозирги даражасига эришмоқ учун 40 йил курашдик. Эндиликда бу маҳсулотларни қирқ йилда эмас, балки бир неча йил ичида икки-уч баравар кўпайтириш керак. Буни турмуш талаб қилаётир, буни коммунизм қуриш манфаатлари талаб қилаётир.

Ўртоқлар, мен атайлаб «бир неча йил» деб айтаяпман. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш соҳасида партия Программасида кўзда тутилган вазифаларни қайси йилда ҳал қила олишимиз мумкинлигини ҳозирги вақтда аниқ ҳисоблаб чиқиш имконияти йўқ. Ҳамма нарса фақат бизнинг ўзимизга, бизнинг ишимизга боғлиқ. Моддий ва техника имкониятлари бизга бу вазифаларни худди яқин бир неча йил ичида ҳал этишга имкон беради. Ҳамма гап, аввало, бутун партияни, бутун халқни олдимизга қўйилган мақсадга эришишга сафарбар қила билишдадир. Бу вазифаларнинг тамомила реал эканлигини мен қуйида исботлаб беришга ҳаракат қиламан. Экономикамизни ҳақиқатан тушуна биладиган, бизнинг моддий ва техника имкониятларимизни кўра биладиган кишиларда бу далиллар ҳеч қандай шубҳа туғдирмайди, деб ўйлайман.

Агар биз бу вазифани ҳал қилмасак, мамлакатни катта қийинчиликларга дучор қилиб қўйган бўламиз, коммунизм қуриш ишига жиддий зарар етказилган бўлади. Шу нарсани яхши билиб олишимиз керакки, озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёж тез ўсиб бормоқда, бундан буён бу эҳтиёжлар тағин ҳам тезроқ ўсади. Бунинг сабаби ҳам маълум. Аҳоли кўпаймоқда, реал иш ҳақининг даражаси ошмоқда, меҳнаткашларнинг даромадлари ўсмоқда. Кейинги бир неча йил ичида мамлакатда қандай ўзгаришлар рўй берганлигига бир назар солинг.

Умуман СССРда 1953 йилдан кейин аҳоли 29 миллион киши миқдорида кўпайди, шу жумладан шаҳар аҳолиси 28 миллион киши миқдорида кўпайди. Бу ўсиш Швеция, Норвегия, Голландия ва Дания мамлакатларининг ҳаммасидаги аҳолидан кўпроқдир. Фақат кейинги уч йилнинг ўзида Совет Иттифоқининг аҳолиси 11 миллион киши миқдорида кўпайди.

Бизнинг мамлакатимизда аҳоли бундан буён ҳам кўпаяверади. Биз бундай кўпайишни табриклаймиз. СССР — жуда кенг мамлакат, бу мамлакатда қуёш нуридан ҳамманинг баҳраманд бўлиши учун жой бор деса бўлади, ҳар бир киши учун иш топилади. Мамлакатимиздаги аҳолининг сони 250-280 миллион кишига етадиган вақт яқинлашиб қолганга ўхшайди.

Совет Иттифоқида аҳоли ўсиб бораётганлиги билан бирга меҳнаткашларнинг даромадлари ҳам йилдан-йилга кўпаймоқда. Солиқлар камайтирилганлиги ва заёмларга ёзилиш бекор қилинганлиги ҳисобга олинганда меҳнаткашларнинг даромади 1959—1961 йилларда, яъни уч йил ичида 16,8 миллиард сўм кўпайди, 1953 йилдан бери эса қарийб 42 миллиард сўм кўпайди. Хўш, бу пуллар қаёққа кетяпти? Одамлар озиқ-овқат маҳсулотлари, уст-бош, пойафзал сотиб олишяпти. Давлат савдоси орқали озиқ-овқат маҳсулотларининг 1953 йилда қанча сотилганлиги ва ҳозир қанча сотаётганлигимиз тўғрисидаги маълумотларни айтиб ўтишга ижозат бергайсиз:

Аҳолига сотилган озиқ-овқат маҳсулотлари

	1953 йил	1961 йил
Гўшт ва гўшт маҳсулотлари	1 миллион 757 минг тонна	4 миллион 33 минг тонна
Сут ва сут маҳсулотлари	1 миллион 980 минг тонна	9 миллион 393 минг тонна
Мол ёғи	330 минг тонна	632 минг тонна
Қанд-шакар	2 миллион 410 минг тонна	4 миллион 550 минг тонна
Тухум	2 миллиард 45 миллион дона	5 миллиард 860 миллион дона

Кўриб турибсизки, гўшт, сут, мой, тухум, қанд-шакар сингари энг муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини давлат савдоси орқали сотиш анча кўпайди. Аҳоли жон бошига ҳисоблаганда мана шу жуда муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш аҳоли 29 миллион киши миқдорида ошган шароитда 35-50 процент кўпайди. Биз бундан хурсандмиз. Халқ фаровонлигини ошириш учун кураш Коммунистик партия сиёсатининг негизидир. Лекин истеъмол мана шундай ўсиб бораётган шароитда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кескин равишда жадаллаштириш, бу маҳсулотларни етиштириш аҳолининг тўхтовсиз ўсиб бораётган эҳтиёжларига жавоб берадиган бўлишига, талабдан олдинроқ боришига эришмоқ керак эди.

Партиямизнинг раҳбар кадрлари, қишлоқ хўжалик ходимлари қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни ташкил этишда мана шундай тубли бурилиш ясаш зарурлигини тушунармидилар? Ҳеч шубҳасиз тушунардилар, ҳар ҳолда ходимларимизнинг кўпчилиги коммунистик қурилишнинг манфаатлари қишлоқ хўжалигини таққослаб бўлмаслик даражада тез суръатлар билан ривожлантириш кераклигини талаб қилаётганлигини билардилар.

Бироқ, қурилишимизнинг мана бу жуда муҳим участкасида кескин бурилиш ясаш зарурлигини тушунишнинг ўзи кифоя қилмас эди. Раҳбарлик соҳасида ҳам, шунингдек ишлаб чиқаришни ташкил этиш соҳасида ҳам ташкилий ишларни қайта қуриш, ердан энг самарали фойдаланиш йўлларини топиш керак эди.

Қишлоқ хўжалигидаги ташкилий ишларнинг ҳаммасини ўзгартириш мана шундай зарур бўлиб қолганлигини партия ташкилотларининг кўпгина раҳбарлари ва айниқса қишлоқ хўжалик ходимлари чуқур тушуниб олмадилар. Бир томондан, биз қишлоқ хўжалигини тағин ҳам тез суръатлар билан ривожлантиришни мўлжаллай бердик, эҳтиёжларга қараб дон, гўшт, сут етиштиришни кўпайтиришни планлаштира бердик. Иккинчи томондан эса, янги катта топшириқларни ўт-далали алмашлаб экишлар ёрдами билан, деҳқончиликнинг ўт-далали системаси воситаси билан бажаришга уриндик.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни тез кўпайтириш вазифасини ўт-далали система доирасида, ем-хашак бўладиган экинлар етиштиришнинг мавжуд таркибий доирасида ҳал қилишга уриниш ҳеч бир яхши натижа бера олмасди. Бундай уриниш шунга олиб келдики, қишлоқ хўжалигини, айниқса чорвачиликни ривожлантириш суръатлари пасайиб қолди, шунинг учун ҳам биз аҳолини гўшт ва бошқа баъзи озиқ-овқат маҳсулотлари билан услуксиз таъминлашни ташкил этишда қийинчиликларга дуч келиб қолдик.

Гўшт ва сут етиштириш суръатларининг етарли бўлмаганлигини фақат деҳқончилик системасининг қишлоқ хўжалигининг янги вазифаларига мувофиқ келмай қолганлиги билангина изоҳлаш ярамайди, албатта. Бунда шу нарсанинг ҳам таъсири бўлдики, Марказий Комитетнинг сентябрь Пленумидан кейин қўлга киритилган катта ютуқлар кадрларимизнинг маълум қисмида кибрланиш ва хотиржамлик кайфиятларини туғдирди. Кўпгина раҳбарлар қишлоқ хўжалигига, колхозлар ва совхозларнинг эҳтиёжларига эътиборни сусайтириб юбордилар. Партия ва халқ олдида жавобгарлик ҳиссини йўқотиб қўйиб, қўшиб ёзиш ва кўзбўямачилик қилиш йўлига, давлатни алдаш йўлига ўтиб олган ходимлар ҳам бўлди. Мана шу фактларнинг ҳаммасига Марказий Комитетнинг 1961 йилдаги январь Пленумида тегишли баҳо бериб ўтилди, энди мен бу тўғрида батафсил гапириб ўтирмайман.

Қишлоқ хўжалигига раҳбарлик сусайиб кетганлиги натижасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришнинг етти йиллик планини бажариш жиддий хавф остида қолди. Биз буни бугун Марказий Комитет Пленумида тўппа-тўғри айтишимиз керак, энг муҳими эса — аҳволни тўғрилаб олмоқ учун қишлоқ хўжалиги соҳасида амалга оширилиши лозим бўлган энг зарур чораларни коллектив бўлиб муҳокама қилишимиз керак.

Етти йиллик планнинг контроль рақамларида кўрсатилган топшириқлар қандай бажарилаётганлиги тўғрисидаги асосий рақамларни айтиб ўтишга ижозат бергайсиз. Мен 1961 йилни кўрсатиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришда қай даражага эришганлигимизни ва етти йиллик планда қай даражага эришиш кўзда тутилганлигини айтиб бермоқчиман.

1961 йилда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирилиши

	Етти йиллик планга мувофиқ	Ҳақиқатда эришилган
Дон (миллиард пуд ҳисобида)	9,4	8,4
Гўшт (сўйилган вазнда миллион тонна ҳисобида)	11,8	8,8
Сут (миллион тонна ҳисобида)	78,4	62,5

Шундай қилиб, 1961 йили етти йилликда белгиланган топшириққа нисбатан дон 1 миллиард пуд кам етиштирилди, гўшт 3 миллион тонна ва сут 16 миллион тонна кам етиштирилди.

Мен Совет Иттифоқи бўйича олинган маълумотларни кўрсатиб ўтдим. Баъзи республикаларнинг раҳбарлари зиммаларида қандай қарз борлигини ва етти йиллик планни бажаришдаги қолоқлик натижасида қандай жиддий аҳвол вужудга келганлигини кўрсинлар ва билсинлар деб шу республикаларга доир асосий кўрсаткичларни ҳам айтиб бермоқчиман.

Мамлакатимизнинг энг катта республикаси — Россия Федерациясини олиб кўрайлик. Етти йиллик планнинг контроль рақамларига мувофиқ республикада 1961 йили 5,3 миллиард пуд дон етиштирилиши лозим эди, ҳақиқатда эса 4,6 миллиард пуд дон етиштирилди; 6,2 миллион тонна гўшт етиштирилиши лозим эди, ҳақиқатда эса 4,5 миллион тонна гўшт етиштирилди, пландаги 43,4 миллион тонна ўрнига ҳақиқатда 34,5 миллион тонна сут етиштирилди.

Республика ўтган йили етти йилликда мўлжалланганига қараганда донни 700 миллион пуд кам, гўштни 1,7 миллион тонна ва сутни 9 миллион тонна кам етиштирди. Шу маҳсулотларни етиштиришда мана шундай қолоқликка йўл қўйилганидан кейин магазинларда бу маҳсулотлар қандай қилиб етарли бўлиши мумкин. Жуда катта ер майдонлари бўлган Россия Федерацияси гўштга ва сут маҳсулотларига бўлган ўз эҳтиёжларини қондиролмаётганлиги ҳам тасодифий эмас. 1961 йили Россия Федерациясига бошқа республикалардан 309 минг тонна гўшт ва 639 минг тонна сут маҳсулотлари келтирилди.

Украинада аҳвол бирмунча яхшироқ. Партия Марказий Комитетининг январь Пленумида қилинган танқиддан кейин республиканинг партия ташкилоти, қишлоқ хўжалик ходимлари дон етиштиришни ва тайёрлашни жиддий равишда яхшиладилар ва 1961 йили етти йилликда белгиланган топшириқлар даражасига чиқиб олдилар. Гўшт ва сут етиштиришга келганда, Украина ҳам етти йиллик план топшириқларидан кейинда қолиб бормоқда. Ўтган йили республика 3 миллион тонна гўшт етиштириши лозим эди, ҳақиқатда 2 миллион юз минг тонна гўшт етиштирилди, сут 19 миллион тонна ўрнига 14,4 миллион тонна етиштирилди.

Қозоғистонда етти йиллик топшириқларининг бажарилиши жиддий ташвиш туғдирмоқда. Қўриқ ерлар ўзлаштирилганлиги муносабати билан Қозоғистоннинг дон ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришдаги роли ошиб кетди. Аммо республикада қишлоқ хўжалигининг имкониятларидан ёмон фойдаланилмоқда. Етти йиллик планга мувофиқ, 1961 йили республикада 1 миллиард 300 миллион пуд дон етиштирилиши керак эди, ҳақиқатда 900 миллион пуд дон етиштирилди, тайёрланган дон эса 458 миллион пудни ташкил қилди, холос. 700 минг тонна гўшт етиштирилиши лозим эди, ҳақиқатда 600 минг тонна гўшт етиштирилди ва 2 миллион 900 минг тонна ўрнига 2 миллион 600 минг тонна сут етиштирилди.

Менимча, гўшт етиштириш соҳасида Қозоғистон учун белгиланган планлар жуда камайтириб юборилган эди. Дарҳақиқат, 33 миллион гектар ҳайдаладиган ери бўлган республика учун 700 минг тонна гўшт етиштириш нима деган гап. Бу — ҳайдаладиган ҳар гектар ер бошига 21 килограммдан гўшт етиштириш демакдир! Ваҳоланки, Қозоғистонда ҳайдаладиган ерлардан ташқари яна бир неча ўн миллион гектар яйловлар ҳам бор. Лекин Қозоғистон чорвачилик маҳсулотлари етиштириш соҳасида етти йилликнинг ҳатто камайтириб берилган топшириқларини ҳам бажармаётир, бу нарса қишлоқ хўжалигига раҳбарлик кўнгилдагидек эмаслигини кўрсатиб турибди.

Гўшт ва сут етиштириш соҳасида Белоруссиянинг етти йиллик топшириқларини бажаришда орқада қолаётганлигига ҳеч қандай сабаб бўлиши мумкин эмас. Республикада чорвачиликни ривожлантирмоқ учун яхши шарт-шароит бор. Бу республикада маккажўхори, қанд лавлаги, хашаки сабзи экинларидан мўл ҳосил олиш ва шу асосда ем-хашакни мўл-кўл қилиш мумкин. Лекин бу имкониятлардан қониқарсиз фойдаланилмоқда. Гўшт етиштириш соҳасида республика 1958 йилги даражада қолиб келмоқда. Етти йиллик планга мувофиқ Белоруссияда 1961 йили 613 минг тонна гўшт етиштирилиши лозим эди, ҳақиқатда эса 402 минг тонна ёки топшириқда кўрсатилганига нисбатан 66 процент гўшт етиштирилди, 4 миллион тонна ўрнига 3 миллион 508 минг тонна сут етиштирилди.

(Давоми учинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЕВ ДОКЛАДИ

(Боши иккинчи бетда)

Хўш, бошқа республикаларда аҳвол қандай? Молдавия йўл қўйиб бўлмаслик даражада орқада қолаётганлигини айтиб ўтиш керак. Республика етти йиллик планнинг дастлабки уч йили учун гўшт етиштириш соҳасида белгиланган топшириқни 63 процент, сут етиштириш топшириғини эса 81 процент бажарди.

Болтиқ бўйи республикалари — Литва, Латвия, Эстония гўшт ва сут етиштириш соҳасида етти йиллик планда белгиланган даражада бораётирлар деса бўлади. Лекин шуни айтиб ўтиш керакки, бу республикаларда етти йилликнинг контроль рақамларида белгиланган топшириқларга қараганда, анча катта имкониятлар бор.

Ҳамма республикаларга доир маълумотларни келтириб ўтирмайман. Фақат шуни айтиб ўтаманки, бошқа республикалар — Ўзбекистон, Грузия, Озарбайжон, Арманистон, Тожикистон, Туркманистон, Қирғизистон ҳам қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ўз имкониятларидан ёмон фойдаланмоқдалар.

Ўрта Осиё ва Закавказье республикаларида гўшт ва сут кам етиштирилмоқда. Пахтакор республикаларнинг ҳаммаси, айниқса Озарбайжон ва Туркманистон пахта етиштириш соҳасида етти йиллик топшириқларидан кейинда қолмоқдалар. Давлат ва колхозлар суғоришни ривожлантиришга бир неча юз миллион сўмлаб маблағ сарфладилар. Аммо пахта етиштириш унчалик кўпайгани йўқ. Пахтанинг ҳосилдорлиги секин ошмоқда. Кейинги беш йил ичида пахтанинг ҳосилдорлиги ўрта ҳисобда йилига Ўзбекистонда атиги 0,5 центнер, Туркманистонда 0,4 центнер кўпайди. Озарбайжонда эса ҳар бир гектардан олинаётган пахта ҳосили ҳатто 4,4 центнер камайиб кетди.

Агар Грузияни олиб қарасак, бу республика чой етиштириш соҳасида етти йиллик топшириқларини муваффақиятли бажармоқда. Дастлабки уч йилнинг плани 109 процент бажарилди. Бу яхши гап. Чой етиштириб бераётганликларингиз учун сиз грузин ўртоқларга совет кишилари раҳмат айтишяпти. Аммо, гўшт етиштириш соҳасида дастлабки уч йилнинг топшириқлари 85 процент ва сут етиштириш топшириғи 74 процент бажарилган экан, ишлаб чиқаришнинг бундай даражаси учун сизларга ҳеч ким ташаккур айтмаса керак.

Етти йиллик план топшириқларининг бажарилиши мана шундай. Вазиятга сезгирлик билан баҳо бериш, эртаги кунни ўйлаш, озиқ-овқат маҳсулотларига тобора ўсиб бораётган жуда катта талабни қандай қондириш кераклигини, халқ фаровонлигини янада ошириш вазифаларини қандай бажариш кераклигини ўйлаш зарур.

Партия Марказий Комитети Давлат иқтисодий кенгашига мамлакат тараққиётининг перспективаларига, унинг экономикасига асосланиб, яқин йиллар ичида қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган эҳтиёж қай даражага бориб етишини ҳисоблаб чиқишни топширган эди. Бу ҳисоб-китобни қилишда етти йиллик мобайнида ва ундан кейинги йилларда аҳолининг ўсиши, меҳнаткашларнинг реал иш ҳақи ва бошқа даромадларининг кўпайиб бориши назарга олинди.

Марказий Комитет Президиуми ана шу қилинган ҳисоб-китобларни Марказий Комитет Пленумига маълум қилишни зарур деб ҳисоблайди. Бу ҳисоб-китоблардаги ҳар бир рақамнинг аниқлигига кафил бўлиш қийин гап, албатта, лекин бу рақамлар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришнинг бизга лозим бўлган даражасини белгиламоқ учун асос қилиб олиниши мумкин бўлса керак.

Энг муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг аҳоли жон бошига истеъмол қилинишини (йилига килограмм ҳисобида) яқин йиллар ичида ва келгусида тахминан қуйидаги даражага етказишни таъминлашимиз зарур:

	Гўшт ва гўшт маҳсулотлари	Сут ва сут маҳсулотлари	Тухум (донала6)	Қанд-шакар
1962 йилда (планга мувофиқ)	42	266	127	34
Эҳтиёжларни тағин ҳам тўлиқ қондирмоқ учун керак бўладиган миқдор:				
1963 йилда	58	343	135	38
1964 йилда	61	365	142	41
1965 йилда	64	386	150	44
1970 йилда	90-100	467	260	44
1980 йилда	90-100	467	365	44

Шу нормалар бўйича аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини қондирмоқ учун давлатнинг бошқа эҳтиёжларини ҳам ҳисобга олган ҳолда мамлакатда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришни келгуси йилларда қуйидаги миқдорга етказиш лозим:

	Дон (миллиард пуд ҳисобида)	Гўшт (сўйилган вазнда миллион тонна ҳисобида)	Сут (миллион тонна ҳисобида)
1961 йилда (ҳақиқатда етиштирилгани)	8,4	8,8	62,5
Эҳтиёжларни тағин ҳам тўлиқ қондирмоқ учун керак бўладиган миқдор:			
1962 йилда	10,0	12,9	85
1963 йилда	10,5	14,0	92
1964 йилда	11,0	15,0	99
1965 йилда	11,7	16,1	105
1970 йилда	14,0	25,0	135
1980 йилда	18—19	30—32	170—180

Шу ҳажмдаги маҳсулотларни етиштирмоқ учун ҳар юз гектар ерга қай хилдаги экинларни экиш керак бўлади? Колхозлар ва совхозлар ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда қуйидаги миқдорда маҳсулот етиштириб беришлари лозим (центнер ҳисобида):

	Дон	Гўшт (сўйилган вазнда)	Сут қишлоқ хўжалигига яроқли ҳамма ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда
1961 йилда етиштирилган	622	40	121
Эҳтиёжларни қондирмоқ учун қуйидаги миқдорда етиштирилиши лозим:			
1962 йилда	729	58	170
1963 йилда	756	61	183
1964 йилда	795	65	197
1965 йилда	825	69	208
1970 йилда	944	103	265
1980 йилда	1100—1200	117—124	327—347

Қишлоқ хўжалигига турмушнинг қўяётган талаблари ана шундай, ўртоқлар, ҳар йили етиштирилиши лозим бўлган маҳсулотларнинг ҳажми ана шундай. Мамлакат аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига, саноатнинг эса хом ашёга бўлган эҳтиёжларини қондирмоқ учун ана шунга эришмоғи лозим.

ДОН, ГЎШТ, СУТ ВА БОШҚА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШНИ КЎПАЙТИРИШ СОҲАСИДАГИ ИМКОНИЯТЛАРИМИЗ

Дон, гўшт, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларн етиштиришни қандай манбалар ҳисобига кўпайтиришимиз мумкин? Бу йил ва кейинги йилларда ишга солишимиз лозим бўлган резервлар қаерда?

Дон етиштириш резервларидан бошлайман. Коммунистик партия Программасида дон етиштиришни 1980 йилда 18-19 миллиард пудга ва дон тайёрлашни 7 миллиард пудга етказиш вазифаси қўйилган. Шу етти йилликнинг охирига бориб, колхозлар ва совхозлар тахминан 12 миллиард пуд дон етиштириб беришлари, давлатга эса 4 миллиард 500 миллион пуд дон сотишлари лозим.

Партия Программасининг проекти тўғрисида XXII съездда қилинган докладда дон етиштириш соҳасида шундай даражага эришиш бемалол мумкин эканлигини кўрсатувчи ҳисоб-китоблар қилинганлиги айтиб берилган эди. Шу ҳисоб-китобларда келтирилган баъзи рақамларни эслатиб ва аниқлаб ўтмоқчиман.

Россия Федерацияси, Украина ва Қозоғистон мамлакатимизда товар ғалла етиштириб берадиган асосий районлардир. Шу республикаларнинг ҳар қайсиси дон етиштиришни кўпайтириш программасини амалга оширишга қандай ҳисса қўшуви лозим?

Шу республикаларда дон етиштириш ва тайёрлаш келгусида қуйидаги миқдорга етказилиши лозим (миллиард пуд ҳисобида):

	Етиштирилиши керак	Тайёрланиши керак
Россия Федерацияси	12	4—5
Украина	3,8	1,5
Қозоғистон	3,5	2

Шу топшириқларга мувофиқ, экин майдонларининг янги структураси ишлаб чиқилди. Янги структура республикаларнинг имкониятларини асосан тўғри акс эттиради, лекин қишлоқ хўжалигига бағишланган зона кенгашларидан кейин республикаларда қилинган ва партия съездида қилинган докладда кўрсатилган ҳисоб-китоблар ҳақида баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтиш зарур бўлиб қолди.

Аввало бундай бир савол туғилади: Россия Федерациясининг раҳбарлари ўт ва сули экишни ҳосили ва маҳсулдорлиги кўпроқ бўлган экинлар билан алмаштириш йўлидан ҳаддан ташқари суст бораётганликларини тушунмаётганмикинлар. Бу йўлга бирданига ўтиб бўлмайди албатта, лекин республиканинг имкониятларини ҳам етарли равишда ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Баъзи рақамларни айтиб ўтишга ижозат бергайсиз. Россия Федерацияси 1961 йилда:

9,2 миллион гектар ерга сули,

11,5 миллион гектар ерга кўп йиллик ўтлар,

9,9 миллион гектар ерга бир йиллик ўтлар эккан ва 10,7 миллион гектар ерни қуруқ шудгор қилиб қўйган эди.

Шундай қилиб, Россия Федерациясининг колхозлари ва совхозларида ҳаммаси бўлиб 41 миллион гектардан кўпроқ ер кам маҳсул экинлар билан банд қилиб қўйилди. Аммо серҳосил ва сермаҳсул экинлар экиш учун 24 миллион гектар ер ажратиб берилиши керак эди. Албатта, айниқса пичан уни тайёрламоқ учун маълум миқдорда себарга ва беда экилган ерлар бўлиши керак. Лекин келгусида 17 миллион гектар ерни кўп йиллик ўтлар, сули ва шудгор билан банд қилиб қўйиш тўғри бўлмаса керак.

Россия Федерациясининг дон етиштиришни кўпайтиришдаги имкониятларини Краснодар ўлкасининг мисолида кўрсатиб бермоқчиман. Кубаннинг қора тупроқ ерлари қандай ерлар эканлигини гапириб ўтиришимнинг ҳожати йўқ. Халқнинг, таёқ суқсанг дарахт бўлиб ўсади деган мақоли ана шундай ерлар тўғрисида айтилгандир.

Мана шу энг яхши қоратупроқ ерларда Кубань колхозлари ва совхозлари 900 минг гектар ерни ўт билан банд қилиб қўйиб, 472 минг гектар ерга эса дон олмоқ учун маккажўхори экмоқдалар.

Ўтлар, эҳтимол, қандайдир жуда катта ҳосил бераётгандир. Асло бундай эмас. 1961 йили кўп йиллик ўтларнинг ҳар гектаридан 22 центнердан пичан олинди. Мен ўртоқ Воробьевдан ва ўлканинг бошқа раҳбарларидан колхозлар ва совхозлар ердан фойдаланишга бундай масъулиятсизлик билан, баъзан эса жиноятқорона қаралганлиги натижасида қандай зарар кўрганликларини ҳисоблаб чиқишларини илтимос қилар эдим. Агар мана шу 900 минг гектар ерга маккажўхори экиб, унинг ҳар гектаридан фақат 50 центнердан дон олинган тақдирда ҳам, сизларда эса, кўпгина хўжаликлар 60-70-80 центнердан ҳосил олмоқдалар, ўлканинг колхозлари ва совхозлари қўшимча равишда 270 миллион пуд дон олган бўлур эдилар. Аслини олганда биз мана шу доннинг ҳаммасини товар ғалла деб ҳисоблашимиз мумкин, чунки ҳозирги вақтда сизлар мана шу майдондан ҳақиқатда ҳеч бир ҳосил олаётганингиз йўқ. Бинобарин Кубань давлатга ўтган йили бўлганидек, 120 миллион пуд эмас, балки бунга яна қўшимча равишда 270 миллион пуд—жами 390 миллион пуд дон сотган бўлур эди. Ўртоқ Кубань казаклари, сизларнинг мана шундай имкониятларингиз бор.

Яна бир шундай ҳисоб-китобни айтиб бераман. Агар 900 минг гектардан 500 минг гектарига дон олиш учун маккажўхори экиб, унинг ҳар гектаридан 50 центнердан дон олинганида эди, қўшимча равишда 150 миллион пуд дон етиштирилган бўлур эди. Агар бунга ҳақиқатда давлатга топширилган 120 миллион пуд донни ҳам қўшсак, у ҳолда бу ўлка давлатга 270 миллион пуд дон сотиши мумкинлигини кўрасиз. Аммо, сизларда 500 минг гектар эмас, балки 900 минг гектар ер ўтлар билан банд бўлиб ётибди. Демак, яна 400 минг гектар экинбоп ерингиз бор. Бу ерларга ҳам маккажўхори экиш мумкин, лекин бу маккажўхорини думбул сўталари билан ўриб олиб, силос бостириш керак. Ҳар бир гектардан сўталари ва пояларн билан бирга 500 центнер маккажўхори олинса, ҳар бир гектардан 125 центнер озуқа бирлиги ёки сўйилган вазнда 10 центнер гўшт олинган бўлур эди. 400 минг гектар ердан эса 4 миллион центнер гўшт етиштирмоқ учун ёки ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда сўйилган вазнда 100 центнердан гўшт етиштирмоқ учун ем-хашак олиш мумкин. Аммо сизлар, краснодарлик ўртоқлар, ўтган йили ўзингиздаги ерларнинг ҳаммасидан давлатга сўйилган вазнда 1500 минг центнер гўшт сотдингиз.

Бизнинг имкониятларимиз ана шулардан иборат, ўртоқлар. Бу, арифметика машқлари эмас, балки чинакам арифметикадир. Малинин ва Буренин бўйича арифметикада тўрт амални ҳозирча ҳеч ким рад этгани йўқ, ва сизлар, краснодарлик ўртоқлар ҳам буни рад этолмайсиз. Мана, бойликларни кўринг, улар ер юзасида ётибди, улардан фойдалана билиш керак, холос. Аммо, биз ҳали ҳам бойликлардан фойдалана билмаймиз шекилли. Бунга баъзан ёмғир халақит беради, баъзан қуёш айбли бўлиб қолади. Хуллас, ердан фойдалана билмайдиган киши ишдаги камчиликларни изоҳлаш учун ҳамиша важ топаверади.

Бошқа областлар ва ўлкалардан олинган мисолларни айтиб беришга имкониятим йўқ. Агар Ростов области бўйича шу хил ҳисоб-китоб қилинса, Дон казаклари ўзларининг кўраётган зарари ўз қўшнилари бўлган кубанлик казаклар кўраётган зарардан кам бўлмаганлигини билган бўлур эдилар, деб ўйлайман. Чамаси, Марказий Комитет бюроси, Россия Федерациясининг Министрлар Совети, партия ва совет ташкилотлари, колхозлар ва совхозларнинг раҳбарлари аҳволни тағин ҳам чуқур анализ қилиб чиқсалар керак, дон ва бошқа озуқа маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш имкониятларидан тағин ҳам тўлиқ фойдаланиш чораларини кўрсалар керак.

Украинага доир қилинган ҳисоб-китоблар тўғрисида ҳам баъзи мулоҳазаларни айтиб ўтишни зарур деб ҳисоблайман. Менимча, украинлар ҳам ўз имкониятларини етарли ҳисобга олмаётирлар ва ерлардан тўғри фойдаланиш учун лозим бўлган ҳамма чораларни кўрмаётирлар. 1961 йили Украинада бир йиллик ва кўп йиллик ўтлар билан 6,2 миллион гектар ер банд қилиб қўйилди, аммо дони тўла равишда пишириліб, йиғиштириб олинган маккажўхори билан 3 миллион 967 минг гектар ер банд қилинди.

Украинада бир йиллик ўтлар билан банд қилинган ерлар орасида 1 миллион 400 минг гектар кузги экинлар ҳам бор. Республикада бу майдонларни ярим шудгор деб атайдилар. Бу ярим шудгор ерларнинг қандайлигини айтиб бераман: бундай ерларга кузда кузги экин экадилар, май ойида эса кўм-кўк кўкариб турган экинга мол ҳайдаб юборадилар ва бу ерлар кузгача, яъни кузги экинлар экилгунча бўш ётади. Хўш, колхоз шу ерлардан май ойида қанча кўк жавдари буғдой ёки буғдой олади? Энг кўп деганда гектар бошига 100-120 центнер кўкат, ёки 18-20 центнер озуқа бирлиги олади. Кузги экинларнинг маълум бир қисмини кўкат ҳолида молларга едирмоқ учун экишга мен қарши эмасман. Ҳозирча биз етарли миқдорда силос ғамлаб олганимиз йўқ, чамаси, шундай қилишга тўғри келади. Лекин шу ерлардаги экинлар кўкатлигида молларга едирилганидан кейин ерларга маккажўхори, нўхат ёки бошқа фойдали экинлар экиш ва яхши ҳосил олиш керак. Бундай қилинганида кўкат учун экилган экин бошқа серҳосил экинлар экилгунча орада экилган экин бўлиб, қўшимча манбага айланади. Украинада ишнинг кўзини биладиган кишилар ана шундай қиладилар.

Хуллас, дон етиштиришни кўпайтиришнинг қўшимча резервларини ўзларингиз ўйлаб кўринглар, украиналик ўртоқлар. Маккажўхоридан мўл ҳосил олиш сизларнинг асосий резервингиздир. Республика қишлоқ хўжалик ходимларининг кенгашида сўзлаган нутқимда гапириб ўтган эдим ва ҳозир ҳам Пленумда шуни айтиб ўтишни зарур деб ҳисоблайманки, Украина Компартиясининг Марказий Комитети ва республика Министрлар Совети 3 миллион гектар майдоннинг ҳар гектаридан 50 центнердан маккажўхори дони олиш вазифасини ҳал қила олмадилар.

Ҳали ҳам партия Марказий Комитети Украина колхозлари ва совхозларининг камида 3 миллион гектар ернинг ҳар гектаридан 50 центнердан маккажўхори дони олишларига эришишни Украина партия ташкилотларининг энг муҳим вазифаси деб ҳисоблайди. Мен Украина учун бу рақамни — 3 миллион гектарни эҳтимолки, ҳозирнинг ўзида кўпайтириш керакдир, деб ҳисоблайман. Нима сабабдан? Сабаб шуки, бу рақам эскириб қолди. Биз бу рақамни ўтган йил белгилаган эдик. Лекин, ҳозир, катта ўтзорларни қимматлироқ экинлар экиш учун ўзлаштириш вазифаси қўйилаётган бир вақтда, маккажўхори етиштиришни кўпайтириш имкониятларига ҳам бошқача қараш керак. Украинада 6,2 миллион гектар ўтзорлар, шу жумладан, кўк озуқа учун экиладиган 1 миллион 200 минг гектар кузги экинзорлар бор. Булар резервларни ташкил этади. Ўтзорларнинг анча қисми Кировограднинг шимолида жойлашган. Бу жойлар эса дон учун ва силос учун маккажўхори етиштиришга яхши шарт-шароит мавжуд бўлган районлардир. Бу жойларда ҳар гектардан 50—60—70 центнердан дон олиш мумкин. Бундай ҳосилни олаётганлар кўп. Сизлар бу вазифани ҳал қилиш билан келгуси йилларнинг ўзидаёқ давлатга бир миллиард пуд ва ҳатто ундан ҳам кўпроқ дон сотиш имкониятига эга бўласиз ва сизларда чорвачилик учун ем-хашак ҳам етарли бўлиб қолади. Мана сизнинг резервларингиз, мана сизнинг имкониятларингиз, украиналик ўртоқлар!

Дон етиштиришни кўпайтиришда Қозоғистоннинг роли катта. Бу республиканинг ўзига хос хусусиятлари бор. Республиканинг жанубий районларидан бошқа районларида маккажўхори асосан силос бостирмоқ учун экилади. Шу сабабли бу республикада дон етиштиришни кўпайтириш асосан буғдойнинг ҳосилдорлигини ошириш, дуккакли экинлар экишни кенг жорий қилиш, шунингдек яна янги ерлар ўзлаштириш йўли билан амалга оширилаверади. 3,5 миллиард пуд дон етиштирмоқ учун Қозоғистоннинг колхозлари ва совхозлари буғдой ва нўхатнинг ҳар гектаридан камида 20 центнердан ҳосил олишлари керак. Мен ўтган йил ноябрда Қўриқ ўлкадаги кенгашда бўлган вақтимда яқин келгусида мана шундай ҳосил олиш мумкинлигига яна бир марта ишонч ҳосил қилдим. «Мамлютский» совхозининг директори Б. Н. Дворецкийнинг сўзлаган нутқидан мен жуда мамнун бўлдим. Бу хўжаликнинг коллективи кўп йиллардан бери буғдойнинг ҳар бир гектаридан 20-22 центнердан ҳосил олмоқда.

Республиканинг шимолий областларига хос хусусиятларга асосланиб, деҳқончилик, тупроқни ишлаш соҳасида ўз системасини вужудга келтираётган бошқа хўжаликлар ҳам бор. Лекин, чамамда, Қозоғистон Компартиясининг Марказий Комитети, республика Министрлар Совети қўриқ ерлардаги деҳқончиликни ривожлантиришда юз бераётган янгиликларни ҳали ҳам тушуниб олганлари йўқ, улар ҳали ҳам республиканинг шимолида қишлоқ хўжалигини интенсив равишда ривожлантирмоқ учун шароит йўқ деган нуқтаи назарда турибдилар. Бунинг натижасида дон хўжалигини ривожлантириш чорвачиликни тез ривожлантиришнинг энг зарур вазифаларидан ажратиб қўйилмоқда, аслини олганда, чопиқ қилинадиган экинларни жорий қилиш тўхтатиб қўйилмоқда.

Шунинг орқасида совхозлар ва колхозларда далаларни жуда ўт босиб кетишига йўл қўйилди. Бу эса ҳосилдорликка ёмон таъсир қилмоқда. Қозоғистонда далаларни босиб кетган бегона ўтлар билан кураш кескин проблема бўлиб қолди. Энди кўпгина раҳбарлар ва мутахассислар тоза шудгор қилиб қўйиладиган майдонларни анча кенгайтириш масаласини қўймоқдалар. Муайян миқдорда шудгор қилиб қўйилган ерлари бўлган хўжаликларни мен бу ерда қораламоқчи эмасман. Ўртоқ Наливайко раҳбарлик қилаётган Олтой қишлоқ хўжалик илмий-тадқиқот институти ўз маълумотлари билан колхоз ва совхоз раҳбарларининг бундай далилларини гарчи рад этаётган бўлса ҳам, ҳозирча бунинг учун зарурат борга ўхшайди. Олға назар ташлаш, Қўриқ ўлканинг эртаги кунини кўриш керак. Эртаги кун эса — деҳқончиликни интенсив равишда ривожлантириш, кўп йил давомида сурункасига буғдой экавериш одатини тарк қилиш, маккажўхорини, қанд лавлагини, нўхатни, хашаки дуккакли экинларни жорий қилиш, шу асосда жамоат чорвачилигини бутун чоралар билан ривожлантириш, гўшт ва сут етиштиришни тез кўпайтириш демакдир.

Дон хўжалигини ривожлантириш тўғрисида гап борганида мен Белоруссияни, Молдавияни, Грузияни, Озарбайжонни, Латвияни, Литвани, Эстонияни ва бошқа республикаларни тилга олмадим. Аммо, бу республикаларни тилга олмаслик партия уларнинг олдига дон етиштиришни кўпайтириш талабларини қўймаётир деган маънони асло билдирмайди. Бу республикаларнинг раҳбарлари дон етиштиришга етарли аҳамият бермаганликларини тўғри танқид қилдик. Ҳар бир республика дон етиштиришни кўпайтириш ишига ўз имкониятларига мувофиқ ҳисса қўшмоғи керак.

Ўртоқлар! Бизнинг партиямиз, қишлоқ хўжалик ходимлари, бутун совет халқи чорвачилик соҳасида айниқса катта иш қилишлари керак. Бизда гўшт етиштириш ўсиб бораётган эҳтиёжлардан орқада қолаётганлигини айтиб ўтдим. Бунинг натижасида баъзи шаҳарларда гўшт билан савдо қилишда узилишлар бўлмоқда, аҳоли бу соҳада маълум қийинчиликларга учрамоқда. Марказий Комитетга хатлар келиб турибди. Бу хатларда магазинларда гўшт, сариғ ёғ камлиги айтилмоқда. Шу хатларни ёзган кишиларнинг баъзилари магазинларда гўшт етишмаётганлиги савдо ёмон ташкил қилинганлигининг натижаси деб, гўшт сотишда узилишлар бўлаётганлиги Марказий Комитетга маълум эмаслигининг натижаси деб ҳисобламоқдалар.

Бундай эмас, албатта. Партия Марказий Комитети магазинларда гўшт етишмаётганлигини билади, аҳолини гўшт билан таъминлаш кундан-кунга яхшиланиб боришини ҳамиша кузатиб турибди. Лекин бунда гап, гарчи бундай фактлар учраб турса ҳам, кимдир фондларни ўз вақтида ажратиб бермаганлиги ёки савдони ёмон ташкил қилганлиги тўғрисида бораётгани йўқ. Аммо гап шундаки, бизда гўштнинг ўзи етишмаётир. Партия ва ҳукумат бу аҳволдан ташвишланиб, гўшт етиштиришни қисқа муддат ичида кўпайтириш чораларини кўрмоқдалар. Мен аминманки, чўчқачиликни ва паррандачиликни тез ривожлантириш йўли билан аҳолини гўшт билан таъминлашни бир йилнинг ўзидаёқ анча яхшилашимиз мумкин.

Дарҳақиқат, чорвачиликдаги энг муҳим нарса нима? Энг муҳим нарса ем-хашакдир. Ем-хашак бўлса чорва моллари ҳам, гўшт ва сут ҳам бўлади. Ем-хашак бўлмаса, чорва моллари қирилади, гўшт ва сут бўлмайди. Хўш, ем-хашакни қайдан олишимиз керак, уни қандай манбалар ҳисобига етиштиришимиз керак? Ҳақиқатдан кўз юммаслигимиз керак. Агар бизда экин майдонларининг структураси ҳозирги ҳолида қолаверса, экинларнинг тури ва улардан олинадиган ҳосил, ем-хашак экинларидан олинаётган ҳосил ҳозирги ҳолида қолаверса, у ҳолда бизда ем-хашак ҳам, гўшт ва сут ҳам бугун ҳам, эртага ҳам бўлмайди. Резолюциялар, даъватлар, мурожаатлар, ваъдалар бўлаверади-ю, аммо гўшт ва сут бўлмайди.

Етарли миқдорда ем-хашак етиштириш вазифасини ҳал қилмоқ учун, ниҳоят, куч ва ғайратимизни сарфлаб, уюшқоқлик билан ишлашимиз, билимларимизни орттиришимиз, қаттиқ давлат интизомига риоя қилишимиз лозим.

Хўш, бу вазифани ҳал қилиш нима демакдир? Бу — ҳар бир колхоз ва совхозда маккажўхоридан сўталари билан бирга мўл ҳосил етиштиришни, чорва молларга едирмоқ учун қанд лавлагидан, нўхат, хашаки дуккакли экинлардан мўл ҳосил етиштиришни ўрганиб олиш демакдир. Партия ва давлатнинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги сиёсати ҳозир мана шу. Чорвачиликни тез юксалтиришга маккажўхори, қанд лавлаги, дуккакли экинлар орқали эришиш мумкинлигини биз ҳаммамиз — партия ва ҳукумат раҳбарлари, оддий коммунистлар ва комсомоллар, партиясизлар, ҳамма колхозчилар ва совхоз ишчилари тушуниб олишимиз учун мен ҳозирча конкрет ҳисоб-китобларни айтмасдан, шу ҳақда гапираётирман.

Шу экинларни кенг жорий қилиш бизга қандай имкониятлар ва истиқболлар очиб беришига бир назар солайлик. Россия Федерацияси олдига яқин йиллар ичида гўшт харид қилишни сўйилган вазнда 4 миллион 300 минг тоннага етказиш вазифаси қўйилди. Республика колхозлари ва совхозларида 132 миллион гектар ҳайдаладиган ер борлиги назарда тутилса, у ҳолда ҳар юз гектар ерга ҳисоблаганда давлатга тахминан 33 центнердан гўшт сотилиши керак. Бу рақам устида ўйлаб кўринглар, ўртоқлар. Ҳар юз гектар ерга ҳисоблаганда давлатга 33 центнердан гўшт сотиш гектар бошига атиги 33 килограммдан гўшт сотиш демакдир!

Украинада сўзлаган нутқимда мен колхозчиларни ва совхоз ишчиларини бу йил ҳайдаладиган ҳар икки гектар ер ҳисобига вазни тахминан 100 килограмм келадиган бир чўчқа боқиб семиртиришга даъват этган эдим. Лекин бу даъват Россия Федерациясининг қишлоқ хўжалик ходимларига ҳам тааллуқлидир. Россия Федерациясининг чўчқачилик соҳасида тажриба орттирган ва чўчқалар етиштириш учун яхши шароитларга эга бўлган областларида 100 миллион гектар ҳайдаладиган ер бор. Мен Шимолий Кавказни, Марказий қоратупроқ ва марказий областларни, Сибирни ва бошқа баъзи бир районларни назарда тутаман. Агар Россия Федерациясининг колхоз ва совхозлари ҳайдаладиган ҳар икки гектар ер ҳисобига бу йил бир чўчқани бўрдоқига боқиб сотсалар, у вақтда мамлакат қанча чўчқа гўшти олиши мумкин? Юз миллион гектарнинг ҳар икки гектари ҳисобига бир чўчқа семиртириб сотиш деган сўз — 50 миллион бош чўчқа ёки сўйилган вазнда 35 миллион центнер гўшт сотиш деган сўздир! Бу эса Россия Федерациясининг колхоз ва совхозлари ўтган йили давлатга сотган гўшт миқдоридан қарийб икки баравардан кўп бўлади.

Сибирда ва бошқа қўриқ ерларда, қўриқ ер районларидагина эмас, ҳамма районларда ҳам қорамолларни интенсив суратда бўрдоқига боқиб семиртириш, шунингдек чўчқачилик ва паррандачиликни тағин ҳам кенгроқ кўламда ривожлантириш — гўшт етиштиришни кўпайтиришнинг муҳим резервидир.

Шу муносабат билан «Сельская жизнь» газетасида босилиб чиққан икки мақолага Пленум қатнашчиларининг ва қишлоқ хўжалиги барча ходимларининг эътиборини жалб этиб ўтмоқчиман. Бу мақолаларда баён қилинган тажриба умумдавлат манфаатлари нуқтаи назаридан диққатга сазовордир. Қишлоқ хўжалик фанлари кандидати ўртоқ Гусев Рубцов районидаги «Страна Советов» колхозида ва Олтой илмий-тадқиқот институтининг хўжалигида қўйларни йил бўйи қўлда боқиб, маккжўхори силоси билан озиқлантириш усули кенг қўлланилаётганлигини 21 январда ҳикоя қилиб берди. У, қизиқарли ҳисобларни мисолга келтирди. Агар ҳайдаладиган юз гектар ер ҳисобига 5 гектар маккажўхори экилиб, гектаридан думбул сўтаси билан бирга 360 центнер кўк поя ҳосили олинса ва 4 гектар хашаки дуккакли экин экилиб, 20 центнер дон ҳосили олинса, у вақтда етиштирилган ана шу ем-хашак билан ҳайдаладиган ҳар юз гектар ҳисобига сўйилган вазнда 35 центнер қўй гўшти етиштириш мумкин.

Лекин қўйлар гўшт бериbгина қолмай, жун, тери ҳам беради. Чўчқалар сингари қўйлар ҳам тез етилишини, баъзи бир зотли қўйлар, масалан Романовская зотидан бўлган қўйлар 2-3 тадан ва ҳатто 5 тага етказиб қўзи беришини бунга илова қилсак, қўйчиликнинг нақадар манфаатли тармоқ эканлиги аён бўлиб қолади.

Ўртоқ Гусев чопиқ қилинадиган экинларни экиш қўйчиликни яхшилашга имкон беради, деган хулосани чиқаради. Бу оқилона мулоҳазага қулоқ солса арзийди, деб ўйлайман. Олтой ўлкаси, Рубцов районидаги «Страна Советов» колхозининг зоотехниги ўртоқ Вовченко ўз мақоласида ўртоқ Гусевнинг хулосаларини тасдиқлади. Бу колхоз 1954 йилдан буён қўйларни маккажўхори билан боқиб келмоқда. Ҳозир маккажўхори силоси қўйларнинг асосий озуқаси бўлиб қолди. Ҳайдаладиган ерларнинг салмоғи энг юқори бўлган бу колхозда ўтган йили 11 минг гектар ҳайдаладиган ер ҳисобига 8.500 га қўй бор эди, бу йил эса ҳайдаладиган ҳар гектар ер ҳисобига биттадан қўй боқилади.

Биз мамлакатнинг хамма районларида қўйчиликни ривожлантириш имкониятларидан янада кенгроқ кўламда фойдаланмоғимиз зарур.

Тюмень областидаги «Песьяновский» совхозининг тажрибаси ғоят диққатга сазовордир. Зоотехник ўртоқ Любина қорамоллар ширали озуқалар билан боқилиб, жадал суратда семиртирилаётганлигини сўзлаб берди. Маккажўхори силоси, қанд лавлаги, нўхат-сули аралашмаси ва себарга бериб боқилган бир яшар буқачаларнинг вазни 320 килограмм бўлмоқда. Мен Новосибирскдаги кенгашда ўртоқ Любинанинг нутқини эшитдим. Бу совхознинг тажрибаси жуда кенг кўламда ўрганишга, ёйишга сазовордир.

Қисқаси, колхоз ва совхозлар чўчқачиликда мавжуд бўлган резервларга қўйчиликда, қорамолларни боқиб семиртиришда, шунингдек паррандаларни кўпайтириш ва семиртириш вақтида илғор практика очиб берган резервларни қўшишлари керак.

Лекин, такрор айтаманки, ҳамма ишни оқибат натижада ем-хашак ҳал қилади. Зарур миқдорда гўшт ва сут олмоқ учун қай хилдаги ем-хашаклардан қанча миқдорда етиштириш керак? Ғоят хилма-хил шароитларга эга бўлган Россия Федерацияси учун икки хил ҳисоб-китобни айтиб ўтаман. Бу ҳисоб-китоблардан бирини Целиноградаги кенгашда, иккинчисини Москвадаги зона кенгашида айтиб берган эдим.

Ҳайдаладиган ҳар юз гектар ҳисобига сўйилган вазнда 75 центнер гўшт етиштириш Сибирь, Урал областлари ва бошқа бир қанча областлар учун бемалол бажарса бўладиган вазифадир.

Ҳайдаладиган ҳар юз гектар ҳисобига ана шунча миқдорда гўшт етиштирмоқ учун қанча гектар ерга ем-хашак экинлари экиш керак?

Агар мол гўшти ҳисобига 75 центнер гўшт етиштирадиган бўлсак, у вақтда бунинг учун ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига:

— 12 гектар маккажўхори экиб, 300-400 центнер ҳосил (поя ва сўта) олиш;

— силос бостириш мақсадида 6 гектарга хашаки дуккакли экин экиб, 200-250 центнер нўхат олиш;

— 2 гектарга қанд лавлаги экиб, 200 центнер ҳосил олиш керак.

Чорвачилиги анча интенсив ривожланган областлар учун иккинчи ҳисоб-китобни кўзда тутаман. Бу областларда гўшт ва сут колхозлар ва совхозлар бераётган асосий товар маҳсулоти ҳисобланади. Москва, Ленинград, Рязань, Кострома, Ярославль ва бошқа кўпгина марказий областлар, шунингдек Россия Федерациясининг Марказий қоратупроқ областлари шулар жумласига киради. Улар келажакда ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига 100-120 центнер гўшт ва 900-1000 центнер сут етиштириш вазифасини ҳал қилмоқлари керак.

Ана шунча миқдорда гўшт ва сут етиштирмоқ учун ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига қайси ем-хашак экинларидан қанча экмоқ керак?

— 20 гектар маккажўхори экмоқ керак. Мен бу зона учун 400 центнер ҳосил олинишини кўзда тутаман;

— 5 гектар қанд лавлаги экмоқ керак. Ҳосили — 225 центнер бўлади;

— 8 гектар хашаки дуккакли экин экмоқ керак. Ҳосили гектар бошига 250 центнер силосбоп кўкат бўлиши лозим.

Гўшт етиштириш ва тайёрлаш ҳажми жиҳатидан Украина Россия Федерациясидан кейин иккинчи ўринда туради. Яқин йиллар ичида давлатга сўйилган вазнда камида 1 миллион 800 минг тонна гўшт сотиш республика колхоз ва совхозлари олдига вазифа қилиб қўйилди.

Украина қишлоқ хўжалик ходимларининг кенгашида гўшт етиштиришни кўпайтириш учун курашдаги асосий йўллар тўғрисида гаплашиб олинди. Украинадаги имкониятларни аниқлаб олиш вақтида икки зонани: бир томондан, ўрмон аралаш даштликлар билан Полесьени ва иккинчи томондан, жанубдаги қурғоқчил зонани назарда тутмоқ керак.

Ҳайдаладиган ерларнинг тахминан 20 миллион гектари, яъни республикадаги ҳамма ҳайдаладиган ерларнинг қарийб учдан икки қисми ўрмон аралаш даштлик ва Полесье областларининг колхоз ва совхозларидадир. Бу намга анча бой зона бўлиб, маккажўхори, қанд лавлаги, нўхат етиштириш, чорвачиликни интенсив рибожлантириш учун қулайдир. Бу зонадаги колхоз ва совхозларнинг ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига сўйилган вазнда 150 центнер ёки гектар бошига 1,5 центнер гўшт етиштириш имконияти бор.

Ана шунча миқдорда гўшт етиштириш калитини қандай қилиб топиш мумкин? Масалан, фақат маккажўхоридан фойдаланиш ва мол гўшти тайёрлаш йўли билан ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига 150 центнер гўшт етиштириладиган бўлса, бунинг учун қанча озуқа талаб қилинади?

Ўрмон аралаш даштлик районлар ва Полесьеда гектар бошига сўтаси билан 500 центнер силосбоп маккажўхори ҳосили етиштиришни ҳисоб-китоб учун асос қилиб олиш мумкин, ваҳоланки, илғор кишилар бу ерда гектаридан 1000 центнер ва ундан ортиқ ҳосил олмоқдалар. Шундай ҳосил олинган тақдирда, бир гектар маккажўхори 10 центнер гўшт беради. Маккажўхоридан фойдаланиш асосида 75 центнер гўштни етиштирмоқ учун 7,5 гектар ерга маккажўхори экиш керак бўлади. 150 центнер гўшт етиштириш имконини берадиган миқдордаги ем-хашакка эга бўлиш учун ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига 15 гектар маккажўхори экиш керак.

Лекин колхоз ва совхозлар мол гўштини етиштириш ва бунинг учун нуқул маккажўхори силосидан фойдаланиш билан кифояланиб қолмайдилар. Бу зонада чўчқалар, паррандаларни боқиб семиртириш учун яхши имкониятлар бор. Шу сабабли мен бошқа бир вариантни — юз гектар ер ҳисобига ана шу 150 центнер гўштни фақат мол гўшти тайёрлаш йўли билангина эмас, балки бошқа турдаги гўштлар — чўчқа гўшти, қўй гўшти, парранда гўшти ва шу каби гўштлар тайёрлаш йўли билан ҳам етиштиришни олаётирман.

150 центнер гўшт етиштирмоқ учун ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига қайси экинлардан қанча миқдорда экмоқ керак. Ҳисоблаш вақтида мен гўшт етиштириш учун зарур бўлган миқдордаги озуқаларнигина назарда тутаман. Бунинг учун:

— 8 гектарга маккажўхори экиб, 500 центнер ҳосил олиш;

— 3 гектарга қанд лавлаги экиб, 250 центнер ҳосил олиш;

— 2 гектарга нўхат экиб, 30 центнер ҳосил олиш;

— 2 гектарга хашаки дуккакли экин экиб, 200 центнер силосбоп кўкат олиш керак.

Украинанинг жанубидаги қурғоқчил зона учун колхоз ва совхозларда ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига 75 центнер гўшт етиштириш вазифасини қўйиш мумкин. Бундай миқдордаги гўштни етиштирмоқ учун силос бостириш мақсадида 18 гектар ерга маккажўхори экиб, ҳар гектаридан 200 центнер поя ва сўта олиш керак.

Чорвачилик соҳасидаги имкониятларимиз Белоруссия мисолида айниқса яққол кўриниб туради. Белоруссия республикаси гўшт етиштириш соҳасида жиддий орқада қолаётганлигини бояайтиб ўтдим. Мамлакатнинг бошқа районларида бўлгани каби бу республикада ҳам қолоқликнинг асосий сабаби — ем-хашакнинг етишмаслигидир. Ваҳоланки, шу йилга қадар республикада чорвачиликнинг ем-хашак базаси асосан ўт ва картошкадан иборат бўлиб келди.

Республика колхоз ва совхозлари шундай қилиш натижасида нималарни бой бермоқдалар? Хашаки экин сифатида картошка экмай, унинг ўрнига қанд лавлаги экканларида, улар қўшимча равишда қанча миқдорда гўшт етиштиришлари мумкин эди?

(Давоми тўртинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЕВ ДОКЛАДИ

(Боши учинчи бетда)

Белоруссия колхоз ва совхозлари 1961 йилда 554 минг гектар ерга картошка экдилар, шу картошканинг тахминан ярми озиқ-овқат мақсадлари учун экилган бўлса, ярми чорвага едириш учун экилди. Кейинги йилларда республикада картошка ҳосили жуда паст, у гектар бошига 60-80 центнер бўлди. Шундан 25-30 центнерини уруғлик учун чиқариб юборсак, 35-50 центнер қолади. Бу эса сўйилган вазнда гектар бошига 1,5-2 центнер чўчқа гўшти етиштириш деган гап!

Республикада картошка банд қилиб турган майдоннинг тахминан ярмига, яъни 270 минг гектарига қанд лавлаги экиб, юқорида кўрсатилган миқдордаги ҳосил етиштирилса, бу билан чорва молларни ем-хашак билан таъминлашда, гўшт етиштириш вазифасини ҳал қилишда дарҳол революция ясаш мумкин.

Бир гектар қанд лавлаги 250 центнер ҳосил берган тақдирда сўйилган вазнда 10 центнер чўчқа гўшти етиштириш имкониятини беради. 270 минг гектар эса сўйилган вазнда 2 миллион 700 минг центнер чўчқа гўшти етиштириш деган гап. Республика колхоз ва совхозлари 1961 йилда сўйилган вазнда 1 миллион 535 минг центнер гўшт етиштирганликларини эслатиб ўтаман. Шундай қилиб, 270 минг гектар картошканинг ўрнига қанд лавлаги экиб, унинг ҳар гектаридан 250 центнер ҳосил олишнинг ўзи Белоруссия колхоз ва совхозлари ҳозирги вақтда ҳамма ерлар ҳисобига етиштириб келаётганига нисбатан қарийб икки баравардан зиёд гўшт етиштиришга имкон беради.

Белоруссия ҳақида айтилган гаплар Латвия, Литва, Эстонияга тўла равишда тааллуқлидир. Бу республикалар чорвачилик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлашни кескин кўпайтиришлари мумкин. Болтиқ бўйи республикалари ҳақида гапирганда, мен қуйидаги мулоҳазани айтиб ўтишни зарур деб ҳисоблайман. Литва, Латвия, Эстониянинг партия ташкилотлари жамоат чорвачилигини ривожлантириш имкониятларидан ҳали яхши фойдаланаётганлари йўқ. Бир вақтлар биз ёш ва тажрибасиз деб, бу республикаларнинг колхоз ва совхозларига имтиёз бериб қўйган эдик. Лекин Болтиқ бўйида колхоз тузуми ғалаба қозонганига ўн йилдан ошиб кетди. Болтиқ бўйи республикаларидаги колхоз ва совхозларга нисбатан юксакроқ талаблар қўйишнинг пайти келди.

Ҳамма категориялардаги хўжаликларда етиштирилаётган гўшт ва сутни олиб кўрсак, 1961 йилда колхоз ва совхозлар ҳиссасига тушадиган гўшт ва сут қуйидагича бўлди. (процент ҳисобида):

	Гўшт	Сут
Литва	42	38
Латвия	50	51
Эстония	54	57

Бундай аҳволни нормал аҳвол деб бўлмайди. Партия ташкилотлари жамоат чорвачилигини тағин ҳам тезроқ суръатлар билан ривожлантириш чораларини кўрмоқлари керак.

Мен Қозоғистонда чорвачиликни ривожлантириш масалаларига батафсил тўхталиб ўтирмайман. Республика партия ташкилотининг гўшт ва сут етиштиришни кўпайтириш соҳасидаги конкрет вазифалари ҳақида Целиноградда қишлоқ хўжалигига бағишлаб ўтказилган зона кенгашида гаплашиб олинган эди. Кенгашда Қозоғистоннинг совхоз ва колхозлари ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига камида 75 центнер ва қишлоқ хўжалигига яроқли бошқа ерларнинг ҳар юз гектари ҳисобига 16 центнер гўшт етиштиришлари мумкинлиги ва кераклиги ҳақида гап борган эди. Совет халқи ишонадики, республика партия ташкилоти, Қозоғистоннинг барча меҳнаткашлари иккинчи қўриқни очиш, мамлакатга дон билан бир қаторда, етарли миқдорда гўшт ва сут бериш учун зарур чораларни кўрадилар.

Ем-хашакни етиштиришни кўпайтириш соҳасидаги имкониятлар ва резервларни муҳокама қилар эканмиз, биз ҳозир ўтлар, сули ва тоза шудгор банд қилиб турган ерлардан тўғрироқ фойдаланишга алоҳида эътибор бермоғимиз керак. Шу орқали биз дон, гўшт, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришнинг энг муҳим манбаларидан бирини топамиз.

Ана шу ерларни актив суратда ишга солиш — қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги асло кечиктириб бўлмайдиган, менинг фикримча, энг муҳим вазифалардан биридир. 1961 йилда мамлакатда 36,1 миллион гектар ерни кўп йиллик ва бир йиллик ўтлар, 11,5 миллион гектар ерни сули ва 16,1 миллион гектар ерни тоза шудгорлар банд қилди. Шундай қилиб, мамлакатда жами 63,7 миллион гектар ерни ёки ҳайдаладиган ерларнинг 29 процентини кўп йиллик ва бир йиллик ўтлар, сули ва тоза шудгор банд қилиб ётди.

Қайси районларда ер майдонлари ўтлар ва шудгорларга кўпроқ банд қилиб қўйилди?

Россия Федерациясида 21,4 миллион гектар ерни, шундан:

Марказий қоратупроқ зона бўлмаган областларда 3,7 миллион гектар ерни, шу жумладан:

Москва областида 495 минг гектарни
Киров областида 468 » »
Вологда областида 315 » »
Кострома областида 264 » »
Сибирь областларида 3,7 миллион гектарни, шу жумладан:
Омск областида 780 минг гектарни
Красноярск ўлкасида 554 » »
Новосибирск областида 520 » »
Шимолий Кавказ районларида 3,2 миллион гектарни, шу жумладан:
Ставрополь ўлкасида 966 минг гектарни
Ростов областида 931 » »
Краснодар ўлкасида 907 » »
Урал областларида 3,1 миллион гектарни, шу жумладан:
Оренбург областида 667 минг гектарни
Бошқирдистон АССРда 602 » »
Пермь областида 423 » »
Свердловск областида 308 » »
Курган областида 266 » »
Волга бўйи областларида 2,9 миллион гектарни, шу жумладан:
Татаристон АССРда 693 минг гектарни
Саратов областида 590 » »
Куйбишев областида 481 » »

ўтлар банд қилиб ётди.

Марказий қоратупроқ зона областларида 1,7 миллион гектар ерни ўтлар банд қилиб ётди.

Бошқа иттифоқчи республикаларда ўтлар банд қилган майдонлар қуйидагичадир:

Украинада 6,2 миллион гектар
Қозоғистонда 4,1 » »
Белоруссияда 1,2 » »
Литвада 0,9 » »
Латвияда 0,6 » »
Эстонияда 0,3 » »

Майдонларнинг энг кўпи:

Россия Федерациясида 10,7 миллион гектар, шу жумладан: Уралда 3,1 миллион гектар, Волга бўйида 2,5 миллион гектар, Сибирда 1,7 миллион гектар майдон тоза шудгор қилиб қўйилган эди.

Қозоғистон ССРда 4,2 миллион гектар, шу жумладан Қўриқ ўлкада 2,9 миллион гектар майдон тоза шудгор қилиб қўйилган эди.

Бу ерларга қимматли экинлар экилганида, бу майдонлар қандай ҳосил беради? Бу жуда қизиқ ҳисоблардир.

Ҳозирги вақтда ўт экилган ва шудгор қилинган ерлар 52 миллион гектарни ташкил этади. Ерларнинг бир қисмига, ҳайдаладиган ерларнинг 5—7 процентига беда ва себарга экишга тўғри келади. Бу тахминан 11 миллион гектар бўлади. Республика ва областларнинг айрим раҳбарлари ҳозирги шароитда қурғоқчил районларда тоза шудгор қилинадиган бир қанча ерга эга бўлиш зарур, деб ҳисобламоқдалар. Афтидан бу фикрга қўшилишга тўғри келади.

Қимматлироқ экинлар экиш учун 41 миллион гектар ер қолади. Бу ерларга маккажўхори, қанд лавлаги, дуккакли экинлар, яъни гўшт ва сут олиш учун кўпроқ миқдорда озуқа етиштириш имконини берадиган экинлар экиш мумкин.

Бу ерларда қандай экинларни ва тахминан қанча экиш мумкин:

— маккажўхори — 18 миллион гектар
— нўхат — 9 миллион гектар
— қанд лавлаги — 7 » »
— хашаки дуккакли экинлар — 7 » »

Қуйидаги миқдорларда ҳосил олиш мумкин:

— гектаридан 300 центнер (думбул сўтали ҳолида) маккажўхори кўк пояси, 200 центнер қанд лавлаги; 200 центнер силосбоп хашаки дуккаклар, 20 центнер нўхат. Бундай ҳосилни ҳозирги вақтда ўрта даражадаги колхозлар олмоқда.

Шундай ҳосил мўлжалланганида, ҳар гектар ердан қуйидаги миқдорларда озуқа олинади:

— маккажўхори — 60 центнер озуқа бирлиги
— қанд лавлаги — 70 » » »
— хашаки дуккакли экинлар — 36 » » »
— нўхат — 28 » » »

41 миллион гектар майдоннинг ҳаммасидан 200 миллион тонна озуқа бирлиги олинади. Бу эса, 12 миллиард пуд сулига баравардир.

Бундан ташқари, юқорида айтиб ўтилганидек, 11 миллион гектар майдонга беда ва себарга экилади. Гектаридан 35 центнердан пичан етиштирилган тақдирда, 20 миллион тонна озуқа бирлиги олинади. Кези келганда шуни айтиб ўтайки, ана шу миқдорда пичан етиштирилганида, ҳозирги вақтда колхоз ва совхозлар 36 миллион гектардан қанча ҳосил олаётган бўлсалар, 11 миллион гектар майдондан қарийб шунча пичан олиш мумкин.

Шундай қилиб, ҳозирги вақтда ўт экилган ва шудгор қилиб қўйилган жами 52 миллион гектар майдондан 1961 йилда олинган 25 миллион тонна ўрнига 220 миллион тонна озуқа бирлиги олиш мумкин.

Агар бу озуқаларнинг учдан икки қисмидан гўшт етиштириш учун, учдан бир қисмидан эса сут етиштириш учун фойдаланилган тақдирда, қуйидагиларни олиш мумкин:

— Гўшт (сўйилган вазнда) — 12 миллион тонна;
— сут — 60 миллион тонна.

Бу рақамларнинг аҳамиятига баҳо бермоқ учун 1961 йилда мамлакатимизда 8,8 миллион тонна гўшт, 62,5 миллион тонна сут етиштирилганлигини эслатиб ўтаман.

Сули экилган 11,5 миллион гектар майдон бу ҳисобга киритилмади. Ўтган йили ҳар гектар ердан 7,7 центнер сули ҳосили олинган эди. Агар бу ерларни нўхат экиб, гектаридан 20 центнердан ҳосил олинса, у ҳолда ялпи дон ҳосили тахминан 800 миллион пуд ортади.

Биз минимал ҳосилни, яъни гектаридан 300 центнер маккажўхори, 200 центнер қанд лавлаги ва 200 центнердан силосбоп хашаки дуккакли экинлар олишни мўлжал қилиб олдик. Ҳатто, 52 миллион гектар майдондан шунча ҳосил олинганида ҳам, қўшимча равишда 12 миллион тонна гўшт олишимиз мумкин. Агар ишланган ерлардан ўтган йили олинган 8 миллион 800 минг тонна гўштни бунга қўшадиган бўлсак, жами 20 миллион 800 минг тонна бўлади. Бу — аҳоли жон бошига гўшт етиштириш жиҳатидан Америка Қўшма Штатлари даражасига чиқишимиз учун лозим бўлган миқдорнинг худди ўзгинасидир.

Аммо, 300 центнерлик маккажўхори ҳосили, юқорида айтиб ўтганимдек, минимал ҳосилдир. Кўп колхоз ва совхозлар гектар бошига 500 — 600 центнер ва, ҳатто, 1.000 центнердан маккажўхори олмоқдалар. Ҳамма ерларда шундай ҳосил олиниши таъминланганида бизнинг имкониятларимиз нақадар ортажагини аниқ тасаввур этиш мумкин. Сут етиштириш тўғрисида ҳам шу гапларни айтиш мумкин. Ўт экинлари ва шудгордан бўшатиладиган ерларда олиниши мумкин бўлган хашакнинг учдан бир қисми ҳисобига қўшимча равишда 60 миллион тонна сут етиштириш мумкин. Ҳозир ишланаётган ерларда 1961 йилда 62 миллион тонна сут етиштирилган эди. Буларнинг ҳаммаси 122 миллион тонна сут етиштириш имконини беради. Етти йилликнинг охирида мамлакатимизда сут етиштиришни 100—105 миллион тоннага етказиш кўзда тутилганлигини эслатиб ўтаман.

Ердан оқилона фойдаланиш, экин майдонларининг структурасини яхшилаш, мўл ҳосил етиштириш колхоз ва совхозлар учун ана шундай истиқболлар очиб беради.

1962 йилда экин майдонларининг структурасини шу тариқа тўла равишда ўзгартиришга эришаолмасак керак. Ҳозирги вақтда ўт экилган ва шудгор қилиб қўйилган ерлардан маккажўхори, қанд лавлаги, нўхат, хашаки дуккакли экинлар каби қимматли экинлар экиш мақсадида фойдаланиш учун уруғ экиш, экинни парвариш қилиш ва ҳосилни йиғиштириб олиш техникаси билан колхоз ва совхозларни қўшимча равишда таъминлаш талаб қилинади. Марказий Комитетнинг топшириғига мувофиқ «Союзсельхозтехника» бирлашмасининг ходимлари юқорида айтилган миқдордаги майдонни чопиқ қилинадиган экинлар экиш мақсадида ўзлаштириш учун қанча ва қандай машиналар талаб қилинишини ҳисоблаб чиқдилар. Бу техникани қишлоқ хўжалигига белгиланган муддатларда етказиб бериш лозим.

Чопиқ қилинадиган экинларни жорий қилиш учун қўшимча миқдорда минерал ўғитлар ҳам талаб этилади. Бу йил бизда хашаки дуккакли экинлар, нўхат ва қанд лавлаги уруғларининг ресурслари ҳам анча чекланган. Аммо, бундай шароитда ҳам 1962 йилдаёқ экин майдонларининг структурасини жиддий суратда яхшилаш учун ўз имкониятларимиздан максимал даражада фойдаланиш лозим.

Госплан ва тайёрлаш комитети мавжуд уруғлик ресурслари бу йил ўти ўриб олинган ва тоза шудгордан бўшаган 22 миллион гектар майдонга қимматлироқ экинлар экиш имконини беради, деб ҳисобламоқдалар. Экин майдонлари структурасининг шу тариқа ўзгартирилишини эътиборга олганда, 1962 йилда дон экинлари экиладиган ерларни 140 миллион гектарга етказиш, ёки 1961 йилдагига нисбатан 18 миллион гектар кўпайтириш мумкин.

Агар 1961 йилда етиштирилган дон экинлари ҳосилини эътиборга олганда ҳам, бу чора ялпи дон ҳосилини бир миллиард пуддан зиёд ошириш имконини беради, 1962 йилда олинадиган ялпи дон ҳосили эса 10 миллиард пудга яқинни ташкил этади.

Озуқа учун экиладиган маккажўхори ва қанд лавлаги майдонларини кенгайтириш бу йил қўшимча равишда озуқа бирлиги ҳисобида 55 миллион тонна ем-хашак олиш имконини беради. Шунча миқдордаги ем-ҳашак ҳисобига 5 миллион тоннага яқин гўшт (сўйилган вазнда) етиштириш мумкин.

Биз техника эҳтиёжлари учун фойдаланилаётган қишлоқ хўжалик хом ашёсини тежаш каби резервни ҳам ишга солишимиз керак. Етти йилликнинг контроль рақамларида 1965 йилга бориб озиқ-овқат хом ашёсини озиқ-овқат маҳсулотларидан бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун сарфлашга барҳам бериш кўзда тутилган. Аммо, бу вазифа қониқарли равишда ҳал этилмаётир. Бунинг устига озиқ-овқат хом ашёларини техника эҳтиёжлари учун сарфлаш йил сайин ортиб бормоқда. Масалан, ўсимлик мойи 1955 йилда 417 минг тонна сарфланган бўлса, 1961 йилда 613 минг тоннага яқин сарф қилинди. Ҳозирги вақтда техника эҳтиёжлари учун аҳолига давлат савдоси орқали сотилаётганидан кўпроқ ўсимлик мойи сарфланмоқда.

Техника эҳтиёжлари учун ўсимлик мойидан ташқари кўп миқдорда бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари ҳам сарф қилинмоқда. Саноатда газламани оҳорлаш ва бошқа эҳтиёжлар учун йилига қарийб 60 минг тонна озуқа крахмали ишлатилади, казеин елими, тугма тайёрлаш ва бошқа техника эҳтиёжлари учун салкам 900 минг тонна қаймоғи олинган сут сарф қилинмоқда ва ҳоказо. Бу, исрофгарчилик эмасми, ахир? Химия саноатининг эҳтиёжлари учун сарф қилинаётган озиқ-овқат хом ашёсини бошқа материаллар билан алмаштириш вазифасини ниҳоят, ҳал этиш пайти келди.

Ўртоқлар, мен дон, гўшт, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришнинг баъзи резервларигагина тўхталиб ўтдим. Бизнинг имкониятларимиз ҳақиқатан ҳам чексиздир. Бу имкониятлар мамлакатни озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик хом ашёсининг ҳамма турлари билан қисқа вақт ичида таъминлаш ва бу билан халқнинг фаровонлигини янада ошириш йўлида ҳал қилувчи қадам қўйиш имконини беради.

Бу имкониятлардан фойдаланиш, барча қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришни янада тез суръатлар билан кўпайтиришни таъминлаш учун қандай чоралар кўрмоғимиз керак? Асосий иш шундан иборатки, ердан фойдаланишни яхшилаш, деҳқончиликнинг ўт-далали системаси исканжасидан халос бўлиш, қишлоқ хўжалигига раҳбарликни тубдан қайта қуриш керак.

В. Р. ВИЛЬЯМСНИНГ ЎТ-ДАЛАЛИ ДЕҲҚОНЧИЛИК СИСТЕМАСИНИНГ АСОССИЗЛИГИ. ЎТ-ДАЛАЛИ СИСТЕМАНИНГ ОҚИБАТЛАРИ ТУГАТИЛСИН

Партиянинг қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш соҳасидаги вазифаларини муҳокама қилар эканмиз, биз В. Р. Вильямснинг деҳқончилик ўт-далали системаси оқибатларини тугатишга алоҳида эътибор беришимиз лозим. Деҳқончиликнинг ўт-далали системаси бизда мамлакатимизнинг барча районлари учун мукаммал системаси сифатида қабул қилинганлигини яхши биласизлар. Аслида биз майда якка деҳқон хўжалиги ўрнига йирик коллектив хўжалик ўрнатилгандан буён ўт-далали системани жорий қилиб келамиз. Колхоз ва совхозлар олдида худди ўша вақтда социалистик қишлоқ хўжалигини бошқаришга деҳқончиликнинг қайси системасини асос қилиб олиш керак деган проблема вужудга келди.

Агрономия фанимизда икки йўналиш, икки оқим вужудга келди. Биринчисига академик В. Р. Вильямс бошчилик қилди. У Совет Иттифоқи қишлоқ хўжалиги учун асос қилиб олиш мумкин бўлган ягона система деҳқончиликнинг ўт-далали системасидир, деб ҳисоблади. Иккинчисига Д. И. Менделеев, К. А. Тимирязев, Д. Н. Прянишников бошчилик қилдилар. Академик Прянишников ва унинг ҳамфикрлари беда ва себарганинг аҳамиятини инкор қилмаган ҳолда СССР қишлоқ хўжалиги механизациялаш ва химиялаш, минерал ва органик ўғитлардан кенг фойдаланиш, дуккакли экинларни жорий этиш асосида интенсив ривожланиш йўлидан бориши керак, деб ҳисобладилар.

Бу икки йўналиш ўртасида жиддий кураш кучайиб кетди ва бу кураш қурбонсиз бўлмади. В. Р. Вильямснинг ўт-далали деҳқончилик системасини тан олмаган айрим таниқли олимлар халқ душмани деб эълон қилинди. И. В. Сталин қўллаб-қувватлаган деҳқончиликнинг ўт-далали системаси мамлакатнинг ҳамма районларида зўр бериб жорий этила бошлади.

Нима учун ўт-далали система кенг қўлланилди, бу системани таклиф этган В. Р. Вильямсга қаердан ва қандай факторлар таъсир кўрсатди? Ахир у коммунист эди, ва мен уни партияга содиқ, виждонли киши деб ҳисоблайман. Агар бу масала тарихига назар ташланса, деҳқончиликнинг ўт-далали системаси собиқ чор Россиясининг иқтисодий қолоқлигидан келиб чиқди, деган хулосага келиш мумкин. Россия саноат жиҳатидан энг қолоқ мамлакатлардан бири эди. Россия химия саноатига эга эмасди, минерал ўғитлар ишлаб чиқармас эди. Аслида қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводлари йўқ эди.

Бу эса қишлоқ хўжалиги аҳволига ва унинг ривожланиш йўлига таъсир кўрсатмай қолмади. Ғарб мамлакатлари химияни ривожлантирган, минерал ўғитлар, қишлоқ хўжалик машиналари ишлаб чиқаришни ривожлантирган бир пайтда, яъни қишлоқ хўжалигини интенсив олиб бориш йўлидан борган бир пайтда Россиянинг айрим олимлари мамлакатнинг иқтисодий қолоқлик шароитига қай жиҳатдан мос тушадиган ўз деҳқончилик системасини топишга уринган бўлсалар керак.

Чор Россиясида кўпгина районларда аҳолиси кам бўлган жуда катта ерлар бор эди. Вильямс назариясининг шаклланишига ана шу факт таъсир қилган бўлса керак. Чор Россиясининг аҳолиси 1917 йилда (ҳозирги чегара доирасида) 163 миллион кишини ташкил қилар, ерлар эса 390 миллион гектар, шу жумладан ҳайдаладиган ерлар 155 миллион гектар эди.

Ер жуда кўп бўлгани учун айрим олимларнинг диққат-эътибори ҳосилдорликни ўғит солиш ва тупроқни ишлаш ҳисобига эмас, балки ерга дам бериш ҳисобига оширишга қаратилган эди. Турли партов ва ташландиқ ерлар ана шундан келиб чиққан. Булар ёзнинг биринчи ярмида мол боқиш учун яйлов бўлиб қолар эди.

Шундай қилиб В. Р. Вильямснинг ўт-далали системаси қўпол қилиб айтганда, партов ерлар системасидир, бироқ маданийлаштирилган, тез ёйилган системадир. Узоқ ўтмишда деҳқон ерга кўп йил экин экмай дам бериб қўйган бўлса, Вильямс ўт экиш йўли билан бу муддатни камайтиради, ерни 2-3 йилдан сўнг ишга солишни таклиф қилади.

Ўт-далали система ўз моҳияти жиҳатидан экстенсив системадир. Унинг авторлари унумдорлик фақат табиий йўл билан вужудга келади, дуккакли ва бошоқли ўсимликларгина тупроқ структурасини яхшилайди, деб ўйлайдилар. Бу ерда Вильямс И. В. Мичуринга маълум даражада қарама-қарши туради, деб ўйлайман. Мичурин инсон ўсимликларнинг формаларини табиатнинг ўзидан кўра яхшироқ ярата олади ва яратиши керак, деб ҳисоблаган. Унинг жанговар, революцион шиори ёдингизда бўлса керак: биз табиатдан хайр-эҳсон кутиб тура олмаймиз, уни табиатдан олиш бизнинг вазифамиздир. Бу сўзлар инсоннинг тупроқ унумдорлигини ошириш таъсирига ҳам тааллуқлидир. Инсон ерга ўғит солиш, тупроқни яхши ишлаш йўли билан унинг унумдорлигини ошириши, ҳосилдорлик муттасил ўсиб боришини, қишлоқ хўжалиги маҳсулдорлиги ортиб боришини таъминлаши мумкин ва керак.

Биз деҳқончиликнинг ўт-далали системасини кенг жорий эта бошлаган вақтимиздаёқ бу система ғарбнинг кўпроқ ривожланган капиталистик мамлакатларида қўлланилаётган деҳқончилик системасига нисбатан анча заифлиги тўғрисида хулоса чиқариш мумкин эди. Ғарбда ўт-далали система жорий этилмади. Бу тасодифий эмас. Ўт-далали система ҳеч қачон чопиқ қилинадиган экинларни кенг жорий этиш йўли билан олинадиган миқдорда маҳсулот олинишини таъмин этмайди. Кўп йиллик ўтлардан юқори ҳосил олинган тақдирда ҳам у маккажўхори, қанд лавлаги, дуккакли ва бошқа қимматли экинлар билан тенглаша олмайди.

Деҳқончиликнинг ўт-далали системаси ғарбнинг катта тажрибасига қарама-қарши бўлса ҳам Сталин нима учун уни танлаб олди, деган савол туғилади. Гап шундаки, Сталин қишлоқ хўжалигини билмаганлигидагина эмас, у Вильямснинг ўт-далали системада қишлоқ хўжалигига капитал маблағ кам сарфланади, минерал ўғит ишлаб чиқарадиган заводларни кўплаб қуришга ҳожат қолмайди деган фикрларига учган бўлса керак. Кўпгина таниқли олимлар эса минерал ўғитлар ишлаб чиқарадиган заводлар қуришни талаб қилишар эди. Ферсман, Фаворский, Курнаков, Прянишников, Бах, Зелинский ва бошқа академиклар 1928 йилдаёқ Халқ Комиссарлари Советига хат ёзишиб, бу хатда химияни ривожлантириш ва шу жумладан минерал ўғит ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг кенг программасини тузиб бердилар.

Вильямс бошқача фикрда эди, у бошқа манбалар ҳисобига ҳосилдорликни ошириш мумкин деб ҳисобларди. Вильямс «Деҳқончилик асослари» китобида бундай деб ёзган эди:

«Кўп йиллик тажриба шуни кўрсатадики, барча экинлардан юқори ҳосил олишнинг, жумладан баҳори буғдойнинг гектаридан 80 — 100 центнердан ҳосил олишнинг энг қулай шарти тупроқнинг донадор структурали, яъни тупроқ доналарининг йириклиги ўн миллиметрдан икки миллиметргача бўлиши, у чангланиб кетмаган ва кесакли бўлмаслигидир». Тупроқнинг ана шундай донадор структурали бўлиши учун Вильямс ўт экишни тавсия қилади. Демак, минерал ўғит, гўнг, ерни ишлаш эмас, балки доналари ўн миллиметрдан икки миллиметргача катталикда бўлган тупроқ структурасигина мўл ҳосил олинишини таъминлар эмиш.

Тупроқнинг донадор структурада бўлиши таъминланса бас, ҳосилдорликни оширишнинг барча проблемалари ҳал бўлаверади. Худди шунинг учун деҳқончиликнинг ўт-далали системаси тегишли равишда баҳоланган бўлса керак.

Вильямс партиянинг ишончидан фойдаланиб, ўт-далали алмашлаб экишнинг ҳамма жойда кенг жорий этилиши учун қатъий курашди. Мен зона кенгашларида сўзлаган нутқларимда Вильямснинг айрим фикрларини айтиб ўтганман ва Марказий Комитет Пленумида ҳам унинг айрим сўзларини эсга солиб ўтишни истар эдим:

«... Биз СССРнинг барча областларида, ҳамма жойда ўт-далали алмашлаб экиш тарафдоримиз, — деб ёзган эди Вильямс, — деҳқончиликни бундан буён реконструкция қилишнинг асосий моҳияти ана шундан иборат».

Экин майдонларини кенгайтириш зарурлиги ҳақидаги масала кўтарилганда Вильямс қуйидаги қатъий талаб билан чиқди:

«Бизнинг фикримизча, янги очиладиган ерларнинг ҳаммаси кўп йиллик ўтлар майдонини кенгайтиришга ажратилиши лозим, кўп йиллик ўтлар мамлакатнинг барча районларида ўт-далали алмашлаб экишни тўғри йўлга қўйиш учун зарурдир».

Вильямснинг эътиқоди ўтдир. Ўтлар экиш тупроқ структураси ва унумдорлигини тиклаш ва булардан келиб чиқадиган ҳамма оқибатларга эришишнинг ягона йўлидир, деб ҳисоблар эди у.

Вильямс ўз назариясидан кўплаб хато хулосалар чиқарди, бу хулосалар қишлоқ хўжалик практикасига катта зарар етказди. Мен В. Р. Вильямс берган тавсияномаларни батафсил таҳлил қилишни ва унинг асарларига тақриз беришни кўзда тутаётганим йўқ. Бу ишни олимлар қиладилар, деб ўйлайман. Айрим масалалар устида тўхталиб ўтаман, холос. Вильямс ўт экилган ерни фақат кеч кузда ҳайдаш ва бу ерга фақат баҳори буғдой экиш мумкин, деб ҳисобларди. Бу эса амалда нимага олиб келди? Кузги экинларни батамом инкор этишга олиб келди.

Вильямс бундай деб ёзган эди:

«Ўт-далали алмашлаб экишда кўп йиллик ўтлардан бўшаган ерлар энг яхши дала ҳисобланади. Эски одат бўйича пар кўтаришдан колган бу далани ҳозиргача кўпинча кузги дон экиш учун ажратиларди, Очилган ўт-даласига бевосита кузги экин экиш жуда катта хатодир». У ўз фикрини яна давом эттириб: «Алмашлаб экишда энг яхши далани эгаллаган бўлишига қарамай, очилган ўт-даласига экилган кузги ўсимлик ҳамма вақт кам ҳосил беради», — дейди.

Вильямс қуйидаги қатъий хулосага келади: «Ўт экилган ерга ундан сўнг сўзсиз баҳори экин экилиши, кузги экин экилишига мутлақо йўл қўйилмаслиги лозим».

Ҳолбуки, мамлакатимизда қишлоқ хўжалигининг кўп йиллик тажрибасида шу нарса исботланганки, кўп районларда—Украинада, Шимолий Кавказда, Марказий қора тупроқ областларида ва мамлакатнинг бошқа бир қатор районларида кузги буғдой энг кўп ҳосил беради ва дон хўжалигининг асосини ташкил этади. Бу районларда кузги экинлар экилмаса дон олиб бўлмайди, қишлоқ хўжалиги барбод бўлади. Жойи келганда шуни айтиш кераки, ўт экилган ер ҳайдалиб ўрнига кузги буғдой экилса, Вильямснинг айтганларига қарамай, баҳори буғдойга нисбатан анча мўл ҳосил олинмоқда.

Вильямс ўтларга юқори баҳо бериб ва ўзининг хато тавсияларига асосланиб, минерал ўғитнинг ролини камситди. Бу эса шунга олиб келдики, мамлакатимизда минерал ўғит ишлаб чиқарадиган саноатни ривожлантиришда жиддий қолоқликка йўл қўйилди. Аслида минерал ўғитга бўлган эҳтиёжни ҳисобга олганда биз қанд лавлаги, пахта ва бошқа баъзи техника экинларини кўзда тутар эдик. Дон экинларига минерал ўғит солиш мутлақо планлаштирилмасди. Чунки дон экинлари ҳосилдорлигини ўт экишни жорий этиш ҳисобига ошириш кўзда тутилар эди.

Вильямс гўнгдан фойдаланиш соҳасида ҳам нотўғри хулоса чиқарди. Вильямс бундай деб ёзди: «Пар кўтариш системаси ўрнига ўт-далали система келиши биланоқ ва тупроқнинг мустаҳкам структурасини тиклаш вазифаси ўт экилган дала зиммасига ўтиши биланоқ гўнгга бўлган муносабат ўзгарди. Органик модда манбаи ҳисобланган гўнгнинг аҳамияти жуда кейинги ўринга тушиб қолади».

Бу даъво гўнг тўплаш, сақлаш ва ундан фойдаланишнинг тўғри усулини инкор этишга олиб келди. Вильямс гўнгдан фақат чиринди тарзида фойдаланишни афзал кўрарди. Тупроққа гўнгни бу тарзда солинса озуқа моддаларининг кўп қисми исроф бўлади.

Вильямснинг нотўғри назарий қоидалари тупроқни ишлашда баъзи қуролларни, жумладан боронани инкор қилишга олиб келди. Вильямс: «Кузги шудгор қилинган тақдирда ерни экишдан аввал ишлаш системаси ҳеч қачон дискли культиваторлар билан ҳам, тишли бороналар билан ҳам бажарилмайди» деб ёзган эди.

Бир вақт Вильямс ҳатто тракторни ҳам инкор қилишгача бориб етган эди. Буни ҳамма билмаса керак, аммо, буни эслатиб ўтишга тўғри келади. Вильямс 1929 йилда трактор сира мукаммал қурол эмас, чунки унинг ғилдираги тупроқни отнинг туёғига нисбатан қаттиқроқ босади, шунинг учун ҳам трактор тупроқ структурасини кўпроқ бузади, деб жиддий равишда исботлашга уринди. Академиянинг партия ташкилотида Вильямснинг бу мулоҳазалари танқид қилингач, у аксини, от тракторга нисбатан тупроқни қаттиқроқ босади, деб исботлай бошлади.

Трактор ғилдираги босими тупроқ структурасини бузса, от эса туёғи билан бузса, у ҳолда ерни нима билан ҳайдаш керак? Айрим инженерларда бунинг йўлини топишга уриниб, махсус кўчма кранлар яратиш ва тупроқни ишлаш қуролларини уларга осиб қўйиш идеяси туғилди. Вильямс уларни қўллаб-қувватлади. Лекин кранларни ҳам қўзғатиб туриш керак. Уларни аэростатларга тиркаш керак эканда?

Мен юқорида айтиб ўтганимдек, совет фанимизнинг кўпгина таниқли олимлари Вильямснинг ўт-далали деҳқончилик системасига, унинг назарий кўрсатмаларига қўшилмадилар. Марказий Комитет аъзоларига шу масала юзасидан айтилган айрим мулоҳазаларни эслатиб ўтишни зарур деб ҳисоблайман.

Академик Д. Н. Прянишников ўша вақтда дискуссия тарзида эълон қилинган мақолаларида Вильямснинг далилларига қўшилмади. У бундай деб ёзган эди:

«...Ўт-далали системани деҳқончиликнинг ягона ва ўзгартириб бўлмайдиган системаси деб ҳисоблаб бўлмайди. Бу система биз учун бошқа типдаги алмашлаб экишга таққослаганда фақат иккинчи даражали аҳамиятга эга... Бундан ташқари, ва бу энг муҳимдир, ўт-далали система ғалла экинларининг ва асосан кузги экинларнинг (баҳори экинга нисбатан муттасил мўл ҳосил бериши билан қимматли бўлган экинларнинг) майдони камайиб кетишига олиб боради ва ҳосилдорликни ошириш суръатини камайтирган бўлур эди...»

Д. Н. Прянишников ўт-далали система ғарбда деҳқончиликнинг характерли хусусиятидир деб кўрсатишга уринган ўт-далали система тарафдорларини фош қилади.

«Ўт-далали ситеманинг ялпи аҳамиятини жон-жаҳди билан ҳимоя қилаётган кишилар,—деб ёзади Прянишников,—Ғарбий Европада ўт-далали система ҳукмрондир, деб даъво қилиш билан принципиал нотўғри кўрсатма беришдан ташқари, ҳақиқатни жуда бузиб кўрсатдилар, ваҳоланки, Ғарбий Европада себаргадан бир йил фойдаланиш устун туриши билан экин алмашиниши ҳукмрондир...

Ўт-далали система эса Ғарбда фақат онда-сонда, чунончи Швецариядаги фақат чорвачиликдан иборат хўжаликларнинг ўзига хос хусусиятларида кўпроқ учрайди. Бироқ, Швецарияда ўт-далали система ҳукмронлигининг жиддий оқибати шу бўлмоқдаки, бу мамлакат етиштирган ғалла атиги тўрт ойга етади, холос».

Академик Прянишников қуйидаги хулосага келади:

«Шундай қилиб, гўё Ғарбда ўт-далали система ҳукмрондир, деб мисол қилиб келтирилган гаплар асоссиз бўлиб чиқади. Ғарбда ҳосил ўт-далали системасиз гектар бошига (бутун мамлакатлар учун ўрта ҳисобда) 28 центнерга — юқори даражага кўтарилган».

Шуни ҳам айтиш кераки, Вильямс мунозарада ўз қарашларини ҳимоя қилиш учун ҳар қандай воситалардан фойдаланади, фанга зид бўлган баъзи далиллар келтиради. Д. Н. Прянишников минерал ўғит ишлаб чиқаришни кескин кўпайтириш ва шу асосда ҳосилдорликни ошириш зарурлиги ҳақидаги ўз ҳисобларини жамоатчиликка ҳавола қилганда, Вильямс буни давлат учун хавфли йўл деб атади. У Прянишниковга қарата бундай деб ёзди: «...Ўз позициянгизни ўйлаб кўриш вақти келди. Ўт билан ўйнашиб бўлмайди. Баррикадаларнинг қайси томонида турганлигингизни яхши тушуниб олиш керак».

Академик Н. М. Тулайков Вильямс асарларини чуқур, ва менингча, асосли танқид қилди. Мен Вильямснинг «Тупроқшунослик» асарига ёзган унинг тақризидан баъзи жойларини келтириб ўтишни истар эдим. Бу одатдан ташқари тақриздир. Бу бир неча юз варақдан иборат китобдир. Афсуски, деҳқончилик фани масаласида автор Вильямснинг фикрига қўшилмаганлиги учун бу китоб нашр қилинмади. Энди уни нашр этиш керак бўлар.

Академик Тулайков Вильямснинг китобига умумий баҳо бериб бундай деб ёзган эди: «Бу ерда шуни айтишим кераки, академик Вильямснинг умумий деҳқончилик масалаларини талқин этиши унинг тупроқшунослик масалаларида тафаккур қилишнинг диалектик методини қўлланиш соҳасидаги уринишларга ҳам қарама-қаршидир. Умумий деҳқончиликнинг барча асосий масалалари Вильямс томонидан умумий деҳқончилик объектининг ўзига хос хусусиятларидан—ишлашнинг у ёки бу усули қўлланиладиган тупроқдан ажралган ҳолда ҳал қилинади. Менимча, бу соҳада академик Вильямс анча орқага кетган, инсон аралашган ҳолда тупроқда юз берадиган процессларни билиш ва тушунишнинг шундай бир босқичига тушиб келдики, ўша босқичда Иттифоқимизнинг географияси ва тупроғи типлари ҳақидаги тасаввуримиз географларнинг, ботаникларнинг ва геологларнинг тасодифий маълумотларига асосланган эди, ўша вақтда биз тупроқда юз берадиган процесслар тўғрисида эса, ўтган асрнинг охиридаги немис педологлари қандай фикр юритган бўлса, шундай фикр юритар эдик».

Тулайковнинг асаридан кўриниб турибдики, Вильямс мамлакатнинг турли зоналари хусусиятларини мутлақо ҳисобга олмаган. Унинг илмий асарида бундай дейилади: «...Тупроқни ишлашнинг асосий ёки шудгор усули тартиби барча турдаги тупроқларга, ҳамма иқлим зоналарига ва ҳамма экинларга тааллуқлидир». Тулайков Вильямснинг бу қоидасини ҳам ҳаққоний танқид қилади: «Қуриб қолган тупроқнинг ҳайдаладиган қатламини ёмғир ёғавериши натижасида захлаб кетган тупроққа нисбатан қандайдир бошқача ишлаш кераклигига ҳар қандай одам ҳам қўшилади деб ўйлайман, деб ёзади у. — Нам тупроқни кузда ҳайдаш ерни баҳорда, қор эригандан сўнгги палахсали ҳайдашдан кескин фарқ қилади ва бу ерларни экиш олдидан ишлашда бир хил усулни қўлланиб бўлмайди».

Академик Тулайков Вильямснинг тупроқни ишлаш юзасидан берган тавсияларини ҳар томонлама анализ қилиб қуйидаги хулосани чиқаради: «Лоф қилмай шуни айтиш мумкинки, академик Вильямснинг умумий деҳқончилик бўлимида тупроқ сўзининг ҳозирги замон фани тушунчаси йўқдир. Унда ишланиши лозим бўлган ер бор. Тупроқнинг структураси, микробиологик жониворлар ҳақидаги, азотнинг ортиқчалиги, фосфорнинг етишмаслиги тўғрисидаги, ҳатто экиладиган ўсимликларни алмаштириш ва унумдорликни тиклаш ҳақидаги фикрлари тупроққа эмас, балки умуман ерга тааллуқлидир.

Шуни очиқ-ойдин айтишим лозимки, бу бизни, энг аянчлиси шундаки, ёш авлодимизни, қишлоқ хўжалик олий ўқув юртларида таълим олаётган ёшларни ақалли ҳозирги асрнинг бошига ҳам судрамайди.

Вильямс боронани инкор қилганлиги ҳақида Тулайков бундай деб ёзган эди:

«Мен бу ерда академик Вильямс томонидан доимо жуда салбий баҳо берилаётган тишли боронани ҳимоя қилиб ўтишни истар эдим. У ҳатто ўз дарслигининг бир жойида «борона барча халқларда зарарли қурол ҳисобланади» деб ёзади. Вильямснинг ана шундай тавсия беришига қарамасдан мен шунчалик кўп турда чиқариладиган бошқа қишлоқ хўжалик қуроли бўлмаса керак, ҳар қандай маданий мамлакатда ҳам турли маркадаги бир неча боронаси бўлмаган бирорта ҳам ферма топилмаса керак, деб ўйлайман».

(Давоми бешинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Боши тўртинчи бетда)

Академик Тулайковнинг Вильямс ўзининг тупроқ донадор структураси роли ҳақидаги фикрлари тўғрилигини исботлаш учун ҳеч қандай тажриба материалига эга эмас эди деган даъвосини олимларимиз эътиборга олмасдан қололмайдилар. Тақризда ёзилишича, «Вильямснинг ўтлар тупроқ структурасини тиклайди ва тупроқни мақсадга мувофиқ равишда ишлаш орқали ана шу структурага эришиш мумкин деган фикрга қарама-қарши мантиқий асосланган далил келтириб бўлмайди...» деган даъвоси унинг ягона далилидир.

«Академик Вильямс томонидан Совет Иттифоқининг ҳамма территорияси учун пропаганда қилинаётган деҳқончиликнинг ўт-далали системаси,—деб ёзади Тулайков,—фақат ана шу даъвога асосланганлиги ҳақида камдан-кам киши ўйлаб кўради».

Академик Тулайков Вильямс асари ҳақидаги ўзининг сўнгги хулосаларида деҳқончиликнинг ўт-далали системасини умуман рад этади, уни қишлоқ хўжалигига жорий этиш мумкин эмас деб ҳисоблайди. Тулайковнинг қуйидаги сўзларига эътибор беринг: «Бутун китобда турли даврларда структура ҳосил бўлиш процессининг боришини характерлаб берувчи ва маълум даражада унинг объектив мезони бўла оладиган ҳеч қандай рақам—маълумотларнинг йўқлиги... кишини яна афсуслантиради. —

Бусиз академикнинг ҳамма далиллари ишончсиз бўлиб қолади, шу орқали назарий кўрсатмаларнинг амалий шаклланишига, ўт-далали деҳқончилик системасининг ҳамма жойда қўлланишнинг мақсадга мувофиқлигига ишонч қолмайди». Тулайков яна бундай деб ёзади: «Совет Иттифоқининг деҳқончилик аҳволи турли-туман бўлган бепоён территориясида ҳар жиҳатдан масаланинг бир хил умумий ҳал қилинишини, унинг барча касалларини даволашга ягона умумий дори топилишини ўйлаш ҳам мумкин эмас...».

Бу—Волга бўйининг оғир қишлоқ хўжалик шароитида яшаган ва ишлаган тажрибали агрономнинг, кўзга кўринган коммунист олимнинг овозидир. У Саратовдаги Бутуниттифоқ дон хўжалиги институтининг директори бўлган эди.

Кўплаб атоқли олимлар ўт-далали система ҳақида ана шундай фикрда эди. Бироқ афсуски, қишлоқ хўжалигига раҳбарлик ўз қўлида бўлган кишилар уларнинг овозига қулоқ солмадилар.

Албатта, Вильямс назарияси агрономия фани тарихида қолиб кетганида эди унчалик зарар бўлмасди. Лекин гап шундаки, юқорида айтиб ўтганимдек, у мамлакатимизда кенг жорий этилди. Бу системага қарши чиққан Тулайков каби кўпгина атоқли олимлар жазога дучор бўлдилар, академик Прянишниковни эслида ишдан четлаштирдилар. Айни вақтда Вильямс ўзининг ўт-далали тахтига чиқиб олди, унинг иши қўллаб-қувватланди ва у ўз системасини пропаганда қилиш ҳамда жорий эттириш учун чегараланмаган имкониятларга эга бўлди.

Ўт-далали система биринчи навбатда совхозларда жорий этилди ва бу шунга олиб келдики, совхозлар етарли миқдорда дон етиштирмадилар, ҳатто ем-хашаксиз қолдилар, бу эса чорвачиликни барбод этди.

Ўт-далали системанинг нақадар асоссизлигини колхоз ва совхозларнинг тажрибасигина ишончли равишда тасдиқлаб колмай, буни ишлаб чиқаришни ўт-далали система асосида ташкил қилаётган эксперименталь тажриба хўжаликларининг маълумотлари ҳам исбот қилмоқда. Вильямс идеяларини пропаганда қилган олимларнинг ўзлари раҳбарлик қилаётган илмий муассасаларнинг ерларида озгина молларни ҳам асрай олмаётирлар, ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига қўшни колхоз ва совхозларга нисбатан кам маҳсулот етиштирмоқдалар.

Улар ўқув-тажриба хўжаликларининг давлатга маҳсулот етказиб беришдан озод қилиниши ҳақида ҳукумат қарорининг чиқарилишига эришдилар. Бундай тажриба муассасалари давлатга ҳеч нарса бермаган ҳолда давлат фондидан молларни сақлаш учун дон ва бошқа озуқа олмоқдалар. Қишлоқ хўжалиги юзасидан ўтказилган зона кенгашларида мен Тимирязев номли академияни, ўқув ва тажриба хўжаликларини, Немчиновкадаги қоратупроқ бўлмаган ерлар институтини, Сибирь илмий-текшириш институтини, Украина қишлоқ хўжалик фанлари академиясини ва бошқаларни айтиб ўтган эдим. Ўт-далали система тарафдорлари хўжаликни юксак унумли қилиб бошқаришга қодир эмасликларини кўрсатувчи яна бир мисолни келтириб ўтмоқчиман. Белоруссия чорвачилик институти «Заречье» эксперименталь хўжалигининг натижалари мана бундай:

Ҳамма ер—8054 гектар, шу жумладан ҳайдаладиган ерлар 6491 гектар; дон экинлари — 31 процент; картошка—9 процент, ўтлар—43 процент, шу жумладан кўп йиллик ўтлар—31 процент, силос учун экилган маккажўхори—4 процент, қанд лавлаги—0,5 процент; шудгор қилиб қўйилган ерлар—438 гектар ёки 6,7 процент. Белоруссиядаги тоза шудгор бу.

Қишлоқ хўжалигига яроқли бўлган ҳар юз гектар ер ҳисобига 39 центнер гўшт етиштирилган. Бироқ бунда давлатдан 16 минг центнер ем олинган. Давлатдан олинган ем ҳисобига етиштирилган гўштни истисно қилганда тажриба хўжалиги ҳар юз гектар ер ҳисобига 15 центнердан гўшт етиштирган.

Гродно областидаги «Рассвет» колхози ҳам Белоруссиянинг ана шу ерларида маҳсулот етиштирмоқда. 1961 йилда колхозда кўп йиллик ўтлар экилган майдон 15 процентни, совхозда эса юқорида айтилганидек 31 процентни ташкил этди. Колхоз ҳар юз гектар ер ҳисобига 43,8 центнердан, институт хўжалиги эса 15 центнердан гўшт етиштирди.

Қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосили қуйидагича бўлди (центнер ҳисобида):

	Институт хўжалигида	«Рассвет» колхозида
Дон экинлари	15,4	21,7
Картошка	136	181
Кўп йиллик ўтлар пичани	23	46
Ҳайдаладиган бир гектар ер ҳисобига олинган дон	4,7	10,4

Бошқа системалар билан мусобақа ўйнашга чидаш бера олмаса, ҳайдаладиган ҳар гектар ер ва сарфланган меҳнат ҳисобига донни, техника экинларини, гўштни, сутни ва бошқа маҳсулотларни кам берса, бунинг нимаси илмий система бўлди? Ўт-далали системанинг тарафдорлари колхоз ёки совхоз бизнинг системамизни қўлланиб, ҳозирги кунда яхши ҳосил олмаслиги мумкин, тупроқ структураси вужудга келтирилгандан кейин эса мўл ҳосил оладиган бўлади, деб изоҳат берадилар. Ундай бўлса, буни илм-фан деб бўлмайди, бу — ўзига хос руҳонийликдир. Руҳонийлар одамни агар ҳозирги кунда турмушинг яхши бўлмаса, арши-аълода, жаннатда роҳат кўрасан, деб ишонтиришга уринадилар. Хўш, келгусида яхши ҳосил оласан деб ваъда бераётган ўт-далали система тарафдорларининг ана шу руҳонийлардан нима фарқи бор. Одамга жаннатдаги роҳатнинг кераги йўқ, у, мана шу оламда, ўз уйида, колхозида, совхозида роҳат кўриб яшамоғи керак. Шу боисдан биз ҳозирги куннинг вазифаларини, тараққиётимизнинг истиқболларини ҳал қилишда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига кўмаклашмаётган фан билан бир йўлдан бора олмаймиз.

Практика деҳқончиликнинг ўт-далали системасига қарши жиддий равишда бош кўтариб келди. Бу эса ана шу системанинг ёйилишига маълум даражада тўсқинлик қилди. Ўт-далали система, масалан, Украинада татбиқ қилинмади, Украинадаги колхоз ва совхозлар Вильямс системасини рад этдилар. Лекин урушдан кейинги йилларда қишлоқ хўжалигининг бахтига қарши ўлароқ ўт-далали система янгидан тарғиб қилина бошлади. Марказий Комитетнинг 1947 йилдаги февраль Пленуми партия ташкилотларининг эътиборини деҳқончиликнинг ўт-далали системасини зўр бериб кенгроқ жорий қилиш зарурлигига жалб қилиб ўтди. Марказий Комитет Пленуми Сталиннинг таклифига биноан, Украина баҳори буғдой етиштиришда жиддий равишда орқада қолмоқда, деб кўрсатиб ўтди ва ана шу экинни кўпроқ экишни таъминлашни таклиф қилди. Амалда бу нарса Украина колхоз ва совхозларини энг серҳосил экин бўлган кузги буғдой экишдан аста-секин воз кечишга мажбур этар эди. Агар ана шу тавсиялар амалга оширилганида, Украинанинг қишлоқ хўжалиги орқага улоқтириб ташланган бўлар эди.

1948 йилда табиатни қайта ўзгартириш плани деб аталган план қабул қилиниб, унга Вильямснинг деҳқончиликдаги ўт-далали системаси яна асос қилиб олинди. Табиатни қайта ўзгартириш планининг авторлари бу ишни нимадан иборат қилиб қўйдилар? Улар бу ишни ҳамма жойда ўт-далали алмашлаб экишни жорий қилиш ҳамда Совет Иттифоқи территориясида давлатга қарашли бир нечта ўрмон иҳотазорлари вужудга келтиришдан иборат қилиб қўйдилар. Афтидан, баъзи бир ўртоқлар, масалан, Саратовдан Астраханганча ёки Уральскдан Каспий денгизигача ўрмон иҳотазорлари барпо қилинса, бу билан шарқи-жанубий шамолларнинг йўли тўсиб қўйилишига ҳамда Поволжьенинг бепоён даштлари гармселдан халос бўлишига ростакам ишонган бўлсалар керак. Мен ўрмон иҳотазорларининг аҳамиятини инкор қилмайман, лекин ўрмон иҳотазорларини кучли бўронларга қарши, гармсел шамолларга қарши курашда ҳаммабоп шифобахш восита деб бўлмайди. Ўрмон иҳотазорлари бўлган районларда колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари бу иҳотазорлар қора булутлардан сақлайолмаслигини биладилар.

Мамлакатимизда ўт-далали система неча ўн йиллар мобайнида жорий қилиб келинди ва бу система қишлоқ хўжалигига жиддий зарар етказди. Деҳқончиликнинг ўт-далали системасини жорий қилишнинг оқибатларини тугатмоқ учун ҳали кўпгина куч-ғайрат сарфлаш керак бўлади.

Мамлакатнинг колхоз ва совхозлари кўп йиллар мобайнида неча ўн миллионлаб гектар ерга кўп йиллик ва бир йиллик ўтларни экиб келдилар. Кўпгина районларда, ҳатто бутун-бутун областларда ҳайдаладиган ерларнинг 40-50 процентига етказиб ўт экилди. Бир йиллик ва кўп йиллик ўтларнинг ҳар гектаридан олинган пичан ҳосили гектар бошига 12-15 центнер бўлганини назарда тутсак, неча ўн миллионлаб гектар ернинг аслида бенюр ётганлигига ишонч ҳосил қилиш қийин эмас. Бу ерлар на дон, на ем-хашак берди. Ўт-далали системанинг тарафдорлари ўтлар экишни кўпайтиришга эришиш билан ўз наздида ем-хашак базасини мустаҳкамлаётгандек бўлса ҳам, амалда бунинг тескариси бўлди — колхоз ва совхозлар ўтни қанча кўп эккан сайин ем-хашакни шунча кам етиштираверди.

Марказий Комитетнинг сентябрь (1953 йил) Пленуми ва айниқса 1955 йилдаги январь Пленумидан кейингина мамлакатнинг ҳамма зоналарида маккажўхори экишни кўпайтириш йўли тутилиб, биз ем-хашак етиштириш соҳасидаги аҳволни бирмунча яхшилаб олдик ва бунинг оқибатида чорва молларнинг сони кўпайиб, маҳсулдорлиги ошди. Лекин ҳозир ҳам кўпгина колхоз ва совхозлар ем-хашак етишмаслиги орқасида гўшт ва сут етиштиришни зарур даражада кўпайтиришни таъминлай олмаётирлар.

1961 йилда ўтларнинг ҳайдаладиган ерларга нисбати Ленинград областида 53 процент; Москва областида 40 процент; Новгород областида 39 процент бўлди ва ҳоказо.

Баъзи бир ўртоқлар кўп миқдордаги майдонлар ўтлар билан банд қилиб қўйилганлигини бизда кислотаси ошиб кетган ерлар кўп, деган важ билан оқламоқчи бўладилар. Бу гап тўғри. Мамлакатнинг бир қанча районларида кислотали ерлар бор. Аммо себарга ернинг кислоталилигини йўқотишнинг воситаси бўла оладими? Кислотали ерларда себарга ҳам битмаслиги маълумку. Себарга экишдан аввал, тупроқни оҳаклаб кислоталилик таъсирни йўқотиш керак. Тупроқнинг кислоталилиги йўқотилса, бундай ерда бошқа экинлар себаргадан ҳам яхши ўсиб, сарфланган меҳнатга яраша мўл ҳосил бераверади. Бу ўринда ўт-далали системага ёпишиб олаётган кишиларни калавасининг учини йўқотиб қўйган одамлар дейиш мумкин.

Совхоз ва колхозларнинг, илмий муассасаларнинг айрим раҳбарлари ўт-далали системани қўлланиб, ҳар гектар экин майдонидан мўл дон ҳосили олиб келмоқдамиз, деган гапларни айтишади. Бу гапни ойдинлаштириб олиш зарур. Деҳқончиликдаги у ёки бу системанинг нақадар самарали бўлганлигига баҳо берган вақтда дон экилган майдонларнинг ҳар гектари ҳисобига етиштирилган дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларнинг даражаси асосий кўрсаткич қилиб олинмай, балки ҳайдаладиган ҳар гектар ер ҳисобига етиштирилган дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотлар даражаси асосий кўрсаткич қилиб олинмоғи керак. Агар биз ишлаб чиқаришни ўт-далали система асосида ташкил қилаётган баъзи бир хўжаликлар эришган натижаларга ана шу позициядан туриб баҳо берсак, у ҳолда мўл ҳосил олганликларига қарамай, бундай хўжаликларнинг раҳбарларини танқид қилишга тўғри келади.

Ўртоқ Максимов директор бўлган Краснодар ўлкасидаги «Кубань» совхозининг ишини яна бир марта мисол қилиб кўрсатмоқчиман. Бу совхоз Кубань учун ўт-далали система асосида иш олиб бораётган типик хўжаликдир. Мен совхозда бўлдим, серҳосил ғаллазорларни кўрдим, мўл ҳосил олинаётгани ҳақидаги гапларни эшитдим. Кейин шу хўжалик тўғрисида справка беришларини сўрасам, бу справкага кўра эришган муваффақиятлари учун совхоз раҳбарларини мақташ керак эмас, балки мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланмаётганликлари учун уларни жиддий танқид қилиш керак экан. 1961 йилда совхоз қуйидагича ҳосил олди:

Буғдой гектаридан	36	центнер
Арпа »	31	»
Сули »	20	»
Маккажўхори дони »	50	»
Беда (пичан) »	45	»
Судан ўт (пичан) »	37	»

Ана шундай ҳосил етиштириш натижасида ҳар гектар экин майдонидан қуйидаги миқдорда озуқа бирлиги олинган:

Маккажўхори	6.700
Кузги буғдой	4.260
Арпа	3.700
Сули	2.000
Кўп йиллик ўтлар	2.240

Кўриб турибсизки, маккажўхори билан кузги буғдой ўз самаралилиги жиҳатидан биринчи ўринни эгаллабди. Хўш, ана шу экинлар далада нечанчи ўринни эгаллайди?

1961 йилда совхоздаги 13 минг гектар ҳайдаладиган ернинг 2.587 гектарини ёки 20 процентини кузги буғдой, 2.054 гектари ёки 16 процентини дон олиш учун экилган маккажўхори, 3.865 гектарини ёки 30 процентини ўтлар эгаллаган.

Кубандаги қора тупроқ ерларнинг қарийб учдан бир қисмини ўтларга банд қилиб қўйиш мумкинми, ахир? — деган савол туғилади. Мантиқ қаерда қолди? Гектар бошига 6.700 озуқа бирлиги берадиган маккажўхори атиги 16 процент ҳайдалган ерга экилса-ю, 2.200 озуқа бирлиги берадиган ўтлар 30 процент ерни банд қилиб ётса, буниси қандай бўлди.

Шу сабабли «Кубань» совхози ўтган йили ўзи етиштирган ем-хашак билан ҳайдаладиган ҳар юз гектар ер ҳисобига сўйилган вазнда 68 центнер гўшт ва 344 центнер сут етиштирдики, бу асло бежиз эмас. Совхозда ҳар юз гектар ер ҳисобига 12 та сигир бор. Совхоз 1960 йилда 38 минг центнер ва 1961 йилда 16 минг центнер концентрат ем сотиб олди. Кубаннинг қора тупроқ ерларида хўжаликни бошқариш савияси шундай бўлиши керакми, ахир? Ҳар юз гектар ер ҳисобига 150-200 центнер гўшт ва 800-1000 центнер сут етиштириш учун совхозда имконият бор. Краснодар ўлкасининг колхоз ва совхозлари чорвачилик хўжалигини ривожлантиришни ана шундай савияга кўтариш учун ҳаракат қилишлари, шу билан бирга, озиқ-овқат ва ем бўладиган дон етиштиришни, шунингдек давлатнинг эҳтиёжларини таъминламоқ учун техника экинлари етиштиришни камайтирмасликлари, балки бунинг аксича кўпайтира боришлари керак.

Деҳқончиликдаги ўт-далали системанинг зарарли эканлиги очиқ-ойдин кўриниб турибди. Аммо ўт-далали система тарафдорлари ўз позицияларидан воз кечаётирлар, деб бўлмайди. Улар бу позицияларини сақлаб қолишга қайсарлик билан уринмоқдалар. Литва деҳқончилик илмий-тадқиқот институтининг олимларидан бир группаси ёзган хат ҳақида Белоруссияда сўзлаган нутқимда айтиб ўтган эдим. Ана шу олимлар ўтлар чорвачилик ем-хашак базасининг негизи бўлмоғи керак, деб даъво қилмоқдалар ҳамда ҳозир мавжуд бўлган ўтзорларни сақлаб қолишнигина эмас, балки бу ўтзорларни янада анча кўпайтиришни қаттиқ талаб қилмоқдалар. Хатда бундай дейилади: «Тўғри йўл шуки, ҳамма ер майдонларининг камида 50 процентини ўтзорларга ажратиб қўйиш керак».

Бу хилдаги сигналлар бошқа баъзи бир районлардан ҳам келиб турибди. Бу эса шундан далолат берадики, қишлоқ хўжалиги ходимларининг ҳаммаси ҳам деҳқончиликдаги ўт-далали системанинг баҳридан қатъиян ўтиш ҳамда қишлоқ хўжалигини интенсивроқ суратда бошқариш, ҳар гектар ердан жуда яхши фойдаланиш йўлидан бориш зарурлигини англаб олганлари йўқ.

Биз деҳқончиликдаги ўт-далали системани биринчи марта танқид қилаётганимиз йўқ. В. Р. Вильямснинг таълимотидаги хатолар тўғрисида 1950 йили СССР Министрлар Совети билан партия Марказий Комитетининг қарори қабул қилинган эди. Аммо ўша вақтда деҳқончиликдаги ўт-далали система бутунлай танқид қилинмай, Вильямснинг айрим хатолари танқид қилинган эди. Ана шу системани мамлакатнинг ҳамма зоналарида бир қолипда жорий қилиш практикаси 1954 йили Марказий Комитет Пленумида танқид қилинди. Бироқ бу гал ҳам ўт-далали системани қўлланишдаги юзакичиликни қоралаганимиз билан биз деҳқончиликдаги ўт-далали системани буткул қораламадик. Фактлар шуни кўрсатадики, биз бу системани аллақачон қоралашимиз зарур экан. Ўт-далали системани қўлланувчиларнинг ҳар қайсиси ўзи ишлаётган шароитда ўт-далали система бир қолипда қўлланмайди, деб ҳисоблаб келган эди. Натижада эса ўт-далали система бутун мамлакатда қўлланиб келди. Ўт-далали системани қўлланувчилар бизнинг қарорларимизни бажармаслик йўлларини топа биладилар. Вильямснинг деҳқончилик ўт-далали системаси асоссиз система бўлиб чиқди, бу система қишлоқ хўжалигига ҳеч қандай яхшилик келтиргани йўқ, шунинг учун биз Марказий Комитет Пленумида уни қораламоғимиз, қишлоқ хўжалик фани ходимларини ва практикларни ерлардан интенсивроқ фойдаланиш, қатор оралари ишланадиган ва дуккакли экинларни кўпроқ экиш, шу орқали ем-хашак етиштиришни кўпайтириш бинобарин, гўшт, сут ва бошқа чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш учун янги имкониятларни рўёбга чиқаришга даъват этмоғимиз керак.

Деҳқончиликдаги ўт-далали системадан воз кечиш ҳамда қишлоқ хўжалигини бошқаришнинг интенсивроқ формаларига кўчиш давлатнинг маълум даражада моддий харажатлар қилишини тақозо этади. Биз ўғитлар, қишлоқ хўжалик машиналари, айниқса қатор оралари ишланадиган экинлар етиштириш учун машиналар ишлаб чиқаришни кўпайтирмоғимиз керак. Биз қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш манфаатларини кўзлаб, ана шу тадбирлар учун капитал маблағлар сарфлашимиз лозим.

Шу чоққача гап деҳқончиликдаги ўт-далали системани қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига жорий қилиш оқибатларини тугатиш ҳақида борган эди. Аммо ўт-далали система ишимизнинг қишлоқ хўжалигига кадрлар тайёрлаш сингари жуда муҳим соҳасига ҳам ғоят катта таъсир кўрсатди. Биз чорак асрдан кўпроқ вақт мобайнида қишлоқ хўжалиги мутахассисларини ўт-далали системага амал қилувчи программалар ва дарсликлар асосида тайёрлаб келдик. Аслини олганда ҳамма агрономларимиз Вильямс таълимоти асосида тарбияланганди́р. Кўпгина олимлар ва ўқитувчилар ҳам ўт-далали система мактабини ўтганлар.

Қишлоқ хўжалиги, Олий ва ўрта махсус таълим министрликларига янги программалар ва дарсликлар ишлаб чиқиш, бу ишга мулоҳаза билан ёндошиб социалистик қишлоқ хўжалигини бошқариш соҳасидаги энг яхши тажрибаларни программа ва дарсликларда умумлаштириш вазифасини топширмоқ керак.

Илғор илмий-тадқиқот муассасаларида ва таянч-намуна хўжаликларида қишлоқ хўжалиги мутахассисларини қайта тайёрлаш ҳамда стажировкадан ўтказишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир.

Шу чоққача ўт-далали системанинг тарафдори бўлиб келган олимларга зийраклик билан қарашимиз лозим. Партия ташкилотлари олимларга рўйхушлик билан қарайдилар. Лекин олимларнинг ўзлари биз деҳқончиликдаги ўт-далали системани қувватлаш билан хато қилдик; ана шу системани танқидий кўз билан анализ қилмасдан аслида ўт-далали системанинг манфаатлари ҳақидаги гапларни ёппасига такрорлайбердик ва исботлашга уринабердик, колхоз ва совхозларни ўтзорларни кенгайтиришга ундадик, деб ошкора ва виждонан гапиришлари керак.

Партия олимларни деҳқончиликдаги ўт-далали системага нисбатан тутган позицияларини қайта қараб чиқишга чақирмоқда. Ўзининг кўп йиллик фаолиятини Вильямс таълимотини тарғиб қилишга бағишлаган олимлар учун бу иш осон эмаслигини биз тушунамиз. Лекин ана шу олимлар ўз хатоларини таҳлил қилиб кўрмоқлари ҳамда тўғри йўлга тушиб олмоқлари, ўт-далали системанинг илмий аҳамияти ҳақидаги сохта тасаввурлардан халос бўлмоқлари керак. Ўт-далали системадан воз кечиш кераклигига ҳозир кўп одамлар ишонч ҳосил қилди. Йўл қўйилган хатоларни танқид қилишга олимлар ҳаммадан аввал донишмандлик ва мардлик кўрсатмоқлари ҳамда деҳқончилик системасини қайта қуришда, ҳайдаладиган ҳар гектар ер ва сарфланган меҳнат эвазига кўпроқ маҳсулот берадиган прогрессивроқ системани ишлаб чиқишда илғор позицияларни эгалламоқлари керак.

Олим ўртоқлар, бундан бошқа чора йўқ. Башарти одам сохта позицияларда кўп туриб қолса, у ўз-ўзини мушкул аҳволга солиб қўйишини турмушнинг ўзи айтиб бермоқда. Башарти бу одамга тўғри йўлни кўрсатиб берсалару, у ўз хатоларини таҳлил қилиб кўришни истамаса, эскириб қолган нуқтаи назарини шу ҳақда кечагина гапиргани ва китоблар ёзганини андиша қилиб қайсарлик билан ҳимоя қилаберса, бундай олимни халқ бир пулга олмайди. Шу хилдаги илмий ходимлар ҳақида одамлар у тутган позициясида қатъиятлик қилгани йўқ, балки каллаварамлик қилди, дейдилар. Бунинг қандайдир фарқи бор.

Деҳқончиликнинг ўт-далали системаси тўғрисида қилинган танқиддан жиддий хулосалар чиқариб олиш зарур. Партия Марказий Комитети кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги соҳасидаги илмий тадқиқотларга раҳбарликни яхшилашга қаратилган бир қанча чораларни амалга оширди. Бироқ, шуни айтиб ўтиш кераккй, қишлоқ хўжалик фанига қилинаётган раҳбарлик партия ва ҳукуматнинг қўйган вазифаларига ҳали ҳам жавоб бераётгани йўқ.

Биз олим кадрларни тарбиялашга алоҳида эътибор беришимиз зарур. Ҳозир биз деҳқончиликнинг ўт-далали системасини ва бу системани тарғиб қилувчиларни чуқур ва принципиал танқид қилмоқдамиз. Лекин ўт-далали системани умуман қишлоқ хўжалик фани билан чалкаштириб юбориш ярамайди. Қишлоқ хўжалиги соҳасида ишлаб турган олимларимиз кўп иш қилдилар. Совет қишлоқ хўжалик фанини ва практикасини бойитган атоқли биологлар, селекционерлар, агрономларнинг номлари мамлакатга танилган. Мен шундай олимлардан Т. Д. Лисенко, К. И. Скрябин, В. С. Пустовойт, П. П. Лукьяненко, Ф. Г. Кириченко, Б. П. Соколов ва бошқаларнинг номларини айтиб ўтмоқчиман. Биз ишни шундай ташкил қилишимиз кераккй, бу тажрибали олимларга қишлоқ хўжалик фанининг ҳамма соҳаларида ёш кучлар, ёш талантлар суянчиқ бўлиб турсинлар. Қишлоқ хўжалик мутахассисларидан бўлган, турмушни, практикани яхши биладиган ва зарур назарий билимларга эга бўлган янги кучлар билан Бутуниттифоқ қишлоқ хўжалик фанлари академиясини, илмий-тадқиқот институтларини ва тажриба станцияларини доимий равишда тўлдириб туришни таъминлайдиган қандайдир чоралар кўриш кераккка ўхшайди.

Бизда тоқат қилиб бўлмайдиган шундай аҳвол вужудга келганки, бу аҳвол шароитида баъзи олимлар, шу жумладан Бутуниттифоқ қишлоқ хўжалик фанлари академиясининг айрим академиклари ҳам бир неча йиллар давомида қишлоқ хўжалигига ҳеч бир нарса бермаётирлар, гарчи академик деган юксак номга эга бўлсалар ҳам, фан соҳасида ҳеч қандай конкрет проблемаларни ишлаб чиқмаётирлар. Мисол учун, И. Д. Лаптев, С. Ф. Демидов сингари олимлар қишлоқ хўжалик фанига ҳеч нарса берганлари йўқ. Кези келганда шуни айтиб ўтиш кераккй, булар академияга сайланган эмаслар, балки академик қилиб тасдиқланган эдилар, бу билан академиянинг устави жиддий равишда бузилган эди. Эҳтимолки, Қишлоқ хўжалик фанлари академиясининг умумий йиғилиши назария ва практикани ривожлантириш учун ҳеч бир иш қилмаётганликларини назарда тутиб, уларнинг академик бўлиб қолишлари керакми ёки йўқмилиги ҳақида ўз сўзини айтар.

Баъзан маҳаллий партия, совет ташкилотлари илмий-тадқиқот муассасаларида ишлаш учун одамларни танлашга лозим бўлган даражада партиявий талабчанлик қилмаётирлар. Амалий ишни эплай олмай қолган кишини қаёққа юбориш керак? Гўё илмий муассаса ишни уддаламаган кишиларни тузатиб берадиган бамисоли бир мактабдек, бундай кишиларни илмий ишга юбориш тўғрисида қарор қабул қилинади.

Бундай мисолларни айтиб бераман: Бундан бир неча йил муқаддам Новосибирск областида бўлган вақтимда Барабинск чўлидаги Гандичевский совхозига борган эдим. Бу совхозда ўртоқ Мошкарев директор бўлиб ишлар эди. Биз совхоз далаларидан ўтиб бораётганимизда бошоқлари катта-катта бўлиб яхши ўсган жовдарни пичан учун ўриб қўйганларини кўрдим. Совхоз ишчилари менга хат ёзиб топширишди. Хатда бундай дейилган эди: ўртоқ Хрушчев, эккан жовдаримизнинг дони тўлишиб, яхши ўсаётганида директор уни ўрдириб юборди ва донни нобуд қилди, бунга Сизнинг эътиборингизни жалб қиламиз.

Биз совхоз директори ўртоқ Мошкаревга сиз қайси экинни энг фойдали ва сердаромад экин деб ҳисоблайсиз, деган саволни берганимизда, у бундай жавоб берди:

— могар, — шу ондаёқ илова қилиб яна бундай деди, —могар — ўт ҳисобланади. Давлат эса ўтни мендан олмайди. Агар мен дон экинлари эксам, донни давлатга сотиш керак бўлади.

Қарангки, ўртоқлар, коммунист мана шунақа гапни айтди. Шунинг учун ҳам у жовдарни пичан қатори ўрдириб юборган, чунки дон етиштиришдан қўрққан, бу доннинг бир қисмини давлатга сотишга тўғри келади деб қўрққан. Худди кутилганидек, совхознинг мана шу раҳбари хўжаликни барбод қилди, ўзининг бурдини кетказиб қўйди. Уни ишдан олишди-ю, лекин шу ондаёқ ўша областдаги Дупленский совхозига бош агроном қилиб тайинлашди. Ўртоқ Мошкарев бу ишни ҳам уддалай олмади. Хўш, уни қаёққа юборишди деб ўйларсиз? Уни фан соҳасига юборишди. Ҳозир у Сибирдаги қишлоқ хўжалик илмий-тадқиқот институтининг тажриба хўжалигида ишлаб турибди. Энди у хўжаликка раҳбарликни қандай барбод қилиш кераклиги тўғрисидаги тажрибани колхозларга ва совхозларга ўргатаётган бўлса керак.

Яна бир мисол. Ставрополь ўлкасидаги колхоз раиси ўртоқ Лискин кўпларингизнинг эсингизда бўлса керак. Тўғрисини айтганда, у спекуляция билан шуғулланиб келган киши эди. Колхозчилар уни раислик вазифасидан олиб ташладилар. Хўш, Лискин қаёққа кетди деб ўйларсиз? У ҳам фан соҳасига ўтди. У Владимир областидаги область тажриба станциясининг директори бўлиб ишлади, ҳозир бўлса Қишлоқ хўжалик министрлигининг илмий-тадқиқот институтларидан бирида дала экинларини синаш бўлимига мудир бўлиб турибди.

Илмий-тадқиқот муассасаларини кадрлар билан мустаҳкамлашга жиддий қараш керак. Бу муассасаларнинг ишларини яхшилаш бизнинг умумпартиявий ишимиздир. Биз тажриба станцияларига алоҳида ғамхўрлик қилишимиз лозим. Тажриба станциялари колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришининг эҳтиёжларига ҳаммадан кўра яқинроқ турган муассасалардир.

Тажриба станцияси — олимларнинг ишини, илмий фаолиятга асос бўлган назариянинг тўғрилигини яққол кўрсатиб туради. Фаннинг хулосаларини практика исботлайди ёки рад қилади. Тажриба станциялари ёки тажриба хўжаликлари эса фан қанчалик тўғри позицияда турганлигини ва халқ учун, давлат учун қандай фойда етказаётганлигини яққол кўрсатиб бериши лозим. Тажриба станцияларига ҳамиша халқ орасида энг ҳурматли бўлган, ўзининг бутун ҳаётини фанга, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга бағишлаган олимлар бош бўлиб келганлар. Мен бундай олимларнинг номларини айтиб бермоқчиман.

Василий Яковлевич Юрьев 1909 йилдан 1962 йилга қадар, яъни ярим асрдан кўпроқ вақтдан бери Харьков селекция станциясига бошчилик қилди. Бу ерда у турли экинларнинг 19 та навини яратиб берди. Шу навлардаги экинлар миллион-миллион гектар ерга экилмоқда.

Петр Иванович Лисицин Шатиловский тажриба станциясига йигирма йилдан кўпроқ бошлиқ бўлиб турди, жовдар, гречиха ва бошқа экинларнинг Лисицин етиштириб берган навларини бутун мамлакат билади.

Николай Васильевич Рудницкий Киров областидаги тажриба станциясига 40 йил сурункасига раҳбарлик қилди, у ўз асарлари билан қишлоқ хўжалик фанини бойитди.

Петр Никифорович Константинов Краснокутская ва Кинел тажриба станцияларига 17 йил раҳбарлик қилди, атоқли селекционер ва агроном бўлиб танилди.

Сергей Пантелеймонович Кулжинский Носовский тажриба станциясига 20 йилдан кўпроқ директор бўлиб турди. Бу станция 1920-1925 йиллардаёқ картошкани озуқа экини сифатида қанд лавлаги ва сабзи билан алмаштириш тўғрисида дадил тажрибалар ўтказиб, жуда яхши натижаларга эришган эди.

Иирик агроном Владимир Григорьевич Ротмистров Одесса областидаги тажриба даласига қарийб чорак аср мудир бўлиб турди, агрономияга доир кўпгина қимматли тавсияларни ишлаб чиқди.

Тажриба станцияларига мана шунақа кишилар директор бўлиб ишлаган эдилар, ўртоқлар. Директорларнинг мана шундай кишилардан бўлиши тўғри. Тажриба станцияларига энг талантли селекционерларни, агрономларни, биологларни раҳбар қилиб юбориш одат тусига киритилиши керак, бошқа бирор ишни уддаламаган кишиларни тажриба станцияларига асло раҳбар қилиб юбормаслик керак.

Коммунистик партия қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришнинг катта программасини белгилаб берди. Бизнинг олимларимиз бу программани амалга оширишга муносиб ҳисса қўшишлари лозим. Ҳозирги вақтда қишлоқ хўжалик фанимизнинг эътиборини қандай проблемаларга қаратиш зарур? Биз уруғчилик ва селекция ишини бундан буён ҳам такомиллаштираверишимиз, қишлоқ хўжалик экинларининг турли зоналар хусусиятига мос келадиган янги навларини тезроқ яратиб беришимиз зарур. Касалликларга ва қишлоқ хўжалик экинларининг зараркунандаларига бардош берадиган тағин ҳам серҳосил навлар яратилиши керак. Украина, марказий қора тупроқ ва қора тупроқ бўлмаган областларнинг колхозлари ва совхозлари бизнинг селекционерларимиздан буғдойнинг совуққа бардош берадиган навларини яратиб беришларини кутмоқдалар. Миллион-миллион гектар ерлардаги кузги ғалла экинларини деярли ҳар йили совуқ уриб кетаётганлиги натижасида бизнинг қишлоқ хўжалигимизга жуда катта зарар етмоқда.

Сибирь ва Қозоғистоннинг колхозларига ва совхозларига қурғоқчиликка тағин ҳам кўпроқ бардош берадиган ва серҳосил навлар керак. Жуда катта ерларга дуккакли экинларни кенг миқёсда экиш чоралари кўрилаётган ҳозирги вақтда бизга нўхат, хашаки дуккакли экинларнинг яхши навлари керак.

Маккажўхори экила бошлаган янги районларда бу экиндан думбул ва яхши етилиб пишган сўталар олмоқ учун, илгари айтиб ўтганимиздек, қишлоқ хўжалигига маккажўхорининг тағин ҳам тезпишар навларини топиб бериш керак.

Энг муҳими шуки, селекционерлар қанд лавлаги, пахта, зиғир, конопля, люпин, фасоль (ловия), картошка, цитрус ва бошқа экинларнинг энг яхши навларини яратишга кўпроқ эътибор берсинлар.

Наслчилик ишини янада яхшилаш қишлоқ хўжалик фанининг кечиктириб бўлмайдиган вазифасидир. Чорвачилик соҳасида ишлаётган олимлар камроқ ем-хашак ва меҳнат сарфлаб энг кўп иқтисодий самара ҳосил қилмоқ, гўшт етиштиришни жадаллаштирмоқ учун чорва молларнинг тағин ҳам тез етиладиган ва сермаҳсул зотларини етиштириб беришлари лозим. Академик Т. Д. Лисенконинг сигирлар сутининг мойини кўпайтириш соҳасида олиб бораётган ишларини жиддий равишда қўллаб-қувватлаш керак.

Химия ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш соҳасида ишлаётган олимларимиз қишлоқ хўжалигига ҳали жуда кўп иш қилиб беришлари керак. Қанд лавлагини, картошкани, сабзавотни йиғиб-териб берадиган мукаммал машиналар шу вақтгача бизда йўқ. Дон хўжалигида ғаллани комплекс ўриб-йиғиб олиш масаласи тўла равишда ҳал қилинган эмас. Чорвачиликда меҳнатни кўп талаб қиладиган ишларни механизациялаш айниқса жиддий орқада қолмоқда. Қишлоқ хўжалигини химизациялаш, ўғитлар ва гербецитларнинг самарали турларини яратиб бериш проблемаларини ишлаб чиқиш секин бораётир.

Ҳозирги вақтда фақат фан ва техника негизидагина қишлоқ хўжалигини серҳосил ва серунум қилиш мумкин. Партия бундан буён ҳам қишлоқ хўжалик фанини қўллаб-қувватлаши ва ривожлантираверишн, олимларни қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш вазифасини барча қишлоқ тўжалик ходимлари билан биргаликда муваффақиятли ҳал этишга даъват қилиши лозим.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИГА РАҲБАРЛИК КОМИТЕТИ ВА КОЛХОЗ-СОВХОЗ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БОШҚАРМАЛАРИ

Ўртоқлар! Коммунистик қурилишнинг ҳозирги босқичида партия колхозлар ва совхозлар олдига принципиал янги талаб қўймоқда — колхозлар ва совхозлар халқнинг эҳтиёжларини ҳисобга олиб, давлатнинг қўйган талаблари бўйича қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириб беришлари керак. Шу вақтгача биз колхозлар ва совхозларга бериладиган топшириқларни белгилаган вақтимизда улар деҳқончиликнинг ўт-далали системаси мавжуд бўлган шароитдаги экин майдонларининг структураси доирасида қанча дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулот етиштириб беришлари мумкинлигини асос қилиб олар эдик. Ҳатто шу маҳсулотларни етиштиришнинг белгиланган плани мамлакатнинг шу маҳсулотларга бўлган эҳтиёжини қондирмаётганлиги очиқ кўриниб турган тақдирда ҳам биз мавжуд имкониятларни кўриб туриб, бунга рози бўлишга мажбур эдик.

Энди, ўт-далали системанинг ўрнини қишлоқ хўжалигидаги ишларни олиб боришнинг интенсивроқ методлари олаётган бир вақтда, ишлаб чиқаришни механизациялаш даражаси кўтарилган, маккажўхори, нўхат, дуккакли экинлар, қанд лавлаги ва сабзи сингари экинларни чорва молларга озуқа қилиб бериш жорий қилинган бир вақтда аҳвол ўзгариб бораётир. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни заказлар асосида ташкил этиш учун реал имконият туғилмоқда.

Лекин агар биз қишлоқ хўжалигини бошқаришни ўрганиб олмасак имкониятлар ўз-ўзидан ҳеч бир натижа бермайди. Шуни уқтириб ўтмоқчиманки, мен умумий раҳбарлик тўғрисида гапираётганим йўқ, балки худди қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқариш тўғрисида гапирмоқдаман. Қишлоқ хўжалигига умумий раҳбарлик қилаётган муассасаларимиз тўлиб ётибди, аммо қишлоқ хўжалигини бошқарадиган, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни ва тайёрлашни ташкил қилиш билан шуғулланадиган, колхозлар ва совхозларнинг эҳтиёжларини чуқур биладиган, ҳар бир айрим хўжаликнинг ривожланишини йўлга солиб, ердан энг самарали фойдаланишга эришадиган орган, мана шундай бошқариш органи бизда йўқ. Бундай орган Совет ҳокимияти вужудга келган йиллардан бери аслини олганда бўлган эмас. Қишлоқ хўжалиги кам бошқариладиган хўжалик бўлиб келди ва ҳозир ҳам шундай бўлиб қолмоқда.

Баъзи ўртоқлар, ахир бизда Қишлоқ хўжалик министрлиги бор-ку, деб сўрашлари мумкин. Бу гап тўғри. Қишлоқ хўжалик министрлиги Совет ҳокимияти барпо бўлганидан бери бор ва ишлаб келмоқда. Лекин бу министрлик ҳеч қачон қишлоқ хўжалигини бошқарган эмас. Совет министрлигимизнинг структураси чор Россиясидаги ер ишлари министрлигининг структурасидан жуда кам фарқ қилар эди ва нуқул қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришга ҳақиқатда ҳеч бир аралашмай нуқул циркулярлар ёзиш, инструкциялар юбориш билан шуғулланар эди.

Мен бу фикримни исботламоқ учун Россия Ер ишлари министрлигининг (1894 йилдаги) структурасини эслатиб ўтмоқчиман. Бу структурани айтиб берсам, бизнинг қишлоқ хўжалик министрлигимиз ҳақиқатда ўзининг структурасини ўша замоннинг структурасидан мерос қилиб олганлигига ўзларингиз қаноат ҳосил қиласиз. Подшо замонидаги министрликнинг структураси мана бундай эди. Мен бу маълумотларни «Қишлоқ хўжалик министрлигини таъсис этиш. Марказий дастурлар» деб аталган расмий китобдан олдим.

(Давоми олтинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Боши бешинчи бетда)

— Қишлоқ хўжалик министрлиги, — дейилади ўша китобда, — қуйидагилардан иборат бўлади: 1) министр; министрнинг уч ўртоғи, яъни ўринбосари; бош ер комитети; министр кенгаши, қишлоқ хўжалик кенгаши; ўрмонларни муҳофаза қилиш бош комитети; гидрология комитети; министр маҳкамаси ҳамда унинг ҳузурида юрисконсультлик қисми ва архив; бош бошқармалар: а) ер тузиш бошқармаси; б) ер ишлари бошқармаси; в) давлат ер мулклари бошқармаси; г) маҳаллий бошқармалар.

Бундай бир савол туғилади: хўш бизнинг министрликнинг структураси нимаси билан фарқ қилади? Фақат ходимларнинг сонидан бошқа ҳеч нима билан фарқ қилмайди. Эшитдиларингизки, подшо министрининг учта ўртоғи, яъни ўринбосари бўлган, бизнинг министримизнинг эса бир вақтлар мана шундай ўртоқлари 14 та эди. Подшо министрлигида 450 чиновник ишлар эди, биздаги министрликнинг штати эса 1954 йили бундан анча каттароқ бўлган эди.

Структуранинг қолган қисмидаги фарқ номларнинг бошқа-бошқа бўлишидан иборатдир. Подшо министрлигида гидрологик комитети бўлган бўлса, бизнинг министрликда Главводхоз бор эди; подшо министрлигида ўрмонларни муҳофаза қилиш бош комитети бўлган бўлса, бизнинг министрлигимизда ўрмон хўжалиги бош бошқармаси бор; подшо министрлигида министр ҳузурида кенгаш бўлган бўлса, бизнинг министрликда министрлик коллегияси бор ва ҳоказо.

Министрликнинг функцияларига келганда, буни ҳам бирон кимса Николай Иккинчи тасдиқлаган инструкциядан бирма-бир кўчириб олган бўлса керак.

Шу инструкциядан баъзи жойларини айтиб ўтишга ижозат бергайсиз.

Қишлоқ хўжалик министрлигининг кўрсатиб ўтилган вазифасига мувофиқ, дейилади инструкцияда,— министрлик қуйидагилар билан шуғулланади: 1) қишлоқ аҳолисининг ва бошқа халқларнинг баъзи қисмларини алоҳида қонунлар асосида ерга жойлаштириш; 2) ерга эгалик қилиш шароитини ва ердан фойдаланиш тартибларини яхшиламоқ мақсадида деҳқончилик билан шуғулланувчи аҳолига тааллуқли ер тузиш ишлари; 3) ерга муҳтож бўлган деҳқон аҳолини таъминлашга тайин этилган подшолик ерларини сотиш; 4) муҳожарот ишлари; 5) қишлоқ хўжалигининг ҳамма тармоқларида унинг унумдорлигини тўғри йўлга солиш, яхшилаш ва кўпайтириш чораларини кўриш; 6) қишлоқ хўжалиги соҳасида илмий-тажрибавий тадқиқотларни ривожлантириш ҳамда энг мукаммал ва амалиётда татбиқ қилинадиган техникавий усулларни ишлаб чиқиш; 7) илмий-тажрибавий йўл билан ҳосил қилинган маълумотларни аҳоли орасига кенг ёйиш; 8) қишлоқ хўжалик ишларини олиб боришнинг энг мукаммал ва манфаатли усулларини амалда татбиқ қилишга кўмаклашиш; 9) қишлоқ хўжалигининг пул ва буюм кредитига мутасадди бўлиш ҳамда уни ривожлантирувчи ва тўғри йўлга қўювчи чораларни кўриш; 10) министрликка тааллуқли нарсаларнинг ҳаммасига доир статистика маълумотларини тўплаш ва ишлаб чиқиш.

Сўнгра бу инструкциядан шуни ҳам билиш мумкинки, министрга қуйидаги ҳуқуқ берилган:

1) Бир департаментдан ёки шўъбадан бошқа департамент ёки шўъбага ишларни кўчириш ва штатдаги лавозимларни ўтказиш;

2) кредитларни қишлоқ хўжалик бошқармалари ўртасида тақсимлаш;

3) министрликдаги, шунингдек жойлардаги тегишли даражада бўлган мансабдор амалдорларни алмаштириш;

4) ҳар турли инструкциялар нашр этиб туриш.

Инструкцияларга келганда шуни айтиш керакки, биз бу масалада ҳаддан ошиб кетиб, Қишлоқ хўжалик министрлигининг нималарга қодир эканлигини кўрсатдик.

Бизнинг Совет министрлигимизнинг вазифалари шу функциялардан фарқ қиладими? Аслини олганда фарқ қилмайди, мен бунда ишнинг социал жиҳатини айтаётганим йўқ, албатта. Бизнинг Қишлоқ хўжалик министрлигимиз ҳам худди шундай ишлар билан шуғулланиб келди: пул-буюм ишлари билан шуғулланиб келди, кредитларни тақсимлаб турди, бир бошқармадан иккинчи бошқармага ишларни кўчириш, штатли мансабларни ўтказиш билан шуғулланди ва ниҳоят инструкциялар нашр қилиб турди, умумий тавсиялар ишлаб чиқиш билан шуғулланди.

Мамлакатда Октябрь революцияси қилинди, қишлоқ хўжалигида революция рўй берди, биз майда деҳқон хўжаликлари ўрнига йирик социалистик хўжалик вужудга келтирдик, аммо илгариги вақтларнинг структураси, бошқарув аппарати аслини олганда ўзгармай қолаберди.

Шуни айтиш керакки, Владимир Ильич Ленин давлат аппаратини, шу жумладан қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилувчи аппаратни ҳам қатъиян қайта қуриш зарурлиги тўғрисида огоҳлантириб ўтган эди. Владимир Ильич ўз асарларидан бирида давлат аппаратининг бир қанча звеноларини «чоризм вақтидагидан кўчириб олавергамиз ва салпал совет тусини бериб қўйганмиз», деб тўппа-тўғри ёзган эди.

В. И. Ленин давлат аппаратимизнинг иллатларини танқид қилибгина қолмади, шу билан бирга хўжаликни бошқаришни қай йўсинда қуриш кераклигини ҳам кўрсатиб берди.

«Декретлар орқали пропаганда қилиш даври ўтиб кетди,— деб ёзган эди В. И. Ленин.— Омма фақат амалий ишни, хўжалик ва маданий ишдаги амалий муваффақиятни тушунади ва қадрлайди». Лениннинг яна бир кўрсатмасини эслатиб ўтаман. Владимир Ильич РКП(б)нинг Бутунроссия X конференциясида бундай деган эди: «Бизда резолюциялар шу қадар кўпайиб кетдики, бу резолюцияларни ўқиб чиқиш у ёқда турсин ҳатто ҳеч ким тўпламайди ҳам. Биз резолюциялар билан эмас, балки иш билан шуғулланишимиз лозим. Буржуа тузумида иш билан давлат органлари эмас, балки хўжайинлар шуғулланарди, аммо бизда хўжалик иши бизнинг умумий ишимиздир. Бу иш биз учун энг мароқли сиёсатдир».

Ленин давлат аппаратининг хўжаликка раҳбарлик қилишдаги ролини мана шундай тушунган эди. Раҳбарликнинг асосий вазифаси директивалар эмас, резолюциялар эмас, балки фан ва илғор практика маълумотлари асосида ишлаб чиқаришни бевосита ташкил этишдан иборатдир.

Қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилувчи аппаратни тузиш чоғида Владимир Ильич Лениннинг бу кўрсатмалари, афсуски, амалга оширилмай қолди, бу эса қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ривожлантиришнинг конкрет вазифаларини ҳал этишга жиддий таъсир қилди.

Биз қишлоқ хўжалигини бошқариш аппаратини тубдан қайта қуришимиз зарур, аниқроқ қилиб айтганда эса уни янгидан барпо қилишга тўғри келади.

Сизларга маълумки, кейинги вақтда партия Марказий Комитети ва Совет ҳукумати қишлоқ хўжалик органларини қайта қуриш соҳасида бир мунча иш қилдилар. Қишлоқ хўжалик министрлиги қайта ташкил этилди. Бу министрлик қишлоқ хўжалигини пул ва материал-техника билан таъминлаш, ҳисобга олиш ва ҳисоботлар бериб туриш сингари вазифалардан озод қилинди. Марказий Комитет Қишлоқ хўжалик министрлигининг эътиборини қишлоқ хўжалик фанини ривожлантириш, фан муваффақиятларини ва илғор тажрибаларни ишлаб чиқаришга кенг жорий қилиш масалаларига қаратишни мақсадга мувофиқ деб топди.

«Союзсельхозтехника» Қишлоқ хўжалик министрлиги системасидан ажратиб олинди. Бу тўғри иш бўлди. Биз МТСларни қайта ташкил этганимиздан кейин таъминот системасини ҳам бошқача ташкил этиш, машиналарни тақсимлаш практикасидан колхозлар ва совхозларнинг реал эҳтиёжларини ҳисобга олиш асосида машиналарни сотишга аста-секин ўтиш талаб қилинаётир.

Марказий Комитет маҳсулот тайёрловчи ташкилотлар маҳсулотларни харид қилиш билангина шуғулланиб қолмай, шу билан бирга маҳсулотларни етиштиришни ташкил этишда колхозларга ва совхозларга ёрдам бериб турадиган ҳам бўлсинлар деб маҳсулот тайёрлаш аппаратини қайта ташкил этишни зарур деб топди.

Бироқ, шуни айтиб ўтиш керакки, қишлоқ хўжалик органлари қайта ташкил этилган бўлса ҳам, лекин ҳозирча ишлаб чиқариш соҳасига қўл тегизилмади, колхоз ва совхозларга бевосита раҳбарлик қилиш масаласига қўл тегизилмади. Муҳими эса мана шудир. Агар биз қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилишдаги ўзимизнинг амалий фаолиятимизда колхозга ва совхозга бориб етмасак, ҳар бир хўжаликдаги имкониятлардан тағин ҳам тўлароқ фойдаланишга лозим бўлган таъсирни ўтказиб турмасак, бизнинг ҳамма планларимиз ва қилган ҳисоб-китобларимиз бажарилмай қолаверади.

Машина-трактор станциялари қайта ташкил этилганлиги ва колхозларга техникани сотиш жорий қилинганлиги натижасида бизнинг қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришимизда вужудга келган янги вазиятни партия ва совет органларимизнинг кўплари тушунмади. Бу революцион чора қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришга кенг майдон очиб бермоқ, ер ва техникани бир қўлга— колхозлар қўлига топшириб қўймоқ, ишлаб чиқаришни ташкил этишда колхозларнинг ташаббускорлигига йўл очиб бермоқ ҳамда уларнинг ер ва техникадан яхшироқ фойдаланиш учун бўлган масъулиятини оширишга қарата кўрилган чора эди.

Машина-трактор станциялари қайта ташкил этилганлиги партия ва совет кадрларининг колхоз ишлаб чиқаришини ташкил қилиш учун бўлган масъулиятини камайтиргани йўқ, балки аксинча оширди. Колхоз ишлаб чиқаришининг ташкилотчилари бўлиш вазифасини муайян босқичда МТСлар маълум даражада бажариб келган бўлсалар, янги шароитда, колхозлар анча ўсиб кетган шароитда бошқаришнинг ва колхозлардаги ишлаб чиқаришни ташкил этишни контроль қилиб туришнинг янги, тағин ҳам мукаммал формаси талаб қилинади. Аммо, партия ва совет органлари томонидан колхоз ишлаб чиқаришига қилинаётган раҳбарлик формаси МТСлар қайта ташкил этилмасдан олдин қай шаклда бўлган бўлса, кўп жиҳатдан худди шундай шаклда ўзгармай қолаберди.

Кейинги йилларда совхозларнинг дон ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришдаги роли анча ошганлиги ҳам қишлоқ хўжалигига раҳбарликни жиддий қайта қуришни зарур иш қилиб қўймоқда. Сўнгги йилларда, айниқса қўриқ ерлар ўзлаштирилгандан кейин мамлакатда уч мингдан ортиқ йирик совхоз ташкил этилди. Бу ҳам ўз навбатида совхоз ишлаб чиқаришига ишнинг кўзини билиб, тағин ҳам конкретроқ раҳбарлик қилишни талаб этмоқда.

Раҳбарликнинг мавжуд системаси шароитида биз колхозлар ва совхозларда ишлаб чиқаришнинг ташкил этилишига лозим бўлган таъсирни ўтказмаётирмиз. Биз умумий чақириқлар билан мурожаат қилаётирмиз, кенгашлар чақираётирмиз, кўпинча тузуккина қарорлар қабул қилаётирмиз. Хўш, шундан сўнг-чи?

Бизда ишлаб чиқилган топшириқларнинг бажарилишини таъмин қиладиган орган йўқ, шу сабабли биз олға, ўртоқлар! деб шиор ташлаш билан чекланмоқдамиз. Хўш, кимлар ва қандай қилиб олға борди, ҳамма отрядлар ҳам олға силжидими, лозим бўлган миқдорда маҳсулот етиштирмоқ учун ҳамма нарса тахт қилиб қўйилдими? Буни ҳеч ким билмайди ва бунинг учун ҳеч ким жавобгарликни талаб қилмайди, зотан жавобгарлик талаб қилинадиган кишининг ўзи ҳам йўқ.

Колхозлар ва совхозларнинг ишлаб чиқариш фаолиятига раҳбарлик қилиш масалалари ҳозир биринчи ўринга қўйилмоқда. Агар қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш жиҳати тўғрисида гапириладиган бўлса, шуни пайқаб олиш қийин эмаски, бизнинг колхозларимиз ва совхозларимизда ўзига хос автономия бор, давлат органлари уларнинг ишларига актив равишда аралашмаётирлар ва ишлаб чиқаришнинг боришига доимий таъсир ўтказмаётирлар. Автономия тўғрисида гапирганимда мен давлатнинг марказлаштирилган тартибдаги бошқаришини, давлат интизомини назарда тутаётирман. Колхозларда жуда ўзига хос, айтишим мумкинки, зиддиятли аҳвол вужудга келди.

Ўзларингизга маълумки, қишлоқ хўжалиги артелининг Уставига мувофиқ қишлоқ хўжалик артели том маъноси билан автоном, кооператив ташкилотдир. Уставга мувофиқ колхозлар ўзларининг ишлаб чиқаришларини кооператив аъзоларининг ўзлари ишлаб чиққан низомлар ва қоидалар асосида олиб боришлари керак. Хўш, ҳақиқатда аҳвол қандай? Ҳақиқатда биз кооператив турмушига аралашаверамиз, яқин вақтларгача ҳатто кооператив қанча ва қандай экинлар экиши лозимлигини ҳам белгилаб бериб турдик. Дуруст, ҳозир планлаштиришнинг янги тартиби шароитида давлат органлари колхознинг қанча ва қандай экинлар экиши лозимлигини белгилаб бераётгани йўқ. Лекин биз кооператив қанча ва қандай маҳсулотлар сотиши лозимлигини белгилаб бермоқдамиз. Бу эса—қанча қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қатъий давлат нархлари билан харид қилишимиз масаласи—колхозлар учун жуда муҳим масаладир.

Маҳаллий органлар ҳатто кооператив турмушининг шундай бир жиҳатига ҳам—кооператив правлениеси кимлардан иборат бўлиши керак, кимни раисликка тавсия қилиш керак деган масалани ҳал қилишга ҳам аралашмоқдалар. Кўпинча партия ташкилотлари колхозларга раисларни шаҳарлардан юборадилар, ҳаттоки, шу раислар учун давлат ҳисобидан иш ҳақи белгилайдилар. Агар бу ишга расмий жиҳатдан қараладиган бўлса, масалани бу тарзда қўйиш мумкин: хўш нега биз колхоз раисига иш ҳақини давлат ҳисобидан тўлашимиз керак? Колхоз—кооперативдир, унинг хўжалиги—кооператив мулкидир. Бу нарса бизни қизиқтирмаслиги керак эди. Лекин бизни кооперативларнинг турмуши, фаолияти ва ривожланиши ҳақиқатан қизиқтиради, чунки халқ фаровонлиги кўп жиҳатдан кооперативларнинг муваффақиятли ишлашига боғлиқдир.

Партия бу масалада расмиятчилик позициясида турмайди. Кооперативлар иқтисодий, молиявий жиҳатдан оғир аҳволга тушиб қолган вақтда уларнинг раҳбарлари ёрдам сўраб давлатга мурожаат қиладилар. Улар бундай ёрдамни сўрашнигина эмас, ҳаттоки, талаб қилишни ўзларининг бурчлари деб ҳисоблайдилар. Ҳақиқатан биз имтиёзли шартлар билан бундай ёрдамни бериб турибмиз, бу шартлар шу қадар имтиёзлики, кўпинча давлат берган қарзларни кооперативлар қайтариб бермайди, биз эса бу қарзларни кечиб юборамиз. Кооперация билан давлатнинг муносабатларини аралашмаслик принципига қуриш ярамайди. Агар кооператив билан давлатнинг ўзаро муносабатлари шундай асосга қуриладиган бўлса, у ҳолда кооператив қарзни кимдан олган бўлса: унинг олдида суд орқали жавоб бериши ва қарзни ҳатто ўз мулкини сотиб бўлса ҳам узиши лозим. Бу эса бундай кооперативларнинг синиб, банкротга учрашига олиб келган бўлур эди. Биз бунга йўл қўёолмаймиз, чунки бу—хусусий мулк асосига қурилган капиталистик давлатнинг қонунидир.

Бизнинг баъзи ходимларимиз кооператив хўжалик формасининг моҳиятини ва уларнинг ишлаб чиқариш фаолиятига раҳбарлик қилиш вазифаларини нотўғри тушунадилар. Айрим раҳбарлар, модомики, колхоз кооперация бўлганидан кейин, унинг ишларига аралашиш ярамайди деб ҳисоблайдилар. Бунда қандай мантиқ бор? Бир томондан биз кооператив турмушининг кўп жиҳатларига тўғридан-тўғри ва бевосита аралашамиз, иккинчи томондан эса. — қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни ташкил этиш, яъни колхоз турмушининг ҳал қилувчи фактори тўғрисида гап борганида биз кооператив ишларига аралашмаслик позициясини тарғиб қилишга ўтиб оламиз. Амалда бу нимага олиб келади? Шунга олиб келадики, кўп колхозларнинг раҳбарлари хўжалик ишларини нотўғри олиб борадилар, ишлаб чиқаришни ёмон ташкил қиладилар, ердан қониқарсиз фойдаланадилар. ердан олиниши мумкин бўлганига қараганда камроқ маҳсулот оладилар.

Кооперативларда бўлгани каби кўп совхозларда ҳам ишлаб чиқаришни ташкил этишга масъулиятсизлик билан қаралмоқда. Совхозлар давлат корхоналари эканликларига ва шу сабабли давлат манфаатларига қатъий риоя қилишлари, хўжаликни план асосида олиб боришлари лозимлигига қарамай, ҳақиқатда совхозларда ҳам хўжалик ишлари автоном тарзда олиб борилмоқда. Ўт-далали системага қаттиқ ёпишиб олган совхозлар бор; бу системага ёпишиб олмаган совхозлар ҳам бор. Баъзи совхозларда ернинг 50 проценти, баъзи совхозларда 10 проценти ўтлар билан банд қилиб қўйилган; бир совхоз ҳар юз гектар ерга ҳисоблаганда 75 центнердан гўшт етиштирмоқда, иккинчи бир совхоз гўштни беш баравар кам етиштирмоқда, аммо ернинг ярмини ўтлар билан банд қилиб қўйган совхоз раҳбарини ҳеч ким койимайди, ундан ҳеч ким тартиб ўрнатишни талаб қилмайди.

Кўп фактлардан бирини эслатиб ўтмоқчиман. Москва областининг Можайск районида «Семеновский» совхози бор. Бу хўжаликнинг ҳайдаладиган 5500 гектар еридан 3346 гектари ёки жамики ҳайдаладиган майдоннинг учдан икки қисми ўтлар билан банд қилиб қўйилган. Ўт билан банд бўлаётган ерлар 10—12 йилдан бери бирон марта ҳайдалиб бошқа экин экилган эмас. Ҳақиқатда бу далалар йилдан-йилга бегона ўтлар билан банд бўлиб ётибди. Совхознинг ем-хашаги йўқ, у гўшт ва сутни кам етиштираётир. Аммо Марказий Комитет бу ҳақда ўз сўзини айтмагунча ҳеч ким — на Можайск район партия комитети, на Москва область партия комитети бу ишга аралашмади. Бу хўжаликни бошқариш мутлақо ўз ҳолига ташлаб қўйилганлигини кўрсатади. Бундай аҳволга ортиқ тоқат қилиб бўлмайди, бир ходимнинг бефаҳмлиги ва масъулиятсизлиги умумий манфаатларни зарба остида қолдиришига ортиқ йўл қўйиб бўлмайди.

Қишлоқ хўжалигини бошқариш органларини тузиш керак, бу органлар планлаштириш, ҳисобга олиш ва ҳисобот бериш ишлари билан шуғулланадиган бўлсинлар ҳамда ҳар бир колхоз ва совхоздаги ишлаб чиқаришнинг ташкил этилишига таъсир ўтказадиган бўлсинлар. Шундай қилинмаса қишлоқ хўжалигини бошқариб бўлмайди, қишлоқ хўжалигига бағишланган зона кенгашлари ўтказилган вақтда бунга яна бир марта қаноат ҳосил қилишга тўғри келди.

Мен Белоруссия тўғрисида гапириб ўтган эдим. Бу республика гўшт етиштириш соҳасида уч йилдан бери бир даражада тўхтаб турибди. Лекин на Министрлар Советида, на Марказий Комитетда бирор кимса Белоруссияда қишлоқ хўжалиги ёмон аҳволда эканлиги ҳақидаги масалани кўтармади. Белоруссия мустасно эмас. Бошқа баъзи республикаларда ҳам аҳвол шундай.

Бу нарса бизда қишлоқ хўжалигига декларациялар асосида раҳбарлик қилинаётганлигини, қабул қилинган қарорларнинг ижроси доимий контроль қилиниб ва текшириб турилмаётганлигини, ҳар бир хўжаликдаги ишнинг аҳволига актив таъсир ўтказилмаётганлигини кўрсатиб турибди.

Маҳсулот тайёрлаш органлари фақат қилинган ишларнинг мажмуинигина контроль қиладилар. Масалан, планда 15 миллион пуд дон сотиш керак деб ёзиб қўйилган бўлса-ю, аммо республика 15,5 миллион пуд дон сотса, республика бундан ҳам кўпроқ дон сотиши мумкин эканлигига қарамай, планни жуда яхши бажарди деб ҳисобланади. Агар чуқурроқ текшириб қарасак, баббаравар шароитга эга бўлган айрим колхозлар қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини бошқа колхозларга қараганда 2—3 баравар, ҳаттоки 5 баравар кўп сотаётганликларини кўрамиз.

Биз етти йиллик планни қабул қилдик, ялпи ва товар маҳсулот ишлаб чиқаришнинг контроль рақамларини белгилаб қўйдик. Аммо энди баъзи кўрсаткичлар плани, шунингдек айрим республикаларнинг плани камайтириб белгиланганлиги кўриниб турибди. Лекин баъзи республикалар камайтириб белгиланган топшириқларга асосланиб, ўзларининг ҳақиқатда мавжуд бўлган имкониятларини ва мамлакатнинг эҳтиёжларини ҳисобга олмай, мажбуриятлар қабул қилмоқдалар.

Аслини олганда бизда ҳеч ким ялпи маҳсулот етиштирилиши устидан контроллик қилишни ташкил этмаётир. Раҳбарлар ҳар бир хўжаликнинг планни бажариши учун курашмасдан, балки ўзларини, айтиш мумкинки, районнинг, областнинг ёки республиканинг кўрсаткичларини кўз-кўз қилмоқдалар. Энг яхши деганда илғорлар ва қолоқларни тилга оладилар-у, аммо ўртачиларни ҳеч ким тилга олмайди, бу ўртача хўжаликлар ўзларича бемалол яшайверадилар. Бу аҳволга нималар сабаб бўлаётганлиги билан ҳеч ким конкрет равишда қизиқмайди, ҳеч ким планни йилдан-йилга бажармаётган колхозлар ва совхозларнинг фаолиятига аралашмайди.

Дарҳақиқат, масалан, бундай фактни нима билан изоҳлаш мумкин. 5,5 миллион гектар ҳайдаладиган ери бўлган Белоруссия колхозлари ва совхозлари ўтган йили давлатга 15,7 миллион пуд дон сотдилар. Украинанинг эса Белоруссияга қўшни бўлган Чернигов области фақат 1 миллион 325 минг гектар ҳайдаладиган ерга эга бўлгани ҳолда давлатга 18,9 миллион пуд дон сотди. Маҳсулот тайёрловчилар эса Белоруссияни мақтайдилар. Белоруссия ғалла тайёрлаш планини ошириб бажарди дейишади.

Хуллас, бу соҳадаги раҳбарлик принципи деҳқоннинг отга бўлган муносабатига ўхшайди: деҳқон от аравани тортмаса уни қамчилайди, қамчилаш ҳам кор қилмаса уни аравадан чиқариб олади.

Биз бундай принцип билан раҳбарлик қилишимиз мумкин эмас. Бизда бир отнинг аравани тортавериши, иккинчи отнинг эса аравадан чиқариб олиниши учун объектив сабаблар йўқ. Ҳамма колхозларнинг — яхши ишлаётган колхозларнинг ҳам, ёмон ишлаётган колхозларнинг ҳам — ери бор, ер эса — бойликнинг манбаидир. Колхозлар техника билан, ёнилғи билан деярли баббаравар таъминланмоқдалар, мутахассис кадрлар бор. Фарқ шундаки, раҳбарлик савияси ва маданияти бошқа-бошқа, холос. У ёки бу хўжалик фаолиятининг натижаси ҳам шунга боғлиқ. Шу сабабли ҳар бир гектар ерни ишлашга баббаравар меҳнат сарфлаган ҳолда турли хўжаликлар турлича натижага эришмоқдалар. Аммо бу қишлоқ хўжалигида тупроқнинг сифатига ва иқлим шароитларига қараб ҳамиша бўлиши мумкин бўлган фарқ эмас. Мен ишлаб чиқариш шароити баббаравар бўлган жойлардаги фарқ тўғрисида гапираётирман. Бундай фарқни кўрсатадиган мисолларни истаганча келтириш мумкин.

Бизнинг раҳбарлик органларимизда ишлаб турган одамлар кўп, аммо колхозлар ва совхозларга бевосита раҳбарлик қилиш билан, уларда ишлаб чиқаришни ташкил этиш билан ҳеч ким шуғулланмайди. Бу нарса амалда нималарга олиб келганлигини Белоруссиядаги ўртоқ К. П. Орловский раис бўлиб турган илғор «Рассвет» колхозини мисолга олиб кўрсатиб бермоқчиман.

Бу — энг яхши колхоз, ўртоқлар. Колхоз раиси Кирилл Прокофьевич Орловский ажойиб ўртоқ. Бу киши партиявий ва давлат бурчини чуқур англаш намунасини кўрсатмоқда. У, урушда қатнашган, оғир ярадор бўлган, пенсия олиб юрган. Аммо, бу киши ишламай тинч ҳаёт кечиришдан воз кечди ва кўп йиллардан бери колхозга муваффақият билан раҳбарлик қилмоқда. Ўртоқ Орловский Степан Олейникнинг яқинда босилиб чиққан фельетонида кўрсатилган пенсионерлардек эмас, балки тўғри, коммунистларча ҳаракат қилди. Фельетонда кўрсатилган пенсионерлар тоғни урса талқон қила оладиган бақувват одамлар бўлса ҳам, аммо ҳеч ерда ишлашни истамайдилар. Бу хил одамлар пенсияни қонунга мувофиқ олиб турибмиз ва ишламасликка ҳақимиз бор, деб айтишлари мумкин. Лекин, соғ-саломат ва бақувват одам бундай деб ўйламайди. Ҳар ҳолда, коммунистлар бундай деб фикр қилмайдилар. Партия аъзоси куч-қуввати ва саломатлиги жойида бўла туриб, коммунизм қурилишида қатнашмай қололмайди. Унда коммунистик қурилишдан иборат умумхалқ ишида иштирок этишга табиий эҳтиёж бўлиши керак. Чин коммунистлар худди шундай ҳаракат қиладилар.

Ўз соғлиғи жиҳатидан дам олишга ҳақи бўлган пенсионерларга бу гапларнинг дахли йўқ. Улар бемалол дам олишлари ва ўзлари яратган нарсалардан, уларнинг ишини ўзлари тарбиялаб етиштирган кишилар олға бостираётганлигидан хурсанд бўлишлари лозим.

Бошқа жойларда бўлгани каби Белоруссияда ҳам қанд лавлаги кўпроқ ҳосил беради, аммо картошка камроқ ҳосил беради. Қанд лавлагининг калорияси кўп бўлиб, чорва молларни яхши тўйдиради Бир гектар ердаги қанд лавлагидан картошкага қараганда анча кўп озуқа олинади. Бинобарин қанд лавлаги мол озуқаси бўлиш жиҳатидан кўпроқ фойда берадиган экиндир. Хўш, «Рассвет» колхозида бу экинга қандай қарашди? Ўтган йили ҳар бир гектар ердаги картошкадан 190 центнер, қанд лавлагидан эса 606 центнер ҳосил олинди. Шунга қарамай, 950 гектар ерга картошка, 11 гектар ерга эса қанд лавлаги экилди.

Мен Белоруссиядаги кенгашда сўзлаган нутқимда: колхоз 1961 йилда қанд лавлагини биринчи марта унча катта бўлмаган майдонга экишга қарор қилган экан, бунинг ҳеч қандай айби йўқ, деган эдим. Лекин шуниси қизиқки, колхоз 1962 йилда лавлаги экишни қандай планлаштирган экан? Энг муҳими ана шунда.

Маълум бўлдики, колхоз бу йил яна 950 гектар ерга картошка, 30 гектар ерга эса қанд лавлаги экишни планлаштирган. Ўн бир ва ўттиз!

Мен кенгашда ўртоқ К. П. Орловскийни танқид қилган эдим, у сўзга чиқиб, қанд лавлаги экишни 10-15 баравар кўпайтираман, деди. Хўш, бу кўпайишнинг натижаси амалда нима бўлади? Колхоз қанд лавлагини 100-150 гектар ерга, картошкани эса 950 гектар ерга экади.

Бунинг иқтисодий оқибати нима бўлади? Қанд лавлагининг ҳар бир гектаридан юқорида айтилган ҳосил олинган тақдирда бу ҳосил сўйилган вазнда 24 центнер чўчқа гўштига тенг бўлади, картошканинг бир гектари эса 6 центнер гўштга тенг бўлади. Аммо шунга қарамай, колхоз чорва молларига озуқа тайёрламоқ учун картошкани асосий экин қилиб экмоқда. Колхоз нега бундай қилаётир? Бу онгли ишнинг натижаси эмас, балки ўзибўларчиликдир. Колхоз картошкага одатланиб қолганлиги учун, раиснинг ота-боболари шундай қилиб келганликлари учун ҳадеб картошка экмоқда ва унинг ўзи ота-боболарининг одатига амал қилмоқда. Лекин ҳеч ким бунга аралашаётгани йўқ.

Кўп фактлар колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришининг ташкил этилишига актив аралашиш нақадар зарур бўлиб қолганлигини яққол кўрсатиб турибди. Биз қишлоқ хўжалигидаги ишларни бошқарилмай қолаётганлигига, ўзибўларчиликка хотима беришимиз зарур.

Қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилишни яхшилаш соҳасида биз қандай йўл тутишимиз керак? Қишлоқ хўжалигини бошқарадиган органлар тузишимиз керак, бу органлар колхозлар ва совхозлардаги ишлаб чиқаришнинг ташкил этилишига актив таъсир қиладиган бўлсин. Бу органларни қишлоқ хўжалиги ва тайёрлаш органлари, партия ва совет ташкилотларининг ҳисобига тузиш керак. Бу штатлар янги бошқармаларни ходимлар билан таъминлашга кифоя қилади, ҳаттоки, аппаратни бирмунча қисқартирмоқ учун ортиқча штатлар топилиб қолиши ҳам мумкин.

Марказий Комитет Президиумида биз бошқарув органлари қандай бўлиши керак деган масала устида фикрлашиб олдик. Бу хусусда биз республикаларнинг раҳбар ходимлари билан ҳам маслаҳатлашдик. Марказий Комитет Президиуми Пленум муҳокамасига шундай бир таклиф киритади: областларда хўжаликнинг қайси формаси — колхозлар ёки совхозлар кўплигига қараб колхоз-совхоз ёки совхоз-колхоз ишлаб чиқариш бошқармалари тузилсин. Биз колхоз бошқармасини алоҳида ва совхоз бошқармасини алоҳида қилиб иккита бошқарма тузмаслик керак, деб ҳисоблаймиз.

Ҳар бир республика, ўлка, областда колхозлар ва совхозларнинг сонига қараб ишлаб чиқариш бошқармаларининг структурасини ишлаб чиқиш керак ва бу бошқармаларни жуда катта қилиб юбормаслик керак. Ўртоқларнинг кўпчилиги бу масала муҳокама қилинганида район бошқармалари эмас, балки районлараро, территориал ишлаб чиқариш бошқармалари тузиш керак деган фикрни айтишди. Бундай қилиш тўғри бўлади деб ўйлайман. Агар ҳар бир районда шундай бошқарма тузиладиган бўлса, бу бошқармалар район қишлоқ хўжалик бўлимларига айланиб кетадики, биз бундай бўлимлардан воз кечганмиз. Республикаларда қишлоқ хўжалиги бир хилда эмас, қишлоқ хўжалигининг турли соҳалари бор, шу сабабли республика, областнинг, районлар группасининг конкрет шароитига асосланиб, бу бошқармаларнинг ўз структурасини топиш керак, бу структура ҳар бир территориянинг ишлаб чиқариш хусусиятларига жуда тўлиқ мос келадиган бўлсин.

Колхоз-совхоз бошқармасининг инспектори тўғрисида низом ишлаб чиқиш ва уни инспектор деб аташми, ёки ташкилотчи деб аташ яхшироқ бўладими деган масалани ҳам ўйлаб кўриш керакка ўхшайди. Бундай низом шунинг учун зарурки, колхоз раиси ёки совхоз директори билан инспектор ўртасида низолар, келишмовчиликлар туғилиши мумкин. Ҳал қилувчи фикрни ким айтиши керак? Буни низомда кўрсатиб ўтиш лозим.

Менимча биз ҳал қилувчи фикрни колхоз ва совхоз раҳбарлари айтиши керак деб қатъий қилиб қўйишимиз керак. Агар ҳал қилувчи фикрни инспектор айтадиган бўлса, у ҳолда биз колхоз ва совхоз кадрларининг масъулиятига путур етказган бўламиз, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини издан чиқариб қўямиз. Ишлаб чиқариш, молия, иқтисодий ишларнинг аҳволи ва хўжалик ишларини тўғри бошқариш учун инспектор эмас, балки колхоз правлениеси ва совхоз директори бевосита жавобгардир. Инспектор хўжаликнинг раҳбари эмас. У ишларнинг аҳволини текширади, ўрганади, ўз мулоҳазаларини, тавсияларини айтади ва ишни яхшироқ ташкил қилиш асосида маҳсулот етиштиришнинг кўпайтирилишига ҳаракат қилади.

Лекин агар инспектор колхоз раиси ёки совхоз директори нотўғри позицияда турганлигини кўрса, у ҳолда инспектор бу ҳақда ишлаб чиқариш бошқармасига хабар қилади.

Низомда қуйидагиларни кўрсатиш керак: инспектор ўз тавсияларини беради, бу тавсияларни илғор колхоз ва совхозларда хўжаликнинг тегишли тармоқларини бошқаришга тааллуқли конкрет мисоллар ва намуналар билан асослайди. У, колхоз ёки совхозга илғор методларни тавсия қилади ва бу методларни ишлаб чиқаришга жорий қилишга кўмаклашади.

Бошқарма колхоз ва совхозлар билан шуғулланганлиги сабабли, афтидан, қандайдир даражада демократик асосда қурилиши лозим. Ишлаб чиқариш бошқармаси кенгашининг раиси бошқармага раҳбарлик қилади. Энг тажрибали колхоз раислари, совхоз директорлари ва мутахассислар бошқарма кенгаши составига киради, район партия комитетларининг секретарлари ва район ижроия комитетларининг раислари ҳам кенгаш составига киритилиши мумкин. Учёт ва ҳисобот формаларини ишлаб чиқиш керак, лекин буларни ортиқча кўпайтириб юборишга йўл қўйилмасин. Колхоз ва совхозларда учёт ва ҳисоботнинг кенгроқ формалари тузилиши керак, лекин пухта ўйлаб тузилган бўлсин, токи колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари учёт ва ҳисобот билан ортиқча банд қилиб қўйилмасин. Учёт маълумотлари ишлаб чиқаришнинг аҳволини тўла тасвирлаб бериши керак. Афтидан, район бўйича кўрсаткичлар камроқ бўлса керак, лекин шундай бўлса ҳам, уларни қайд қилиб ўтиш керак. Область бўйича умумийроқ кўрсаткичлар бўлиши лозим. Республика ва областда учёт билан параллел равишда шуғулланмаслик учун Марказий статистика бошқармаси органларининг статистика материалларидан фойдаланилади.

Колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларининг фаолиятидаги асосий нарса кадрларни танлаш ва ишга ўргатишдан, илғор хўжаликларнинг энг яхши тажрибаларини барча колхоз ва совхозларга татбиқ этишдан иборат бўлади. Райондаги янги бошқармалар таянч колхоз ёки совхозга суяниб иш кўрадилар. Таянч-намуна хўжаликлар бошқа колхоз ва совхозларга ёрдам беришнинг яхши формаси бўлиб чиқди. Таянч хўжаликлар ўртасида мусобақа ўтказилиши керак ва улар эришилган даражада тўхтаб қолмасликлари лозим.

Ишлаб чиқариш бошқармаларида муайян миқдордаги колхоз ва совхозлар билан шуғулланувчи инспектор-ташкилотчилар бўлиши керак. Инспекторларнинг иш ҳақини бир-икки йилдан кейин улар хизмат кўрсатаётган колхоз ва совхозлар иқтисодий фаолиятининг натижаларига қараб белгилаш даркор бўлиб қолса керак. Уларга муайян миқдордаги минимумни тўлаш керак, иш ҳақининг қолган қисмини эса, иқтисодий самарага қараб тўлаш лозим, токи улар қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштиришни кўпайтиришдан манфаатдор бўлсинлар.

Бошқарма бирлаштирадиган колхоз ва совхозлар учун ишлаб чиқариш плани белгиланади. Бу планда қанча хўжаликнинг маҳсулот етиштириши лозим эканлиги кўзда тутилади. Бошқармалар планнинг бажарилиши таъминланишини кузатиб туришлари, хўжаликни бошқаришлари, топшириқлар беришлари, резервларни қидириб топишлари, маҳсулот етиштиришни ташкил қилишлари, контролни амалга оширишлари керак.

Афтидан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини контрактация қилишни қатъийроқ жорий қилишимиз даркор бўлиб қолса керак. Биз маҳсулотларнинг бир қисмини, чунончи қанд лавлаги, пахта, зиғир ва бошқа маҳсулотларни ҳозир ҳам контрактация қилиб турибмиз. Контрактация — давлат билан кооператив, яъни колхоз ўртасида тузиладиган шартномадир. Менинг фикримча, совхозлар билан ҳам шартнома тузиш мақсадга мувофиқдир. Совхоз раҳбарлари совхознинг давлатга қандай маҳсулотларни ва қанча миқдорда топшириши, чунончи озуқа дони, крупа, ем, қанд лавлаги, пахта, зиғир, каноп, кунгабоқар, цитрус ўсимликлари, чой, шунингдек гўшт, сут, жун ва чорвачиликнинг бошқа маҳсулотларини давлатга қанча миқдорда топшириши лозим эканлигини билишлари керак. Шундай қилганда, давлат маҳсулот тайёрлашни мустаҳкамроқ асосда ўтказа олур, ўз ихтиёрида ҳар йили қанча миқдорда ва қандай ассортиментда маҳсулотлар бўлишини олдиндан билиб қўйиш имкониятига эга бўлур эди. Бу чора колхоз ва совхозларни, ишлаб чиқариш бошқармаларининг ходимларини, хуллас, маҳсулот етиштирувчиларни қандайдир даражада интизомли қилган бўлади.

Контрактация шартномаларида давлатга сотиладиган маҳсулотларнинг миқдорини гина эмас, балки маҳсулотларнинг турларини ва уларни сотиш муддатларини ҳам кўрсатиш муҳимдир. Шартномаларни тузган вақтда булардан ташқари юз гектар ер ҳисобига қанча миқдорда маҳсулотлар етиштирилишини, хусусан қанча миқдорда дон, сут ва гўшт етиштирилишини, хўжалик ҳар юз гектар ҳисобига қанча чорва молга эга бўлиши лозим эканлигини ва белгиланган даражага қайси йили эришилажагини ҳам кўрсатиб ўтиш лозим.

Бу кўрсаткичлар хўжаликни юргизиш даражасини ва бинобарин, раҳбарларнинг маҳоратини, уларнинг колхоз ва совхозларда ҳам, ишлаб чиқариш бошқармаларида ҳам қай даража муваффақиятли иш олиб бораётганликларини аниқлаб беради. Мусобақани ҳам ана шу асосда авж олдириш лозим.

Контрактация шартномаларида колхоз ва совхозларнинг шу йил ичида ва тахминан келгуси икки-уч йил ичида, балки бундан ҳам кўпроқ вақт ичида маҳсулот сотишлари олдиндан кўзда тутилиши лозим. Буни ўйлаб кўриш керак. Истиқболни эътиборга олмай туриб, маҳсулот етиштириш ва тайёрлаш иложи йўқ. Масалан, харид қилинадиган гўштнинг тегишли ассортиментда бўлишини таъминлаш учун мол туёғи ва ем-хашак қанча миқдорда зарур бўлишини бир неча йил олдин белгилаб қўйиш керак.

Шу билан бирга контрактация шартномалари колхоз ва совхозларнинг конкрет мажбуриятлари деб ҳисобланади. Ишлаб чиқариш бошқармасининг ходимлари бу шартномаларни бажариш соҳасидаги ишлар қай даражада кучайтириб юборилганлигини контроль қилишлари ва бинобарин, ҳарбир колхоз ва совхоздаги ишлаб чиқаришнинг аҳволини ўз жойида ўрганиб чиқишлари лозим.

Шу муносабат билан планлаштириш масалалари ҳақида бир мулоҳазани айтиб ўтмоқчиман. Биз планлаштиришдаги эски тартибдан воз кечдик, экин майдонлари юзасидан юқоридан план тузишдек яроқсиз практикани қораладик ва шундай қилиш билан тўғри иш қилдик. Аммо, баъзи ўртоқлар, ҳозир кўриниб турганидек, планлаштиришдаги янги тартибни жуда енгил-елпи тушунадилар, экин майдонларини юқоридан планлаштиришдан воз кечишни колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришини планлаштиришга ҳар қандай тарзда аралашувдан воз кечиш деб ўйлайдилар.

Бу нотўғридир. Биз айрим экин майдонлари юзасидан колхоз ва совхознинг конкрет планини юқоридан туриб белгиламаслик учун планлаштиришнинг яроқсиз практикасидан воз кечдик, чунки марказда туриб ҳар зонанинг хусусиятларини ҳисобга олишнинг иложи йўқ. Аммо, колхоз ва совхозларда маҳсулот етиштириш ва тайёрлашни планлаштириш ўзгармас қоида ва қонун бўлиб қолмоғи лозим. Шу сабабли, табиийки, план тузилиб, топшириқ берилар экан, ишлаб чиқариш бошқармалари колхоз ва совхозларнинг мажбуриятлар бажарилишини қандай таъминлаётганликларини конкрет равишда билиш учун текшириб, контроль қилиб туришлари, камчиликларни очиб ташлашлари ва тезликда бартараф қилишлари керак.

Ишлаб чиқариш бошқармаларининг иши маҳсулот тайёрлаш билан, озиқ-овқат ва техника мақсадлари учун керакли барча қишлоқ хўжалик маҳсулотларини мамлакатга етказиб беришни таъминлаш билан тўғридан-тўғри ва бевосита боғланган бўлади. Аммо, бизнинг шароитимизда бу нарса ишлаб чиқариш билан боғланмаган ҳолда анчайин бозор учун тайёрлаш характерида бўлмайди. Бизнинг социалистик хўжалигимизда маҳсулот тайёрлаш, аввало, ишлаб чиқаришни ташкил қилиш демакдир. Шу сабабли, бунда фаолиятнинг икки томони бирга қўшиб олиб борилади.

(Давоми еттинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЧЕВ ДОКЛАДИ

(Боши олтинчи бетда)

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари тайёрлаш планларини бажариш ишлаб чиқариш бошқармаларининг ишида жуда муҳим ўрин тутади. Аммо, маҳсулот тайёрлашнинг зарур даражасига эришмоқ учун ташкилий ишларни кучайтириш ва юқори ҳосил олинишини, чорвачилик маҳсулдорлигини юксак даражага кўтаришни таъминлаш керак.

Керакли миқдорда маҳсулот етиштирилишини таъминлайдиган шарт-шароит куз ва кўкламда яратилиши лозим. Уруғчилик, планлаштириш масаласи, энг қимматли экинлар етиштиришдаги тажрибаларни эгаллаш масаласи ана шундай шарт-шароитлардандир. Эски позицияларга қайтиш ярамайди. Қишлоқ хўжалигини бошқариш органлари қўлдан бой берилган имкониятларни рўйхатга олиб турувчи ташкилотлар эмас. Улар ҳар нарсани олдиндан кўришлари керак, олдиндан кўриш эса, тўғри планлаштириш ва планнинг бажарилишини ташкил этиш демакдир.

Ишлаб чиқариш бошқармалари учёт ва контролни ўз қўлига олишлари, ташкилий ва ишлаб чиқариш соҳасидаги ишлар сусайиб кетган жойларга зўр эътибор беришлари, қолоқ участкаларни мустаҳкамлашлари лозим. Бундай хўжаликларни директивалар, хат ва буйруқлар ёзиш йўли билан эмас, балки ишлаб чиқариш масалаларини ҳар бир жойнинг ўзида ҳал этмоқ учун инспекторларни колхоз ва совхозларга, бевосита бригадаларга ва совхоз бўлимларига юбориш йўли билан мустаҳкамлаш керак.

Район доирасидаги ишлаб чиқариш планларини албатта таянч колхоз ва совхозлар намунаси, шу райондаги ёки, ҳатто, бошқа райондаги энг яхши хўжаликлар намунаси асосида тузиб чиқиш зарур, чунки барча районлардаги таянч хўжаликларининг ҳаммасини ҳам илғор хўжаликлар деб бўлмайди. Шу сабабли, областдаги энг яхши хўжаликнинг тажрибасини асос қилиб олиш керак. Аммо, бунда иқлим ва тупроқ шароити мазкур тажрибани жорий қилиш тавсия этиладиган бошқа хўжаликлар билан тахминан бир хил даражада бўлишини эътиборга олиш лозим. Таянч хўжалик ўз тажрибалари асосида конкрет шароитларда мумкин қадар кўпроқ маҳсулот олишга қандай эришмоқ кераклигини кўрсатиб бериши керак.

Бошқарма аппаратини амалий равишда қандай ташкил этиш керак, унинг учун кадрларни қаердан олиш керак? Областларда территориал бошқармаларни ташкил этиш учун район партия комитетлари, район ижроия комитетлари, совхоз трестлари, область қишлоқ хўжалик бошқармаларидаги кадрлардан фойдаланиш лозим. Совхозлар министрликларида ҳам тажрибали ходимлар кўп. Биз маҳсулот тайёрлаш системасида ҳам катта ва малакали аппаратни вужудга келтирганмиз, маҳсулот тайёрлаш учун эса, бунчалик катта аппарат талаб қилинмайди.

Биз шундай масала юзасидан ҳам фикр олишувимиз керак: маҳсулот тайёрлаш комитетини сақлаб қолиш керакми, ёки унинг вазифаларини ишлаб чиқариш бошқармаларига топшириш керакми. Маҳсулот тайёрлаш комитети ва территориал ишлаб чиқариш бошқармаларининг функциялари бир хилдай бўлиб кўринади. Маҳсулот етиштириш ва тайёрлашни ташкил қилиш бир ишнинг икки томонига ўхшаб кетади. Аммо, маҳсулот тайёрлашнинг ҳам икки томони бор: биринчидан, колхоз ва совхозларда ана шу маҳсулотларни сотиб олиш, уларни қабул қилиш ва давлат омборларига қўйиш керак; ва, иккинчидан, маҳсулот тайёрлаш комитети қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тўғри сақлаш ва сарфлашни таъминлаши лозим. Шундай бўлса-да, маҳсулот етиштиришни ҳам, маҳсулот тайёрлашни ҳам бир бошқармага бирлаштириш эҳтимол маъқул бўлур, шу тўғрида ўйлаб кўриш керак.

Шундай масала устида ҳам ўйлаб кўриш зарур: эҳтимол ишлаб чиқариш бошқармасида Марказий Комитет ёки область комитетининг бошқа ишдан озод бўлган партия ташкилотчиси ва икки-уч инструктор ишлаши мақсадга мувофиқ бўлур. Улар оммани қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш планларини бажаришга сафарбар қилишда колхоз ва совхоз партия ташкилотларига ёрдам берган бўлур эдилар. Партия ташкилотчиси ва инструкторлар район партия комитетлари билан маҳкам алоқа боғлаб иш олиб борадилар. Мен сизларнинг эътиборингизни машина-трактор станциялари мавжуд даврдаги тажрибага жалб этаман. МТС да директор ва айни вақтда Марказий Комитетнинг вакили — сиёсий бўлим бошлиғи бор эди, инструкторлар бор эди. Ўша йилларда район партия комитетлари ҳам бўлганлигини биласиз. МТС ва МТСнинг сиёсий бўлими колхоз ишлаб чиқаришини ташкил қилишда энг асосий ролни ўйнаган эдилар. Бу тажриба ўша давр учун яхши эди, деб ўйлайман. Ҳозир, янги шароитда, ишлаб чиқариш бошқармаларини ташкил этиш вақтида бу тажрибани ҳисобга олиш керак. Бу ҳақда ўйлашиб кўрамиз, Пленум ҳам шунинг учун чақирилди.

Колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларини афтидан область, ўлка, республика қишлоқ хўжалик комитетларига бўйсундириш мақбул бўлиб қолур.

Мен шу дамгача территориал ишлаб чиқариш бошқармалари тўғрисида гапирдим. Аммо, биз қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига раҳбарлик қиладиган область, ўлка, республика ва иттифоқ органларининг структураси тўғрисида ҳам ўйлаб кўришимиз лозим.

Биз Иттифоқда, республикаларда, ўлка ва областларда қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилувчи комитетларни тузишимиз керак. Республикада қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилувчи комитет қуйидаги составда бўлиши мумкин: раис — республика Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари, Министрлар Совети раисининг биринчи ўринбосари (бевосита қишлоқ хўжалиги билан шуғулланмоғи учун уни бошқа ишлардан бўшатиб қўйиш мақсадга мувофиқдир), «Сельхозтехника» бирлашмасининг раиси, қишлоқ хўжалиги ва тайёрлаш министрлари, Марказий Комитетнинг қишлоқ хўжалик бўлими мудири.

Комитет раисининг биринчи ўринбосари ким бўлиши керак, деган масалани ҳам тўғри ҳал этиш муҳимдир. Республика Министрлар Совети раисининг биринчи ўринбосари комитет раисининг биринчи ўринбосари бўлган тақдирда, маҳсулот етиштириш ва тайёрлашга раҳбарлик иши унинг зиммасига юкланса керак. Бу ягона орган бўлмоғи керак.

Бу масалани дастлабки ўрганиш вақтида баъзи ўртоқлар Марказий Комитетнинг қишлоқ хўжалиги бўйича секретари республика қишлоқ хўжалик комитетининг раиси бўлиши мақсадга мувофиқдир, дедилар. Менинг фикримча, бундай таклифни қабул қилмаган маъқул. Республика Компартияси Марказий Комитетида қишлоқ хўжалиги бўйича секретарь бор, аммо, у ҳозирги вақтда қишлоқ хўжалигидаги ишларнинг аҳволига талаб қилинганича таъсир кўрсатмаётир. Республикада Марказий Комитетнинг қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи секретари бўлган шароитда, қишлоқ хўжалигига раҳбарликда камчилик ва нуқсонлар рўй бермоқда. Аммо, бу секретарнинг бир ўзи ожизлик қилади, қишлоқ хўжалиги билан бутун партия ташкилоти шуғулланмоғи керак.

Шу сабабли, республика қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилиш комитетига раҳбарлик юзасидан жавобгарликни Марказий Комитетнинг биринчи секретари зиммасига юклайдиган бўлсак, у ҳолда, бу комитет ўз олдига қўйилган вазифаларни анча яхшироқ уддалайди. Бундай қилганда, республикада ва областда қишлоқ хўжалигининг бирор соҳасида ўпирилиш рўй берган тақдирда қишлоқ хўжалиги масалалари билан шуғулланувчи секретарь кўрмай қолган, Марказий Комитет ёки область партия комитети эса етарли эътибор бермаган, деб важ кўрсатолмайдилар.

Республикадаги қишлоқ хўжалиги комитети ўз мажлисларини ўтказиб турса керак, аммо, бундай мажлислар бир ойда тахминан бир марта ўтказилиши лозим. Мажлисбозликка йўл қўймаслик муҳимдир, чунки асосий иш ишлаб чиқариш бошқармаларида олиб борилиши лозим. Лекин систематик равишда текшириб туриш, қаттиқ контроль қилиб туриш керак.

Республика органи тўғрисида айтилиши лозим бўлган гаплар шулардан иборат.

Ўлка ва областларда республика комитетлари каби комитетларни тузиш мақсадга мувофиқдир. Менинг фикримча, бу комитетларга ҳам ўлка, область партия комитетининг биринчи секретари бошчилик қилиши керак. Бу комитетга ўлка, область партия комитетининг биринчи секретари раҳбарлик қилганида, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг аҳволи учун ўлка ёки область партия ташкилотининг жавобгарлиги ошади.

Иттифоқ миқёсида ҳам қишлоқ хўжалигига раҳбарлик қилувчи комитет бўлиши керак. Бу комитетга, афтидан Министрлар Совети Раисининг ўринбосари раҳбарлик қилиши керак бўлур. Маҳсулот тайёрлаш министри, қишлоқ хўжалиги министри, «Союзсельхозтехника» бирлашмасининг раиси, Марказий Комитет қишлоқ хўжалик бўлимининг мудири, Госплан қишлоқ хўжалик бўлимининг раҳбари бу комитет составига киради. Иттифоқ комитетини маҳсулот етиштириш-тайёрлаш комитети деб атаб бўлмайди, чунки у, маҳсулот етиштириш билан бевосита шуғулланмайди. Агар бу комитет зиммасига ишлаб чиқариш функцияларини юклайдиган бўлсак, у ҳозирнинг ўзидаёқ илгариги қишлоқ хўжалиги министрлигига айланиб кетади. Бу ҳолда планлаштириш, таъминот ва бошқа кўп функцияларни ҳам унга топшириш даркор бўлади. Аммо, бу ўтиб кетилган босқич-ку. Иттифоқ комитетининг асосий вазифаси — партия ва ҳукуматнинг қишлоқ хўжалиги масалалари юзасидан чиқарган қарорлари қандай бажарилаётганлигини кун сайин текшириб туришни ташкил қилишдан иборат.

Иттифоқ комитети, масалан, саноат заказларини белгилаш, қишлоқ хўжалик машиналари, тракторлар ишлаб чиқариш планларини, қишлоқ хўжалигининг буларга бўлган эҳтиёжларини кўриб чиқиш каби муҳим масалаларни қараб чиқа олиши ва ҳал эта олиши учун бу комитетга тегишли ҳуқуқлар берилиши керак. Комитет талаб-эҳтиёжларнигина эмас, балки саноат бу талаб-эҳтиёжларни қандай қондираётганлигини, колхоз ва совхозлар запас қисмлар, ёнилғи, минерал ўғитлар, гербицидлар ва заҳарли моддалар билан қандай таъминланаётганлигини ҳам билиб туриши лозим. Хуллас, комитет ишлаб чиқаришни ташкил этиш жиҳатидан ҳам, колхоз ва совхозлар учун мўлжалланган материал-техника воситаларини тўғри тақсимлаш жиҳатидан ҳам қишлоқ хўжалигининг барча эҳтиёжларини билиши лозим.

Комитет бу масалаларнинг ҳаммасига кун сайин эътибор бериши, ана шу масалаларнинг тўғри ҳал этилишини таъминлаши, Министрлар Совети ва Марказий Комитетнинг қараб чиқиши ҳамда тасдиқлаши учун баъзи масалаларни тайёрлаши керак.

КПСС Марказий Комитетининг қишлоқ хўжалик бўлимини ҳам эҳтимол қайтадан ташкил этишга, тажрибали кишиларни танлаб олишга, тузиладиган бошқариш органларининг ишини партиявий контроль қилиш функцияларини ана шу кишилар зиммасига юклашга тўғри келур. Республика Компартиялари Марказий Комитетларининг қишлоқ хўжалик бўлимларини ҳам қайтадан ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўлса керак. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришидаги ташкилий ишлар устидан кундалик партиявий контроль ўрнатишдан иборат асосий вазифани уларнинг зиммасига юклаш керак.

Ишни шундай уюштириш керакки, биз қишлоқ хўжалигига раҳбарлик юзасидан халқ олдида партия обрўси билан жавоб берайлик. Партия ташкилотларининг қишлоқ хўжалигидаги аҳвол учун халқ олдидаги жавобгарлигини шундай ва фақат шундай маънода тушунмоқ керак.

Ишлаб чиқариш бошқармалари, партия ва совет ташкилотлари, колхоз ва совхозларнинг ишига баҳо бериш учун қандайдир бир мезон тайёрлашимиз зарур. Менинг фикримча, уларнинг ишига меҳнат унумдорлиги даражасига, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришга қараб баҳо бериш керак. Мен бунда ҳосилдорлик ва чорвачилик маҳсулдорлигини ўстиришни, маҳсулотлар етиштиришни кўпайтиришни ва юз гектар ҳисобига мол туёғи, хусусан сигирлар салмоғини оширишни, контрактация шартномасида кўрсатилган мажбуриятларнинг бажарилишини кўзда тутмоқдаман.

Маҳсулот етиштиришда меҳнат сарфини камайтириш ишга баҳо беришнинг зарур шарти бўлмоғи керак. Бир центнер маҳсулот етиштиришга меҳнат сарфи нормаларини турли зоналар учун ишлаб чиқиш ва илғор хўжаликларда эришилган даражани бунинг учун асос қилиб олиш фойдали бўлур эди.

Ҳозирги вақтда, юқорида айтиб ўтилганидек, область, ўлка, республиканинг муваффақиятларига баҳо бериш пайтида планни бажаришнинг умумий якунларинигина эътиборга олмоқдамиз. Ишга бундай қарашга тоқат қилиб бўлмайди. Умумий кўрсаткичлар замирида нима яшириниб ётади? Бир колхоз юз гектар ер ҳисобига, масалан, 50 центнер гўшт сотса, иккинчи бир колхоз шунинг ярми ёки, ҳатто, тўртдан бир қисми миқдорида гўшт сотади. Аммо, план умуман область ёки район бўйича бажарилганлиги туфайли, у ёки бу колхознинг маҳсулотларни қўшни колхозга нисбатан жуда кам берганлигига сабаб нима эканлиги тўғрисида ҳеч ким ўйлаб кўрмайди ва бу сабабларни суриштириб билмайди. Ана шу сабабларни қидириб топишга, имкониятлардан тўлароқ фойдаланиш чораларини кўришга ҳеч ким ҳаракат қилмайди.

Ҳолбуки бунинг асосий сабаби раҳбарлик даражасидадир, деб олдиндан айтиш мумкин. Шу сабабли, республика, ўлка, область, ишлаб чиқариш бошқармасининг раҳбарлик қилиш соҳасидаги фаолияти планнинг бажарилиши тўғрисидаги умумий кўрсаткичлар билангина белгиланмаслиги керак. Муайян бир зонадаги барча совхозлар, барча колхозлар баббаробар олға боришлари ва халқнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини таъминлаш юзасидан ўз олдиларига қўйилган вазифаларни бажаришлари зарур.

Бу вазифани ҳал этмоқ учун партия ташкилотлари яхши кадрларни, ишлаб чиқаришнинг энг қобилиятли ташкилотчиларини танлаб олиб, колхоз ва совхозларга юборишлари лозим. Асосий эътибор ишлаб чиқаришга қаратилиши керак. Энг яхши кишиларни контроль органларига эмас, балки ишлаб чиқаришга юбориш керак.

Қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ бўлмаган муассасаларда ишлаётган агрономлар, зоотехниклар, инженер-механизаторларга Марказий Комитет номидан мурожаат қилиб, уларни ишлаш учун колхоз ва совхозларга боришга даъват этиш мақбулдир, эҳтимол, ҳатто қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ бўлган муассасаларда ишлаётган бўлсалар ҳам, канцелярия ишлари билан банд бўлган инженерлар, агрономларни колхоз ва совхозларга, ишлаб чиқариш доирасига, моддий бойликлар яратилаётган жойларга бориб ишлашга даъват этиш керак бўлади. Бу жойларда улар партия ва халқ олдида турган вазифаларни ҳал этишда катта ёрдам берадилар. Ана шу мутахассислар ўртасида партия аъзолари, комсомоллар кўп. Партия Марказий Комитети улар ўз бурчларини ва партия томонидан қишлоқ хўжалиги соҳасида қўйилган вазифаларни тушунадилар, коммунистик қурилиш программасини бажариш учун халқ олдидаги ўз жавобгарликларини пайқайдилар, деб умид қилади. Қишлоқ хўжалигига ва, аввало, ишлаб чиқариш соҳаларига — совхоз, колхозларга бориб ишлаш ҳар бир коммунист учун юксак шарафдир.

Баъзи колхозларда малакали кадрлар етишмаётир. Қишлоқ хўжалигини янада юксалтиришда шахсан иштироклари зарурлигини тушунган илғор онгли кишилар ҳисобига колхоз ва совхозларни мустаҳкамлаш учун шаҳар ва қишлоқ ёшларига мурожаат қилиб, йигит ва қизларни қишлоқларга боришга даъват этишимиз керак бўлиб қолур. Улар дастлабки пайтларда иш жойини ўзгартириш орқасида рўй берадиган қийинчиликларга дуч келишлари мумкин, аммо, ёшлар онгли суратда шу ишга киришишлари ва бу қийинчиликлар муваққат қийинчиликлар эканлигини тушунишлари керак. Биз колхоз ва совхозларни кадрлар билан мустаҳкамлаб, ҳар бир хўжаликдаги ишлаб чиқаришни тегишли даражага кўтарамиз.

Ўртоқлар, ишчилар синфи ҳокимиятни қўлга киритган пайтдан бошлаб, Октябрь революцияси ғалаба қилган дастлабки кунлардан бошлаб, Советлар республикасини ҳимоя қилиш керак бўлган энг оғир пайтларда партия халққа ва аввало, коммунистларга, комсомолларга, ёшларга неча марталаб мурожаат қилди. Партия ғалаба қозониш учун қийинчиликларни енгишга даъват этди. Кишилар партиянинг чақириғига амал қилдилар ва мамлакатимиз ғалаба қозонаверди. Партиянинг чақириғи билан кишилар отланиб, жанг қилдилар, кўп кишилар фронтларда ҳалок бўлди. Аммо улар халқ хотирасида абадий яшайдилар, чунки улар ўз жонларини аямай курашиб, социализм қуриш имкониятини қўлга киритдилар.

Ҳозирги кундаги қийинчиликларни Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида енгишга тўғри келган қийинчиликлар билан тенглаштириб бўладими, ахир. Ўша вақтларда комсомоллар тўла составда олдинги позицияларга бордилар, ўз комсомол ячейкаларининг эшикларига: «Ҳамма фронтга кетди» деб ёзиб қолдирдилар. Колхоз ва совхозларга бориб ишлашдан қўрқадиган ҳозирги баъзи комсомоллардан ўша вақтдаги кишилар кулган бўлур эдилар. Ваҳоланки, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг олдинги участкаларида меҳнат қилиш жуда фахрли ва халқ учун керакли ишдир. Мамлакатда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини мўл-кўл қилиш буюк қаҳрамонликдир.

Аминманки, ўртоқлар, агар биз, коммунист — раҳбарлар кишиларга мурожаат қилиб, уларни қишлоқ хўжалигига бориб ишлашга даъват этсак, улар бизнинг мақсадимизни тушунадилар. Партиянинг чақириғига зарур бўлганидан ҳам кўпроқ кишилар қўшилади. Партиянинг чақириғини миллион-миллион кишилар ҳамиша чин кўнгилдан маъқуллаб келмоқдалар.

Эндиликда замонлар бошқача эканлигини биз тушунамиз, албатта. Лекин коммунистлар коммунистик қуролни ҳамиша шай тутишлари лозим — энг муҳими ана шу. Агар коммунистик қурол занглаб ва моғорлаб қолса, у ҳолда партия билети бу билет эгасининг партия билетини кўтариб юрувчи шунчаки бир киши эмас, балки чин коммунист бўлганлигидан далолат бермайди. Чин коммунист билан фақат коммунистик билетни кўтариб юрган киши ўртасида фарқ бор.

Қийинчиликларни енгиш — жиддий синовдир, кишининг фазилатлари қийинчиликларни енгишда синовдан ўтади. Биз сўнгги нафасимизгача ҳақиқий коммунист бўлиб қолишимиз лозим. Коммунист бўлиш — коммунизм қурилиши жабҳасида ўзимиз аниқлаётган камчиликларга нисбатан муросасиз бўлиш демакдир, жангга, курашга, қийинчиликларни енгишга отланиш, коммунизм қурилишининг энг асосий вазифалари ҳал этилаётган жойга бориш демакдир. Коммунистнинг бурчи ана шундан иборат!

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқариш масалаларини қараб чиққан пайтда «Союзсельхозтехника» органларининг, шунингдек Қишлоқ хўжалик министрлигининг ишини яхшилашга алоҳида эътибор бериш ва уларнинг ўз зиммаларига юкланган вазифаларни бажариш учун жавобгарлигини ошириш керак.

«Союзсельхозтехника» бирлашмаси колхоз ва совхозларда тракторлар ва бошқа қишлоқ хўжалик машиналаридан тўғри фойдаланишга, ғоят унумли ишлайдиган мукаммал техникани ишлаб чиқаришга жорий қилишга кўпроқ эътибор бериши лозим. Бу бирлашманинг ходимлари техникадан энг яхши фойдаланиш соҳасидаги тажрибани умумлаштиришлари, колхоз ва совхоз механизаторлари томонидан киритиладиган рационализаторлик таклифлари ва конструктив янгиликларнинг кенг миқёсда татбиқ этилишини қаттиқ кузатиб туришлари лозим. Ўз афзалликларини практикада кўрсатаётган яхши усулларни қунт билан жорий қилиш керак, шу билан бирга, бу усуллар қандай хўжаликларда ва қандай экинларни етиштиришда энг яхши натижалар берадиган бўлса, ана шу жойларда уларни кенг қўлланиш керак.

«Союзсельхозтехника» органлари машина ва механизмларни тўғри асрашни талаб қилишлари ва зарурат туғилганида, техникани яхши асраш ва ундан фойдаланиш масаласини тегишли колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармалари олдига, шунингдек совет ва партия ташкилотлари олдига қўйишлари керак. Техниканинг аҳволи ва ундан фойдаланиш учун, албатта, колхоз ва совхозлар жавобгардирлар, аммо, бирлашма техникадан фойдаланишни яхши уюштиришни талаб қилади, буни кузатиб контроль қилиб туради ва бу ишда ёрдам кўрсатади.

«Союзсельхозтехника» машиналарнинг ўз вақтида сифатли ремонт қилинишини кузатиб туриши керак. «Союзсельхозтехника»нинг ходимлари конструкторлик бюролари ва қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводлари билан маҳкам алоқа боғлашлари ва техникани зарурат бўлишига қараб янгилашга ҳамда унинг деҳқончилик соҳасида ҳам, чорвачилик соҳасида ҳам қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини энг прогрессив бошқаришнинг замонавий талабларига жавоб беришига эришмоқлари керак.

Колхоз-совхоз бошқармалари ишлаб чиқариш билан бевосита шуғулланадиган шароитда Қишлоқ хўжалик министрлиги олдига янги, жуда муҳим вазифалар қўйилади. Бу министрлик илмий тадқиқот институтлари ва тажриба станцияларига раҳбарлик қилиши, фан ва илғор тажриба ютуқларини ишлаб чиқаришга кенг жорий қилишни таъминлаши лозим. Фан яратаётган ва практикада тасдиқланаётган янгиликларнинг ҳаммаси қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига кенг татбиқ этилиши керак. Фанни ривожлантириш ва фан ютуқларини практикага жорий қилиш учун Қишлоқ хўжалик министрлиги жавобгардир. Бу министрлик ана шу ишни ўз институтлари, тажриба станциялари ва таянч-намуна хўжаликлари орқали олиб боради.

Министрлик раҳбарлари ва олимлар улуғ рус олими Д. И. Менделеевнинг ажойиб фикрларини эсда тутишлари керак: «Ўсимлик ва жонивор организмларини ва тупроқни илмий ўрганиш учун тажриба станцияларини, сўнгра эса, намуна фермаларни тузиш жуда зарур деб ҳисоблайман. Маҳаллий деҳқонлар буларда тақлид қилиш учун намуна топа олсинлар ва етиштириладиган ўсимликлар ҳамда жониворларнинг яхшиланган наслларини улардан ола билсинлар».

Қишлоқ хўжалиги министрлиги ўз ихтиёридаги илмий тадқиқот муассасалари орқали барча экинлар бўйича селекция ишлари олиб боришни таъминлаши, уруғчилик ишини яхши уюштириши ва барча совхоз ҳамда колхозларнинг яхши сифатли сортли уруғлар билан таъминланишига эришуви керак. Наслчилик ишини яхшилаш, моллар, паррандаларнинг энг яхши наслларини яратиш соҳасидаги илмий ишларни ташкил қилиш, турли наслдаги молларни чатиштиришни кенг қўлланиш алоҳида эътиборни талаб этади. Илмий муассасалар молларни семиртириб боқиш, аралаш ем рацион-рецептларини яхшилаш проблемаларини ва уларни заводларда, шунингдек колхоз ва совхозларда тайёрлаш методларини ишлаб чиқишлари керак.

Қишлоқ хўжалигини кимёлаштириш проблемаси, ўғитлар, гербицидлар, экиннинг ўсишини жадаллаштирадиган дориларнинг янги турларини тайёрлаш, шунингдек минерал ва органик ўғитлардан тўғри фойдаланиш йўлларини ишлаб чиқиш — министрлик ва унга қарашли илмий муассасаларнинг муҳим бурчидир.

Партиянинг XXII съездида ирригация қурилиши соҳасида катта программани амалга ошира бошлаш зарур эканлиги таъкидланди. Қишлоқ хўжалиги министрлиги, Қишлоқ хўжалик фанлари академияси суғориладиган деҳқончиликни ривожлантиришга тааллуқли илмий проблемаларни ишлаб чиқишга актив киришмоқлари керак.

Ҳозирги вақтда Қишлоқ хўжалиги министрлигининг қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг барча тармоқлари бўйича мутахассис кадрлар тайёрлашни тўғри уюштириши жуда муҳимдир.

Қишлоқ хўжалик фанлари академияси қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига доир йирик назарий ва амалий масалаларни ишлаб чиқиш билан шуғулланмоғи керак, колхоз ва совхозлар билан маҳкам алоқа боғлаши лозим. Қишлоқ хўжалик академияси ва министрлиги қардош социалистик мамлакатлардаги фан ва қишлоқ хўжалигини бошқариш практикаси ютуқларини чуқурроқ ўрганишлари ва уларнинг тажрибаларидан кенгроқ фойдаланишлари лозим.

Қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш юзасидан Марказий Комитет Президиуми Марказий Комитет Пленумида муҳокама қилиш зарур деб ҳисоблаган таклифлар ана шулардир.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИГА МОДДИЙ-ТЕХНИКА ЁРДАМИНИ КУЧАЙТИРИШ ТЎҒРИСИДА

Ўртоқлар! Бизнинг партиямиз қишлоқ хўжалиги соҳасида катта режаларни белгиламоқда. Биз ҳозирги кунда колхоз ва совхозлар учун жуда катта имкониятлар очиб бермоқдамиз, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг битмас-туганмас резервлари борлигини кўрсатмоқдамиз. Марказий Комитет қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилаш учун бир қанча ташкилий тадбирлар ҳам кўрмоқда.

Аммо, партия қишлоқ хўжалигига моддий техника ёрдами масалаларини диққат марказида тутмаса, дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларни етиштиришни кўпайтиришда колхоз ва совхозларнинг моддий манфаатдорлигига путур етказиладиган бўлса, ана шу тадбирларнинг ҳаммаси кутилган натижаларни беролмайди.

Марказий Комитетнинг сентябрь Пленумидан кейин маҳсулотлар етиштиришни анча кўпайтиришни қисқа вақт ичида таъминлай олганлигимизнинг бойиси нима? Бунда албатта кўп факторлар таъсир кўрсатди: партия колхоз ва совхозларни кадрлар билан мустаҳкамлади, минг-минглаб тажрибали мутахассис ва ташкилотчиларни қишлоқларга юборди ва бошқа тадбирларни ҳам амалга оширди. Шу билан бирга, моддий техника ёрдамини кучайтириш ва моддий манфаатдорликни ошириш ҳам қишлоқ хўжалигини юксалтириш учун, шубҳасиз, жуда катта аҳамиятга эга бўлди. Марказий Комитет колхозларнинг маҳсулотларини аслида улардан текинга олишга йўл очиб берган антиленинчи практикани қоралади. Ана шу практика қишлоқ хўжалиги асосларига тубдан путур етказар эди.

Партия бу хатоларни тузатди. Маҳсулотларни харид қилиш нархлари шундай даражага кўтарилдики, бу даража ишлаб чиқаришнинг ўсишини, колхоз ва колхозчиларнинг даромадларини оширишни таъминлаган ҳолда, хўжаликни муваффақиятли бошқариш имконини берди.

Қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлаш тубдан яхшиланди. Масалан, беш йил ичида тракторлар, комбайнлар ва бошқа машиналар етказиб бериш қуйидаги миқдорларда ортди:

	1949-1953 йиллар	1954-1958 йиллар
Тракторлар	372 минг	668 минг
Дон комбайнлари	208 минг	361 минг
Силосбоп экинларни йиғиштириб оладиган комбайнлар	ноль	130 минг
Маккажўхори йиғиштириб оладиган комбайнлар	1 минг	57 минг
Трактор сеялкалари	545 минг	897 минг
Трактор плуглари	512 минг	605 минг
Культиваторлар	453 минг	718 минг

Колхоз ва совхозлар давлат ёрдамидан фойдаланиб, ишлаб чиқаришни механизациялаш даражасини анча кўтаришга, меҳнат унумдорлигини оширишга муваффақ бўлдилар.

Машина-трактор станцияларининг қайта ташкил этилганлиги қишлоқ хўжалигини ривожлантириш манфаатларини кўзлаб амалга оширилган тадбирлар орасида жуда катта роль ўйнади. Биз колхозларга техникани сотиш билан ер ва машиналарни бир қўлда бирлаштирдик, қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантирмоқ учун қулайроқ шарт-шароитларни вужудга келтирдик.

Партия қишлоқ хўжалигига моддий-техника ёрдами бериш сиёсатини амалга оширар экан, ана шу ёрдамни ишлаб чиқаришнинг ҳал қилувчи соҳаларига марказлаштирди. Масалан, қўриқ ерларни ўзлаштириш вазифасини ҳал қилиш лозим бўлиб қолган пайтда биз қўриқ ерлардаги даштларга қисқа муддат ичида икки юз мингдан ортиқ кучли трактор ва бошқа кўпгина машиналар юбордик.

Партиянинг қишлоқ хўжалигига бутун чоралар билан моддий-техника ёрдами беришга қаратиб тутган йўлини бутун халқ маъқуллади. Оқибат натижада бундан қишлоқ хўжалигининг ўзигина фойда кўриб қолмай, бутун мамлакатимиз, бутун халқимиз фойда кўрди.

Ҳозир биз қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ривожлантиришнинг катта программасини белгиламоқдамиз. Қишлоқ хўжалигига бериладиган моддий-техника ёрдамининг ўсиши ҳам янги вазифаларга мос бўлмоғи керак. Агарда биз одамларни маккажўхори, қанд лавлаги етиштиришга, сигирларни «арча» усулида соғишга кўчишга даъват этиш билан кифояланиб, маккажўхори ва лавлаги йиғиштирадиган комбайнлар, сут соғиш аппаратлари ва бошқа машиналар ишлаб чиқаришни таъмин этмасак, қуруқ гап сотувчи бўлиб қоламиз. Юксак меҳнат унумдорлигига эришинглар, деб даъват этиб турган бир пайтда маккажўхорини йиғиштириб олишда теша-болтадан фойдаланиш ярашмайди, албатта.

Бу баъзи бировларга ёқиб қолди. Аммо, ҳосилни йиғиб оладиган ва силос бостирадиган комбайнлар ёмон ремонт қилинганлиги сабабли ишламаган тақдирда маккажўхорини теша-болта билан йиғиштириб олиш мумкин эмас. Қани, қарсак чалинг, ўртоқлар, нега қарсак чалмаяпсизлар? **(Залда жонланиш, қарсаклар).**

Кейинги икки-уч йил ичида партия ва совет органларимиз, саноат ходимларимиз колхоз ва совхозларга моддий-техника ёрдамини кучайтириш масалаларига нисбатан эътиборни бўшаштириб қўйдилар. Бунинг устига баъзи бир ходимлар техника, минерал ўғитлар, гербицидлар ва шу кабилар ишлаб чиқаришни кўпайтириш соҳасидаги зарур вазифаларни ҳал қилиш вақтида беғамлик ва масъулиятсизлик кўрсатмоқдалар.

Ҳатто Госплан ва Давлат иқтисодий кенгашининг, кўпгина халқ хўжалиги кенгашларининг раҳбар ходимлари ҳам ана шундай масъулиятсизлик кўрсатмоқдалар. Баъзи бир раҳбарлар қишлоқ хўжалигида механизациялашга доир ҳамма масалалар ҳал қилиб қўйилди ва энди хўжаликнинг бошқа тармоқлари учун қишлоқ хўжалик машинасозлиги саноатидан ҳатто баъзи бир нарсаларни олсақ ҳам бўлаверади, деб ўйлайдилар. Бу жуда ҳам хатарли кайфият бўлиб, уни қораламоқ керак. Марказий Комитет Пленуми бутун партияни ва халқни қишлоқ хўжалигига берилаётган моддий-техника ёрдамини бўшаштириш бир ёқда турсин, бу ёрдамни жадаллик билан кўпайтиришга чақирмоғи керак.

Модомики, ҳатто совхозларда сигирларнинг атиги тўртдан бир қисмигина машиналарда соғилаётган, дон олиш мақсадида етиштирилган маккажўхорининг аксарий қисми қўлда йиғиштириб олинаётган, қанд лавлаги, картошкани йиғиштириб олиш механизациялашмаган, юк ортиш ва тушириш ишларини бажарадиган механизмлар жуда кам ишлаб чиқарилаётган экан, қандай қилиб хотиржам бўлиш мумкин.

1957 йилда механизациялаш проблемаларига хийла кўпроқ эътибор берилар эди, ўша вақтдагига нисбатан қишлоқ хўжалигига баъзи бир машиналарни етказиб бериш камайиб кетди, бу ҳол бизни безовта қилмаслиги мумкин эмас. Масалан, силосбоп маккажўхори йиғиштирадиган комбайнлар 1957 йилда қишлоқ хўжалигига 55 мингта етказиб берилган бўлса, маккажўхори экилган майдонлар кенгайиб кетгани ҳолда 1960 йилда атиги 13 мингта ана шундай комбайн етказиб берилди. 1957 йилда қишлоқ хўжалигига трактор культиваторларидан 208 мингта етказиб берилган эди, 1960 йилда 79 мингта етказиб берилди.

Бу ҳолни оқлаш учун бирор важни кўрсатиш мумкинми? Фикримча, биз қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводларини бошқа маҳсулотлар, баъзан эса унча зарурати йўқ маҳсулотлар ишлаб чиқаришга пайти келмай туриб, кўчира бошладик. Запорожьеда ишлаб чиқарилган «Коммунар» комбайнлари эсингизда бўлса керак. Қишлоқ хўжалик ходимлари бу комбайнларни жуда қадрлашар эди. Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ украин ўртоқлар завод ана шу комбайнлар ўрнига бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқарсин, деган талабни қўя бошлашди. Афсуски, уларнинг бу илтимоси бажо келтирилди. Хўш, илгариги комбайн заводи ҳозир қандай маҳсулот ишлаб чиқаряпти, денг? Бу завод хусусий кишиларга сотиш учун кам литражли «Запорожец» автомобилларини ишлаб чиқараяпти. Ана шу автомобиллар бўлмаса ҳам, мамлакатнинг тирикчилиги ўтиб турар эди, албатта.

Яна бир мисол. Колхоз ва совхозлар трактор ва комбайнларни ремонт қилиш вақтида запас қисмлардан ҳамон қийинчилик кўраётганини сизлар биласиз. Партия Марказий Комитети ва ҳукумат СССР Госпланига ва республикаларнинг Министрлар Советларига ишлаб турган ва янги қурилаётган корхоналарда 500 миллион сўмлик запас деталлар ишлаб чиқариш учун 1959—1961 йилларда қўшимча қувватлар барпо этиш вазифасини топширган эдилар. Белгиланган муддат ўтиб кетдию, лекин атиги 320 миллион сўмлик запас деталлар ишлаб чиқарадиган қувватларгина ишга туширилди.

Минерал ўғитлар ва гербицидлар ишлаб чиқаришга доир масалалар жиддий равишда таҳлил қилиб кўришга сазовордир. Етти йиллик планда минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни 12 миллион тоннадан 35 миллион тоннага етказиш ёки 23 миллион тонна кўпайтириш мўлжалланган эди. Орадан уч йил ўтди, лекин ўғитлар ишлаб чиқариш атиги 2,9 миллион тонна кўпайди. Етти йилликнинг дастлабки уч йили мобайнида янги қувватларни ишга солиш плани бор-йўғи 44 процент бажарилди. Гербицидлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйишда ҳам худди шундай аҳвол юз бермоқда. Марказий Комитет ва ҳукумат икки йил муқаддам бу масала ҳақида қарор қабул қилган эдилар. Вақт ўтиб бораяптию, аммо гербицидлардан дарак йўқ. Ўз тутган мавқеи эътибори билан ана шу қабул қилинган қарорни бажариш учун зўр бериб курашиши лозим бўлган Химия комитети ва унинг раҳбарлари батамом масъулиятсизлик кўрсатдилар. Қишлоқ хўжалигини гербицидлар билан таъминлаш жуда муҳим аҳамиятга эга. Ҳозир баъзи бир ўртоқлар экинларни гербицидлар билан дорилаш қимматга тушяпти, демоқдалар. Лекин бу муваққат бир ҳолдир. Чунки биз гербицидларни аслида лаборатория йўли билан ҳосил қилмоқдамиз. Иш манфаатлари гербицидлар ишлаб чиқаришни кенг кўламда саноат негизида йўлга қўйишни тақозо этади.

Марказий Комитет бўлимлари ҳам қишлоқ хўжалигига моддий-техника ёрдамини кучайтириш соҳасида партия белгилаган тадбирларнинг бажарилиши устидан қатъий партия контроллигини амалга оширмаётганликларини айтиб ўтиш керак.

Бошқа фактларни келтириб ўтирмайман. Бундай фактларни кўплаб айтиб бериш мумкинлигини ўзларингиз тушунасизлар. Бундан жиддий хулосалар чиқариб олмоқ керак. Қишлоқ хўжалиги билан ҳазиллашиб бўлмайди. Қишлоқ хўжалигидаги қолоқликни ўз вақтида пайқаб, бартараф этилмаса, бутун экономикага путур етказиб қўйиш мумкин.

Марказий Комитет Президиуми ҳозир қишлоқ хўжалигига моддий-техника ёрдамини кучайтиришнинг конкрет программасини ишлаб чиқиш зарур, деб ҳисоблайди. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва техникани такомиллаштириш истиқболларини ҳисобга олганимизда, бизга қайси техникадан қанча миқдорда керак бўлади? «Союзсельхозтехника» ҳисобларига кўра, қуйидаги миқдордаги машиналар талаб қилинади (минг дона ҳисобида):

	1962 йил 1 январда мавжуд эди	Ишларни агротехника муддатларида бажариш учун талаб қилинадиган машиналар
Тракторлар	1.168	2.696
шу жумладан:		
чопиқ тракторлари	620	1.620
Дон комбайнлари	503	845
Силос йиғиштирадиган комбайнлар	121	257
Маккажўхори йиғиштирадиган комбайнлар	38	111
Лавлаги йиғиштирадиган комбайнлар	36	257
Юк автомашиналари	790	1.650
Трактор прицеплари	292	820
Трактор сеялкалари	947	1.628
Универсал культиваторлар	245	395
Трактор плуглари	784	1.180

(Охири саккизинчи бетда)

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИНИНГ ОХИРИ

(Боши еттинчи бетда)

Бу ҳисобларни СССР Госплани яна бир текшириб кўриши керак, албатта. Аммо ана шу ҳисоблар ҳақиқий эҳтиёжни анча тўғри акс эттирса керак ва Госплан техника ишлаб чиқариш планларини белгилаш вақтида буни ҳисобга олиши лозим. Кўриб турибсизки, қишлоқ хўжалиги техникаси ишлаб чиқаришни икки баравар кўпайтириш лозим бўлади. Бу қийин вазифа. Биз бу вазифани бир йилда ёки борингки икки-уч йилда ҳал қила олмаймиз, албатта. Лекин яқин икки-уч йилдаёқ қурбимиз етган даражада энг кўп самарага эришмоқ учун бу вазифани амалга оширишга дарҳол киришмоғимиз керак. Айни вақтда қишлоқ хўжалик машиналари ишлаб чиқаришни кўпайтириш билан бир қаторда қишлоқ хўжалигини электрлаштириш соҳасидаги ишларни тағин ҳам жадалроқ суръатлар билан олиб бориш лозим.

Марказий Комитет Президиуми ана шу вазифаларни ҳал қилишдаги асосий йўлларни Пленумга айтиб беришни зарур деб ҳисоблайди. Бу йўллар нималардан иборат?

Биринчидан, мавжуд трактор ва қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводларининг қувватларини ишлаб чиқариш майдонларидан яхшироқ фойдаланиш йўли билан, шунингдек иқтисодий жиҳатдан фойдали бўлган жойларда қўшимча цехлар қуриш йўли билан кенгайтириш керак.

Иккинчидан, биз қишлоқ хўжалигининг эҳтиёжларини қондирадиган камида учта янги кучли завод: трактор заводи, қишлоқ хўжалик машиналари заводи ҳамда чорвачиликни механизациялаш учун ускуналар ишлаб чиқарадиган завод қурмоғимиз зарур. Ана шу корхоналарни капитал маблағлар ва моддий фондларни қайта тақсимлаш эвазига қуришга тўғри келса керак. Бундай заводларни қуришга ёшларни чақириб, шу заводларни зарбдор суръатлар билан қурсак жуда соз бўлур эди.

Учинчидан, биз қишлоқ хўжалик машинасозлигини ривожлантирар эканмиз, кучли тракторлар ва бошқа машиналарни тағин ҳам кенгроқ жорий қилиш йўлидан бормоғимиз лозим, бу эса металлни, маблағларни, ишчи кучларини тежаб қолишга, оз миқдордаги тракторлар ва турли асбоблар билан қишлоқ хўжалигида катта ҳажмдаги ишларни бажаришга имкон беради.

Бир қанча районларда, хусусан қўриқ ерларда кучлироқ техникани ишлатиш йўлидан бориш нечоғлик манфаатли иш эканлигини кўрсатиб берадиган баъзи бир рақамларни айтиб ўтмоқчиман. Ҳозир фойдаланилаётган «ДТ-54» трактори бир сменада 7,6 гектар ерни ҳайдаб беради. Айни вақтда 100 от кучига эга бўлган двигателли трактор бир сменада 13,7 гектар ерни ҳайдай олади. Шундай қилиб, иш унуми 80 процент ошиқ бўлади. Бунинг маъноси шуки, ҳар 1000 та «ДТ-54» трактори қиладиган ишни юз от кучига эга бўлган 560 та трактор бажара олади.

Ғилдиракли чопиқ тракторларининг қувватини ошириш колхоз ва совхозларга кенгроқ доирани қамраб оладиган ва унумлироқ ишлайдиган машиналардан фойдаланиш имкониятини беради. Масалан, 6 қаторда ишлайдиган сеялкадан 8 ва 12 қаторда ишлайдиган сеялкага ҳамда олти қаторда ишлайдиган культиватордан 8 ва 12 қаторда ишлайдиган культиваторга кўчилса, 40 миллион гектар майдондаги маккажўхорини парвариш қилиш вақтида иқтисодий жиҳатдан жуда катта самара олинади. Бунда 166 минг трактор, 166 минг сеялка ва 215 мингта культиватор кам талаб қилинади. Металлнинг умумий вазни 904 минг тоннага камайтирилади. Тракторчилар сони 1 миллион 66 минг кишидан 734 минг кишига келиб қолади, яъни 332 минг кишига озаяди.

Ўтган йили Қўриқ ўлкадаги ҳосилни ўриб-йиғиб олиш вақтида кенг доирани қамраб оладиган жаткалар синаб кўрилди. Бу синовлар нимани кўрсатди? 6 метрдан қамраб оладиган ва тракторга осиб ишлатиладиган янги жаткалардан фойдаланиш вақтида машиналарнинг иш унуми оддий жаткаларнинг иш унумига нисбатан 1.6 баравар, 10 метрни қамраб оладиган жаткалардан фойдаланган вақтда эса 2,3 баравар ошади. Бундан ташқари 10 метрни қамраб оладиган жатка ўриб кетган ғаллани янчиш вақтида ўзиюрар комбайннинг иш унуми 2.2 баравар кўпаяди.

Ёлғиз Қўриқ ўлка колхоз ва совхозларини 15 миллион гектар майдондаги дон экинларини йиғиштириб олиш учун кенг қаторли жаткалар билан таъминлаш натижасида 48 минг жаткага, 52 минг комбайнга, 100 минг механизаторга бўлган талаб камаяди.

Кенг доирани қамрайдиган техникадан Қўриқ ўлка районларидагина эмас, балки мамлакатнинг бошқа ғаллакор зоналарида ҳам фойдаланиш керак.

Марказий Комитет Пленумига тайёргарлик кўриш вақтида баъзи бир колхоз раислари ва бошқа ходимлар Марказий Комитетга ёзган ва матбуотда эълон қилинган хатларида қишлоқ хўжалик техникаси ва запас қисмлар нархини камайтириш зарурлигини таклиф қилдилар. Ҳукумат машиналарнинг ва ишлаб чиқариш аҳамиятига эга бўлган товарларнинг нархини мамлакат ихтиёрида бўлган имкониятларга яраша камайтирмоқда.

Ўтган йили қишлоқ хўжалик машиналари, запас қисмлар ва ёқилғининг нархлари камайтирилди ҳамда даромад солиғи юзасидан имтиёзлар белгиланди. Бир йилга айлантириб ҳисоблаганда, бу тадбир колхозларга янги пул билан қарийб 900 миллион сўмни тежаб қолишга имкон беради.

Шу йил февраль ойида Министрлар Совети колхозларга сотиладиган бинокорлик материаллари, металл ва металл буюмларнинг нархларини камайтириш ҳақида қарор қабул қилди. Бир йилга ҳисоблаганда колхозлар бундан йилига 250 миллион сўм фойда кўрадилар. Бундан ташқари бу йил чорвачилик эҳтиёжлари учун совхозларга қўшимча равишда 210 миллион сўм маблағ ажратиб берилди. Шундай қилиб, қишлоқ хўжалиги мазкур материалларнинг нархини камайтириш ва совхозларга ажратилган маблағларни кўпайтириш эвазига янги пул билан қўшимча равишда 460 миллион сўм ёки эски пул билан 4 миллиард 600 миллион сўм фойда кўради. Бу — чақана пул эмас. Лекин нархларни камайтиришнинг ҳам маълум чегараси бор. Тракторларни, комбайнларни ва бошқа машиналарни таннархига нисбатан арзон сотиб бўлмайди. Давлат техникани уни ишлаб чиқаришга сарфланган чиқимларни батамом қоплаш ҳамда маълум минимумда жамғарма тўплаш имкониятини берадиган нарх билан сотади. Агар жамғармалар тўпланмаса, саноатнинг қурби кетиб қолади, мамлакатнинг экономикасига путур етади.

Демак, колхозларнинг техникани сақлашга бўлган харажатларини камайтирмоқ учун тўғрироқ йўлни қидириш керак. Мен бояа айтганимдек, техникани такомиллаштириш, кучлироқ ва унумлироқ машиналар ишлаб чиқариш, техникани универсаллаштириш ана шундай йўлдир. Биз, конструкторларни, инженерларни, машинасоз ишчиларни худди ана шу йўлда ижодий иш олиб боришга даъват этмоғимиз керак. Машиналарни такомиллаштириш, уларнинг таннархини камайтириш лозим.

Ҳозирги вақтда колхоз ёки совхоз дон йиғиштирадиган, дон учун етиштириладиган маккажўхорини йиғиштириб оладиган, силос учун етиштирилган маккажўхорини ўриб йиғиштирадиган комбайнларни сотиб олмоқда. Аслида бир хилдаги ишни бажариш учун уч типдаги комбайн сақлашга тўғри келмоқда. Ахир, бир-бирининг ўрнини босадиган узеллар, маълум бир мослама яратиб, буғдойни ҳам, дон олиш мақсадида етиштирилган маккажўхорини ҳам ва ҳатто силос учун етиштирилган маккажўхорини ҳам йиғиштириб оладиган битта комбайнни барпо этиш техниканинг қўлидан келмайдими? Мана шу нарса техникани сақлашга бўлган сарфларни камайтиришга олиб келади.

Картошка ва қанд лавлагини йиғиштириб оладиган комбайнлар ҳақида ҳам худди шу гапни айтиш мумкин. Битта комбайн билан қанд лавлаги, картошка, сабзини йиғиштириб олиш матлубдир ва бу вазифани ҳал қилмоқ керак.

Биз осма машиналар комплекти бўлган ўзиюрар шассиларга кўчиш вазифасини ниҳоят ҳал қилсак, бундан колхоз ва совхозлар кўп манфаат кўрадилар.

Бунга ўхшаш мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Биз техникани тараққий эттириш йўлида оз миқдордаги машиналар билан кўпроқ миқдордаги ишларни амалга ошириш, кенгроқ ҳажмдаги ишларни бажариш имкониятини қидирмоғимиз керак.

Табиийки, машиналарга белгилаб қўйилган нархлар янги техникадан фойдаланишнинг омили бўлиши лозим. Бунга эса ҳозирги вақтда ҳамиша ҳам риоя қилинмоқда, деб бўлмайди. Таганрогдаги комбайн заводи осма комбайнни, жаткаси ва юкини ўзи туширадиган кузови бўлган ўзиюрар шассиларнинг бир туркумини ишлаб чиқарди. Ана шу машиналарнинг нархи неча пул туради, деб ўйлайсиз? 18 минг 227 сўм туради. Башарти оддий комбайнни, ғилдиракли тракторни ва юк автомобилини алоҳида-алоҳида сотиб олсангиз, бунинг учун фақат 6.890 сўм тўлашингиз керак. Ахир, нархларни белгилаш сиёсати шунақа бўладими? Сотиш баҳоларини машиналар ҳали ҳам ишлаб чиқарилаётган, уларни ишлаб чиқариш энди йўлга қўйиб келинаётган даврдаги таннархига асосланиб, белгилаш ярамайди.

Бизда бошқа чатоқликлар ҳам бор, баъзан ишлаб чиқариш аҳамиятига эга бўлган товарларнинг нархини белгилашда ўзбошимчаликка йўл қўйилмоқда. Чунончи, колхоз «ГАЗ-51» машинаси учун тўла комплектдаги резина сотиб олишга 555 сўм, «ЗИЛ-164» машинаси учун тўла комплектдаги резина сотиб олиш учун эса 812 сўм 70 тийин тўлаши керак. «Беларусь» трактори бутунича 2.100 сўм туради-ю, шу тракторга резина ғилдиракнинг битта комплекти 530 сўм 40 тийин туради. Бу қанақа гап? Бундан чиқди, резина ғилдиракларнинг нархи янги трактор нархининг тўртдан бирига тенг келмоқда экан-да.

Эҳтимол, резина шиналари ишлаб чиқариш жуда қимматга тушаётганлиги учун бу шиналарни худди ана шу нарх билан сотиш зарурати туғилаётгандир? Йўқ, асло бундай эмас. «ЗИЛ-164» автомобилининг бир комплект шиналари 399 сўм 49 тийинга тайёр бўлади, лекин бу шиналар, мен юқорида айтиб ўтганимдек, 812 сўм 70 тийинга сотиб келинмоқда.

Новосибирскдаги «Сибсельмаш» заводи тракторлар учун тайёрлаб бераётган дискали боронанинг таннархи 270 сўм 14 тийин турган ҳолда, халқ хўжалиги кенгаши бу боронани сотиш нархини 625 сўм қилиб тасдиқлабди. Днепропетровск заводи лавлаги кўтаргич машина ишлаб чиқармоқда. Уни тайёрлаш қиммати 27 сўм бўлгани ҳолда, 60 сўмдан сотилмоқда.

Халқ хўжалиги кенгашлари ва «Союзсельхозтехника» устахоналарида тракторларни ва бошқа машиналарни ремонт қилиш нархларини белгилаш практикасида ҳам бузишларга йўл қўйилмоқда. Қурилиш ишларини ташкил этишда колхозларга лозим бўлганича раҳбарлик қилинмаётир ва ёрдам берилмаётир. Буларнинг ҳаммасини ўрганиб чиқиш ва бузишларга барҳам бериш керак.

Завод қишлоқ хўжалик машиналари учун бериладиган заказларни воситачилар орқали қабул қилмасдан, бевосита заказчилардан, яъни колхоз ва совхозлардан қабул қиладиган бўлиши ҳақида ўйлаб кўрсак бўлмасмикин. Бу нарса ортиқча устама харажатларни камайтиришга ёрдам беради.

Аммо, ҳамма кадрларимиз — партия ва совет ташкилотларининг раҳбарлари, колхозларнинг раислари, барча колхозчилар қишлоқ хўжалик техникасининг нархларини тартибга солишгина колхоз экономикасини ривожлантиришнинг ҳал қилувчи фактори эмаслигини тушуниб олмоқлари керак. Меҳнат унумдорлигини ошириш, ҳосилдорликни, шунингдек чорвачиликнинг маҳсулдорлигини ошириш, маҳсулот бирлиги етиштиришга сарфланадиган меҳнат харажатларини камайтириш асосий, ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Юксак меҳнат унумдорлигига эришган, мўл ҳосил етиштираётган, дон, қанд лавлаги, гўшт, сут етиштиришга энг оз миқдорда меҳнат сарфлаётган колхозларда етарли миқдорда жамғармалар бор. Бундай хўжаликлар зарур миқдордаги техникани сотиб олмоқда, қурилиш ишларини олиб бормоқда, колхозчиларнинг меҳнатига муносиб даражада ҳақ тўлаб келмоқда, ишлаб чиқаришни йилдан-йилга кенгайтирмоқда, давлатга сотиладиган маҳсулотлар миқдорини кўпайтирмоқда. Машиналарнинг ҳозирги мавжуд нархлари бундай хўжаликлар учун оғирлик қилаётгани йўқ. Бундай хўжаликлар рентабелли бошқарилмоқда. Агарда колхозда меҳнат унумдорлиги паст бўлса, маҳсулотлар етиштиришга куч ва маблағлар кўплаб сарф қилинса, дон, гўшт, сутнинг таннархи жуда қимматга тушса, машиналар нархи қанча камайтирилмасин, бундай колхозга фойда етмайди. Бу колхозга техникани бепул тутқазиб қўйган билан ҳам, бари бир унинг хўжалиги рентабелли бўлмайди.

Шу сабабли асосий масала меҳнат унумдорлигида, техникадан ишнинг кўзини билиб фойдаланишда, ана шу техникани ўрганиб ва эгаллаб олишдадир. Бизнинг колхоз ва совхозларимизда техникадан ҳали ҳам кўпинча дуруст фойдаланилмаётир, машиналарнинг кўплаб бекор туриб қолишига йўл қўйилмоқда. Масалан, комбайнларни олиб кўринг. Комбайнлардан қандай фойдаланилмоқда? Комбайнлар ўрим-йиғим даврида ишлаганидан кўра, кўпроқ бекор туради. Бунга эътибор бермоқ керак. Комбайнларнинг ва шунингдек бошқа машиналарнинг ишини минутлар билан ўлчаш, маҳсулот бирлигини етиштиришга сарфланган меҳнатни ҳисобга олиш лозим.

Техникага белгилаб қўйилган ҳозирги нархлар билан ҳам хўжаликни жуда яхши бошқариш мумкин. Нархларни камайтирганимиздан кейин эса ишлаб чиқаришга тағин ҳам яхшироқ имкониятлар яратиб берган бўламиз. Ишлаб чиқаришдаги кўрсаткичларни фақат машиналар, бинокорлик материаллари, ёқилғи, резинанинг нархларини камайтириш йўли билангина яхшилаб қолмай, балки, асосан меҳнат унумдорлигини ошириш, техникадан моҳирона фойдаланиш йўли билан яхшилаш керак. Бу эса техникани бошқараётган кишиларнинг малакасига боғлиқдир. Шу сабабли бу соҳада кадрларни танлаш, тайёрлаш ва ўқитиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Колхоз ва совхозлар колхозчиларнинг ва совхоз ишчиларининг ишлаб чиқаришни ривожлантиришдан моддий манфаатдорлигини ошириш соҳасидаги ҳамма омилларни ишга солмоқлари керак.

Ҳозирги вақтда колхоз ва совхозларда меҳнатни тўғри ташкил этиш — асосий масалалардан биридир. Колхоз ва совхозлар етиштираётган маҳсулотларнинг миқдори, сифати ва таннархи, аниқроқ қилиб айтганда маҳсулот бирлиги етиштиришга сарфланган меҳнат харажатлари меҳнат жуда яхши ташкил этилганлигининг мезони бўлади. Ана шу нарса ишнинг кўзини билиб раҳбарлик қилинаётганлигини кўзгудек акс эттириб турмоғи керак. Маҳсулотнинг таннархи — колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари, шунингдек ишлаб чиқариш бошқармаларининг ходимлари ишини белгилайдиган баҳодир.

Бизда тақлид қилса арзийдиган энг яхши намуналарни деярли ҳамма тармоқлардан, ҳамма зоналардан топса бўлади. Биз илғор хўжаликларнинг тажрибаларига таяниб, маҳсулот етиштиришни кескин кўпайтира ва унинг таннархини камайтира оламиз. Илғор колхоз ва совхозлар эришган кўрсаткичлар бошқалар эриша олмайдиган аллақандай бир чўққи, ер ва техникадан фойдаланиш имкониятларини кўрсатиб берадиган ҳисоб-китоб маълумотлари эмас, балки бугунги куннинг реал воқелигидир. Бундай даражага кўтарила олмаётган, қолоқлар ёки ўрта миёна хўжаликлар жумласида бўлиб келаётган раҳбарлар эса, хўжаликни бошқаришни уддалай олмаётганликларини кўрсатмоқдалар.

Ер ва техникадан энг яхши фойдаланишдан одамларни манфаатдор қилмоқ керак. Қўшимча ҳақ белгилаб қўйилиши, ҳар бир ходим меҳнат унумдорлигини оширишдан манфаатдор бўлиши лозим.

Колхозлар даромад тақсимотида жиддий бузишларга йўл қўяётганликларини айтмасдан бўлмайди. Партиянинг сиёсати колхозларнинг жамоат хўжалигини бутун чоралар билан ривожлантиришга ва шу асосда колхозчиларнинг моддий манфаатдорлигини узлуксиз оширишга қаратилган. Шу мақсадда биз бўлинмас фондларга ажратиладиган маблағларни кўпайтиришни, ишлаб чиқариш биноларини қуриш билан бир қаторда, колхозчиларнинг манфаатларига мос бўлиб тушадиган маданий-маиший муассасалар — болалар ясли ва боғчалари, клублар, мактаблар, касалхоналар қуришни колхозларга тавсия қилдик. Ўз-ўзидан равшанки, колхоз ана шу ишларни амалга ошириш билан бир вақтда колхозчиларнинг меҳнат кунларига тегишли миқдорда пул ва маҳсулотлар бермоғи керак.

Афсуски, баъзи бир раҳбарлар фондларни колхозчилар меҳнатига тўланадиган ҳақни камайтириш эвазига тузмоқдалар, меҳнат кунини қадрсизлантириб қўймоқдалар, бу билан колхоз ишлаб чиқаришига путур етказмоқдалар. Маҳаллий органлар иқтисодий жиҳатдан заиф колхозларни ана шу колхозларнинг маблағлари эвазига мактаблар, интернатлар, касалхоналар қуришга мажбур қилаётганлигидан иборат ярамас практикани қоралаш керак.

Колхоз ва совхозларга моддий-техника ёрдамини кучайтириш — партиянинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги сиёсатининг туб масалаларидан биридир. Биз мамлакатда озиқ-овқат маҳсулотлари мўл-кўллигини яратиш программасини қабул қилдик. Бу программани тузумимизнинг бутун қудрати билан мустаҳкамламоқ керак. Менимча, имкониятларимизни пухта ўрганиб чиқиш ҳамда қишлоқ хўжалигига бериладиган моддий-техника ёрдамини янада кучайтириш чораларини кўриш мақсадга мувофиқдир.

Марказий Комитет ва Министрлар Совети зарур чора-тадбирларни ишлаб чиқиб, қабул қилганларидан кейин, бу чора-тадбирларни халққа эълон қилиш, ишчилар синфини ва бутун совет халқини қишлоқ хўжалигига моддий-техника ёрдамини кучайтириш программасини муваффақиятли бажаришга даъват қилиш керак.

БУТУН ПАРТИЯНИНГ, БУТУН ХАЛҚНИНГ ИШИ

Ўртоқлар! Партиямиз, халқимиз олдида тарихий аҳамиятга эга вазифа турибди. Биз коммунизм қуришнинг XXII съезд қабул қилган Программасини амалга оширишимиз, экономикани ва маданиятни янада ривожлантиришнинг, халқ фаровонлигини тинмай юксалтиришнинг улуғ планларини қисқа муддат ичида амалга оширишимиз лозим.

Ҳозир биз Программанинг ҳаётий муҳим ва шу билан бирга, айтиш мумкинки, энг қийин қисмини бажариш чораларини — қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва мамлакатда дон, гўшт, сут ҳамда бошқа маҳсулотларни халқнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларини тўла қондирмоқ учун зарур бўлган миқдорда мўл-кўл қилиш чораларини муҳокама қилмоқдамиз.

Биз бу вазифани биринчи навбатдаги ва кечиктириб бўлмайдиган вазифалардан бири қилиб қўяр эканмиз, марксизм-ленинизмнинг жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантириш тўғрисидаги, озиқ-овқат маҳсулотларини мўл-кўл қилишда қишлоқ хўжалигининг роли ва аҳамияти тўғрисидаги таълимотига асосланамиз.

Илмий коммунизмнинг асосчиси К. Маркснинг қишлоқ хўжалиги тўғрисидаги «...озиқ-овқат воситаларини ишлаб чиқариш бевосита ишлаб чиқарувчилар турмушининг ва умуман ҳар қандай ишлаб чиқаришнинг энг биринчи шарти...» эканлиги тўғрисидаги доно кўрсатмасини яна бир марта эслатиб ўтмоқчиман. («Капитал», III том, 647- бет). В. И. Ленин Маркснинг фикрини ривожлантириб, озиқ-овқатни мўл-кўл қилиш социалистик давлатнинг зарур вазифаси эканлигини уқтириб ўтган эди: у бизнинг партиямиз қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини янги изга солиб юборишни, уни фан ва техника ғалабалари асосида олиб боришни коммунистик қурилишнинг туб вазифаларидан бири деб ҳисоблайди, деган эди.

Қийинчилик шундаки, ҳозир бизнинг қишлоқ хўжалигимиз ишлаб чиқаришни ташкил этиш соҳасида ҳам, шунингдек раҳбарлик қилиш ва мавжуд имкониятлардан фойдаланиш жиҳатидан ҳам саноатдан анча орқада қолмоқда. Коммунистик қурилишнинг манфаатлари қишлоқдаги бутун ташкилий ишимизни кескин равишда қайта қуришни ва аввало колхоз ҳамда совхоз ишлаб чиқаришининг ривожланишига ташкилий таъсирни кучайтириш йўлини топишни талаб қилади.

Биз қишлоқ хўжалиги соҳасида катта чўққиларга эришмоғимиз керак. Перспектив пландаги мўлжалларга қараганда 1980 йилга бориб колхозлар ва совхозлар:

18-19 миллиард пуд дон,
10-11 миллион тонна пахта,
98-108 миллион тонна қанд лавлаги,
30-32 миллион тонна гўшт,
170-180 миллион тонна сут етиштириб берадиган бўлиши лозим.

Шундай қилиб, энг муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни 2,5-3 баравар кўпайтириш зарур.

Коммунизмнинг душманлари Совет Иттифоқи саноатни ривожлантиришда олға кетганлигини ва янгидан-янги марраларни муваффақият билан эгаллаётганлигини тушуниб турибдилар. Энди улар мамлакатимизнинг саноатни келгусида ҳам тез суръатлар билан ривожлантиришига шубҳа кўзи билан қарашга ботинаолмайдилар. Совет Иттифоқи буни социалистик экономикани планли ривожлантиришда эришган ўзининг буюк натижалари билан ҳаммага яққол кўрсатди. Планларимиздан шубҳаланган, бу планлар барбод бўлади деб фолбинлик қилган кишилар кўп марталаб шармандаю-шармисор бўлдилар. Энди улар Совет Иттифоқининг саноатни ривожлантириш программаси албатта бажарилишини кўпроқ тушунмоқдалар, эътироф қилмоқдалар.

Қишлоқ хўжалигини янада юксалтириш планларига келганда бизнинг душманларимиз социал системанинг имкониятларига ишончсизлик билан қарашдан иборат бўлган эски позицияларда қолиб, бошқача фикрларни айтмоқдалар.

Баъзи буржуа экономистлари ва сиёсатчилари, Совет мамлакати қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини юксак даражага етказишни таъминлай олмайди, деб ҳисобламоқдалар. Улар социалистик қишлоқ хўжалик системасини қоралашга уриниб, капиталистик система социалистик системага қараганда кўпроқ унумдор деб даъво қилмоқдалар. Улар АҚШ қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги баланд эканлигини кўрсатиб, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг капиталистик йўлини зўр бериб мақтамоқдалар. Лекин капитализм шароитида бундай унумдорликка қандай машаққатлар билан эришилаётганлигини ким билмайди. АҚШ қишлоқ хўжалигида капитал концентрациялашмоқда ва марказлашмоқда, йирик капиталистик фермерлар майда фермерларни ютиб юбормоқда. Америка матбуотининг хабарларига қараганда, фақат кейинги саккиз йилнинг ўзидагина Қўшма Штатларда бир миллион майда фермер бутунлай хонавайрон бўлган. Бу фермерлар ишсизлар сафини тўлдирмоқдалар, муҳтожлик ва маҳрумлик кулфатини тортмоқдалар.

Америка йирик фермаларида ҳақиқатда ҳам меҳнат унумдорлигининг юксак даражасига эришилган, ҳосилдорликнинг яхши бўлиши, фақат яхши бўлиши таъминланмоқда, чунки Америкада ҳосилдорлик юқори даражада эмас. Қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлиги Ғарбий Европада анча юқори, лекин АҚШ қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш концентрациялашганлиги, механизациялашганлиги, минерал ўғитлардан, гербицитлардан кўп миқдорда фойдаланилаётганлиги сабабли маҳсулотнинг ҳар бир центнерини етиштиришга сарфланаётган меҳнат анча камайтирилган, ҳар бир ишловчига ҳисоблаганда анча кўп маҳсулот етиштирилмоқда. Шу туфайли Америка жаҳон бозорига чиқиб олди ва қишлоқ хўжалик маҳсулотини сотишда бошқа капиталистик мамлакатлар билан муваффақиятли рақобат қиладиган бўлиб қолди. Лекин бу нарса маҳсулотнинг ошиқча ишлаб чиқарилишини ва зиддиятларнинг кескинлашувини вужудга келтирдики, капитализм шароитида шундай бўлиши муқаррардир.

Америка Қўшма Штатлари айрим экинлар экилаётган майдонларни қисқартиришга мажбур бўлди, чунки АҚШда ошиқча қишлоқ хўжалик маҳсулотлари вужудга келиб қолди. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар Америкада шу маҳсулотларни истеъмол қиладиган кишилар бўлмаганлиги учун ошиб-тошиб кетгани йўқ. Америкада қорни тўймаётган миллион-миллион ишсизлар бор, ҳатто ош-нон тополмай оч қолаётган кишилар ҳам бор. Овқат нормасининг ҳатто чорагини ҳам тополмаётган кишилар жаҳонда ҳали ҳам кўп! Шу билан бир вақтда энг бой капиталистик мамлакат маҳсулот ошиқча ишлаб чиқарилаётганлигининг азобини тортмоқда, экин майдонларини қисқартиришга ва ҳатто ошиб ортиб қолган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини йўқ қилиб ташлашгача бораётир. Бу ҳол капитализм ишлаб чиқаришнинг енгиб бўлмайдиган зиддиятларга дуч келаётганлигини кўрсатиб турибди, бу зиддиятлар борган сари чуқурлаша ва кескинлашаверади.

Қишлоқ хўжалигидаги капиталистик ишлаб чиқариш усулининг зиддиятларини очиб кўрсатиш билан бирга, биз Америка Қўшма Штатлари сингари тараққий этган мамлакатнинг фани ва практикаси тўплаган қимматли тажрибаларини ҳам кўришимиз лозим. Биз қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришнинг даражаси жиҳатдан АҚШдан ҳали ҳам анча орқада қолаётганлигимизни реал равишда ҳисобга олишимиз керак. Шунга қарамай, баъзи ўртоқларимиз қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ташкил этишда капиталистлардан ўрганадиган нарсамиз йўқ, деб ҳисобламоқдалар.

Бундай қарашлар нотўғри.

Маълумки, В. И. Ленин капиталистлардан ишлаб чиқаришни ташкил этишни ўрганишга, савдо қилишни ўрганишга даъват қилган эди. АҚШ қишлоқ хўжалиги юксак илмий-техника даражасида олиб борилаётганлигини кўрмаслик ярамайди. Америкадаги кўпгина фермерлар меҳнат ва маблағларни энг кам сарфлаганлари ҳолда энг кўп миқдорда маҳсулот етиштирмоқдалар. Биз АҚШдаги ва хўжаликни ташкил этишда юксак даражага эришган бошқа мамлакатлардаги қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини яхшироқ ўрганишимиз, четэл фани ва практикасининг муваффақиятларини колхозларга ва совхозларга кўчиришимиз зарур.

Совет Иттифоқи, социалистик мамлакатлар маҳсулотлар ошиқча ишлаб чиқарилишидан қўрқмай, ишлаб чиқаришни кўпайтириш йўлидан бундан буён ҳам бораверадилар. Капиталистлар нархларни пасайтирмаслик ва жуда кўп миқдорда фойда олмоқ учун ишлаб чиқаришни камайтирмоқдалар. Аммо биз ишлаб чиқаришга сарф бўлаётган меҳнатни камайтираверамиз, бу эса чакана нархларнинг камайтирилишига, кишиларнинг озиқ-овқат маҳсулотларини қанча керак бўлса, шунча миқдорда сотиб оладиган бўлишига имкон беради. Бизнинг йўлимиз мана шундай, социалистик экономикани ривожлантириш истиқболи мана шундай.

Социалистик система саноатда, фан ва маданиятда бўлгани каби қишлоқ хўжалигида ҳам капиталистик ишлаб чиқариш даражасидан ўзиб кетишини ва аҳолига энг юксак турмуш даражасини таъминлаб беришини исбот қилишимиз мумкин ва исбот қиламиз.

Бу вазифаларни ҳал қилмоқ учун фурсатни қўлдан бермай, ҳар бир хўжаликда ва районда мавжуд имкониятлардан тағин ҳам тўлароқ фойдаланишга уюшқоқлик билан киришмоғимиз, ишлаб чиқаришни йилдан-йилга кўпайтираверишимиз, бир маррадан иккинчи маррага ўтаверишимиз керак.

Агар, масалан, гўшт етиштиришни олиб кўрсак, бу вазифани ҳал қилишда уч босқични белгилаш мумкин.

Биринчи босқичда — ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 75 центнер ва бошқа яроқли ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 16 центнер гўшт етиштирадиган бўлишимиз керак. Айтиш мумкинки, бу ҳар бир хўжалик учун программа-минимумдир. Биз гўшт етиштиришни шу даражага етказишни яқин йиллар ичида таъминлашимиз лозим.

Иккинчи босқичда — ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 100 центнердан гўшт етиштирадиган бўлишимиз лозим. Бу раҳбарликнинг хийла юксак даражаси бўлади. Бизда шу даражага эришган хўжаликлар бор. Энг муҳими, шу хўжаликларнинг тажрибаларини бошқа хўжаликларга ўргатиш, колхозлар ва совхозларни мана шу даражага етказиб олиш керак.

Учинчи босқичда — ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 150 центнердан гўшт етиштирадиган бўлишимиз керак. Бу — раҳбарликнинг олий даражаси бўлади. Бу даражага эришганлар муносиб равишда тақдирланиши лозим.

Зоналарнинг шароитига қараб, биринчи, иккинчи ва учинчи босқичлар учун сут етиштириш даражасини ҳам белгилаб қўйиш керак.

Ҳосилдорликни ошириш соҳасидаги ишимизга ҳам шу нуқтаи назардан қараб баҳо беришимиз керакка ўхшайди. Биз тахминан қуйидаги кўрсаткичларга эришишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйишимиз лозим:

— гектар бошига 20-25 центнердан буғдой ва бошқа дон экинлари;
— гектар бошига 50 центнердан маккажўхори дони;
— силос бостирмоқ учун гектар бошига 300-500 центнердан маккажўхори;
— гектар бошига 20-30 центнердан нўхат;
— дуккакли экинлардан гектар бошига 20-30 центнердан дон;
— силос бостирмоқ учун гектар бошига 200-300 центнер хашаки дуккакли экинлар;
— гектар бошига 200-250 центнер қанд лавлаги;
— ҳар бир колхоз ва совхозда гектаридан камида 25 центнер пахта;
— гектар бошига камида 20 центнер кунгабоқар;
— гектар бошига 120-200 центнер картошка;
— гектар бошига 250-300 центнер сабзавот етиштирадиган бўлайлик.

Маҳсулотлар етиштиришда шу даражага эришмоқ учун нималар қилишимиз керак? Бунинг учун ҳамма колхозчиларга ва совхоз ишчиларига аввало шундай ҳосил етиштиришни, айниқса маккажўхори, қанд лавлаги, нўхат ва хашаки дуккакли экинлардан юқорида айтиб ўтилган миқдорда ҳосил етиштиришни ўргатиш керак.

Бу вазифани муваффақиятли ҳал қила оладиган одамлар бизда борми? Ҳа, бундай кишилар бор. Бунинг учун бизда зарур техника борми? Техникамиз ҳам бор, бундан буён эса қишлоқ хўжалик машиналари ва қуролларини ишлаб чиқариш тез кўпайтирилаверади.

Мамлакатнинг ҳамма районларида маккажўхорининг гектаридан мўлжалланган 300-500 центнер ва бошқа экинлардан ҳам ўша мўлжалдаги ҳосилларни олиш мумкин. Бу мўлжаллар унчалик юқори эмас. Ҳатто айтиш мумкинки, бу ўртача хўжаликнинг ўртача кўрсаткичларидир. Бинобарин, уюшқоқлик етарли равишда бўлганида ҳар бир колхоз, совхоз бундай кўрсаткичларга бемалол эриша олади.

Чорвачиликда меҳнат унумдорлигини юксак даражага кўтаришда намуна бўлаётган хўжаликлар бор. Сут хўжалигида шундай уста кишилар борки, улар машина ёрдами билан 100-150 сигир соғмоқдалар ва йилига 300 тоннага яқин сут соғиб бермоқдалар. Механизатор чўчқабоқарларнинг кўпчилиги 5-6 минг чўчқани боқиб семиртирмоқда.

Модомики, илғор хўжаликларда мана шундай юксак кўрсаткичларга эришилган экан, бошқа колхозларда ва совхозларда бундай кўрсаткичларга нега эришиб бўлмайди, деган савол туғилади. Ҳамма гап ишлаб чиқаришни тўғри ташкил этишга одамларнинг маҳоратига боғлиқ.

Қишлоқ хўжалик ходимларининг устига тушадиган юк бемалол, кўтарса бўладиган юкдир. Ишчилар, колхозчилар, агрономлар, инженерлар, зоотехниклар, олимлар бу юкни кўтара оладилар. Уларнинг кўплари бу юкни қандай кўтариш мумкинлигини кўрсатдилар, олға бориш учун йўл очдилар. Эндиликда илғор хўжаликларнинг тажрибаларига таяниб туриб, қолоқларни илғорларга етказиб олиш муҳим вазифадир. Бу билан биз барча қишлоқ хўжалик маҳсулотларини мўл-кўл қилишда, халқ фаровонлигини юксалтиришда ҳал қилувчи қадам қўйган бўламиз.

* * *

Ўртоқлар! Партиямиз Программасида бундай дейилган: «Қудратли саноат билан бир қаторда, равнақ топаётган, ҳар томонлама ривожланган ва сермаҳсул қишлоқ хўжалигини вужудга келтириш — коммунизм қурилишининг зарур шартидир... Бутун аҳолининг ва халқ хўжалигининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларига эҳтиёжларини тўла қондириш мақсадида, **қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг умумий ҳажмини** 10 йил мобайнида тахминан икки ярим баравар ошириш, 20 йил мобайнида эса — уч ярим баравар ошириш вазифаси қўйилади. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ўсиши уларга бўлган эҳтиёжнинг ўсишидан олдинда бормоғи лозим».

Партия Программаси — ҳаётимизнинг ва фаолиятимизнинг қонунидир. Программада мўлжалланган чоралар амалга оширилиши лозим ва албатта амалга оширилади. Партиянинг иродаси, бутун совет халқининг иродаси мана шу.

Марказий Комитетнинг бу Пленуми ишига партиямиз алоҳида аҳамият беради, бу Пленум қишлоқ хўжалигига раҳбарликни яхшилашнинг конкрет тадбирларини ишлаб чиқиши лозим, бу тадбирларнинг амалга оширилиши қишлоқ хўжалик маҳсулотларини мўл-кўл қилиш соҳасида партия XXII съезди қўйган вазифани қисқа муддатларда ҳал қилишимизга ёрдам беради.

Бу — мураккаб ва масъулиятли вазифа. Бу вазифа партиянинг, бутун халқнинг зўр куч бериб ишлашини талаб қилади.

Бу вазифани муваффақиятли ҳал қилмоқ учун, аввало, қишлоқ хўжалигига раҳбарлик савиясини ошириш, партия ташкилотларининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш учун масъулиятини ошириш лозим. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини пастдан тортиб то юқоригача бошқаришнинг мўлжалланган янги структураси ҳар бир колхоз ва совхозга ташкилий таъсирни кучайтиришга ёрдам беради, фан муваффақиятларини ва илғорлар тажрибасини ишлаб чиқаришга кенг жорий қилиш асосида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг етилган масалаларини ҳал қилишни жадаллаштиради.

Қишлоқ хўжалигига раҳбарликни қайта қуриш партия, давлат интизомини кучайтиришни, аппаратимизнинг ҳамма звеноларида кундалик контролни ва ижрони текширишни кучайтиришни талаб қилади. Шуни англаб олиш керакки, бунда гап шунчаки навбатдаги хўжалик вазифаси тўғрисида бораётгани йўқ, балки жуда муҳим сиёсий вазифа ҳақида бораётир, коммунизм қурилишининг, халқ фаровонлигини оширишнинг муваффақиятлари шу вазифанинг ҳал қилинишига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Бу вазифани қишлоқ хўжалик ходимлари ишчилар синфининг, бутун халқнинг актив ёрдами билан ҳал қилишлари мумкин. Социалистик саноат қишлоқ хўжалигини замонавий машиналар ва техника билан, ўғитлар ва бошқа моддий-техника воситалари билан таъминлашда қишлоқ хўжалигига тобора кўпроқ ёрдам кўрсатиши лозим.

Барча партия ташкилотларининг, меҳнаткашлар депутатлари Советларининг, касаба союзлари ва комсомолнинг куч ҳамда ғайрати XXII съезднинг қишлоқ хўжалигини ривожлантириш тўғрисидаги қарорларини бажаришга қаратилиши лозим. Вазифа шуки, омманинг ижодий активлигига бош бўлиш, дон, пахта, гўшт, сут, жун ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтирмоқ учун умумхалқ мусобақасини авж олдириш керак.

Мамлакатнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини тўла қондириш вазифасини ҳал қилиш билан биз экономикани ривожлантиришда асосий марралардан бирини эгаллаймиз, партиямизнинг Программасини амалга ошириш учун курашда тарихий ғалабага эришамиз. Бу ғалаба коммунизм тантанаси учун курашда халқларни руҳлантираётган марксизм-ленинизм таълимотининг янги ғалабаси бўлади.

(Ўртоқ Н. С. Хрушчевнинг доклади ғоят зўр эътибор билан тингланди ва бир неча марта гулдурос давомли қарсаклар билан бўлиниб турди).

Редактор М. ҚОРИЕВ.

«Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони Сурх» бирлашган нашриётининг босмахонаси. Тошкент шаҳри

Р. 04884. Нашр. Г—1541.